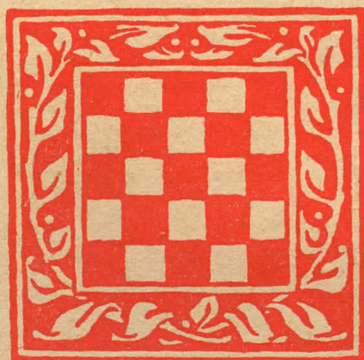
POSTARINA PLAĆENA U GOTOVU

HRVATSKA SMOTRA

1939

SADRŽAJ: Ivan Oršanić: Male i velike države. — Jerko Skračić: Podne u masliniku. — Bare Poparić: Povodom stogodišnjice prve plovidbe parobroda iz Evrope u Ameriku i prvi hrvatski parobrodi. — Stipe Mosner: Hrvati u komparativnoj povijesti evropskih naroda. — Dr. Juraj Hrenčević: Karakteriologija junaka u romanu »Ognjište«. — Ivan Krolo: Tužne minute. — Jerko Skračić: Umorne oči se mole. — Dr. Leopold Petirš: Načelo sudjelovanja u radu u socijalnim ustanovama. — A. Miličić: Nostalgija. — Jerko Skračić: Litice; Moja kuća. — Nikolaj Fedorov: Ruska emigracija. — Ante Oršanić: Etika pasiviteta u svijetlu etičkog aktivizma. — A. Miličić: Bršljani. — August Đarmati: Šetnja noćnim drumom. — Dr. Eugen Sladović: Nova talijanska komora i reforma nacionalnog vijeća korporacija. — Rajko Valerijev: Bonaca u vali. — Augustin Augustinović: Sjećanje. — Ivan Krolo: Tužno nestajanje. — Jure Prpić: Naše pogreške. — A. R. Buerov: Suvremena lirika. — L. Hemon: Marija Chapdelaine (D. Ž.) — Dr. J. Andrić: Najljepši među otocima (D. Ž.). — G. K. Chesterton: Otac zapadne kulture (Dr. D. Ć.). — Iljf i Petrov: Jednokatna Amerika (Dr. D. Ć.). — Kazalište. — Socijalni pokreti. — Kroz revije i listove.

GODINA VII. SRPANJ-KOLOVOZ BROJ 7 i 8

19928

HRVATSKA SMOTRA

NACIONALNI, SOCIJALNI I KNJIŽEVNI MJESEČNIK

ZA REDAKCIONI ODBOR: IVAN ORSANIĆ

Rukopise, knjige za recenziju, narudžbe i reklamacije slati na adresu:

„HRVATSKA SMOTRA", ZAGREB, NOVA VES 40.

Rukopisi se ne vraćaju.

REVIJE I LISTOVI, KOJI DOLAZE UREDNIŠTVU

Zagreb: Bogoslovska Smotra. — Croatia Sacra. — Duhovni život. — Ekonomist. — Glasnik Srca Isusova. — Gospodarska Sloga. — Indeks, socijalno-statistička revija. — Hrvatski Jezik. — Hrvatska Prosvjeta. — Hrvatski Jug. — Hrvatski Radiša. — Hrvatska Revija. — Hrvatska Tamburica. — Luč. — Mjesečnik (pravnički). — Napredak. — Narodni Val. — Nastavni Vjesnik. — Nedjelja. — Nova Hrvatska. — Omanut. — Omladina. — Sklad. — Seljačka omladina. — Za Vjeru i Dom. — Život. — Hrvatski Zagorac. — Hrvatsko Zagorje. — Gorski Kotar. — Hrvatski Narod. — Nova Hrvatska. — Književnik. — Novi Ženski List. — Sfinga.

Makarska: Nova Revija.

Novi Sad: Letopis Matice Srpske.

Osijek: Hrvatski List.

Sarajevo: Katolički Tjednik. — Pregled. — Vrela i prinosi. — Muslimanska svijest. — Glasnik sv. Ante.

Slav. Brod: Posavska Hrvatska.

Split: Glasnik primorske banovine. — Hrvatski Glasnik.

Sušak: Istina.

Varaždin: Hrvatsko Jedinstvo.

Visoko: Franjevački Vijesnik.

Beograd: Bilten jug. antimarksističkog komiteta. — Opštinske novine. — Pravda. — Vidici. — Mi i vi. — Pravna misao. — Samouprava. — Život i Rad.

Ljubljana: Čas. — Misel in delo. — Dejanje. — Umetnost.

Bukurešt: Revue Historique.

Fiume: Termini.

Paris: Der Kaukasus. — Les Amitiés Catholiques Françaises.

Praha: Slavia. — Slavische Rundschau.

Roma: Rassegna Italiana.

Torino: Minerva.

Godišnja pretplata za »Hrvatsku Smotru« iznosi za tuzemstvo 100 Din, za inozemstvo 150 Din. Pretplata se može plaćati i u više obroka. Broj čekovne uplatnice »Hrvatske Smotre« jest 37.860.

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 7/8 SRPANJ-KOLOVOZ 1939. GOD. VII.

MALE I VELIKE DRŽAVE

U posljednje vrijeme postavlja se vrlo često pitanje o mogućnosti postojanja, održavanja i nastajanja malih država.

I u suvremenom osjećanju, u aktualnoj suvremenoj psihozi opaža se naklonost stvaranju i održavanju velikih država.

Svakako je vrijedno utvrditi osnovni razlog ovakvoj naklonosti. Mislim, da danas moramo gledati razlog u strahu; strah je onaj činilac, koji određuje stajalište o malim i velikim državama. Smatra se, naime, da su samo velike države u stanju pružiti dovoljan vojnički otpor neprijateljskim napadima. I to je, svakako, točno.

Sad se, naravno, nameće pitanje, da li se iz ovoga elementa straha mora povući kao jedino pravilna principijelna orijentacija formiranje velikih država i dosljedno tome uklanjanje odnosno likvidiranje malih država.

Time se mora misliti barem na države, kao što su Belgija, Nizozemska, Danska, Švicarska, Grčka, Bugarska i Baltičke države.

U principijelnoj orijentaciji morala bi se promatrati evropska karta i razvitak evropskoga života bez tih država.

Za naše razmatranje nije važan pogled kud bi koja od ovih država nestala.

U dosljednom pogledu, na izvoru straha, ovakve bi države nestale u okviru većih država, u kojima je nosilac državne moći onaj narod, koji je imao moć i mogućnost, da sebi kao veći namakne ovakvu malu državu, odnosno mali narod. Time utvrđujemo ulazak maloga naroda u predominantnu sferu velikoga naroda, koji posjedom vlasti i veličine određuje i nameće novi povijesni put malom narodu.

U principijelnom pogledu nestanka malih država, kojima su nosioci mali narodi, logično bi bilo gledati u krajnjoj liniji i nestanak malih naroda, jer — ako se smatra, da je nemoguć narod sa svojom državom, onda je logično očekivanje, da je u još nemogućnijem položaju narod bez svoje države.

Dakle suvremena psihoza straha, kad se kristalizira principijelno, predstavlja u svojim posljedicama najprije pristajanje na likvidaciju malih država, a onda i na li-

kvidaciju malih naroda i malih narodnosti, kao bespomoćnih faktora u borbi i životu narodâ.

Prirodno bi bilo, međutim, da se na faktoru straha izgrađuje koncepcija samoobrane, no u suvremenoj psihozi straha iskače koncepcija bespomoćnosti i rezignacije, t. j. psihološki uslov za principijelnu orijentaciju nestanka. Drugim riječima, mjesto odvažnosti kukavičluk.

Nije, naime, jasno, da li psihoza straha, u kvalifikaciji, da se male države nikako ne mogu obraniti od velikih država ima doista potpuno opravdanu i apsolutnu vrijednost.

Treba imati na umu jednu stvar: rat u svojoj biti nastaje u razlozima između velikih država, i prema tomu, *uvijek mora biti među izgubljenima i pobjeđenima i velikih država*, čime je jasno utvrđeno, da za podređen položaj i gubitak nisu uključene tek samo male države i mali narodi, *nego isto tako i još više svaka od velikih država*.

Uzmimo da danas nastupi rat. Svakako je razumljivo, da na kojojgod strani bude izgubljen rat, da bi na toj strani bilo i velikih država.

Kakvog sad ima principijelnog razloga, da male države budu nosioci psihoze straha u bespomoćnosti i rezignaciji, kad je savršeno jasno, da u položaj izgubljenoga može, i mora doći, i velika država.

Teza potpune izgubljenosti za male države i male narode mogla bi imati samo u tome slučaju apsolutnu i trajnu vrijednost, kad bi postojala mogućnost, *da se sve velike države dogovore i usklade za trajnu likvidaciju malih država i malih naroda*.

Međutim, isključujući teoretsku mogućnost ovakvog sklada i dogovora među velikim državama, a gledajući historijski i praktično, potpuno je nemoguće, da bi se *sve* velike države *trajnije* sporazumile u ovakvom gledištu. A neka se samo jedna velika država nađe izvan mogućeg dogovora, oko nje su sve male države.

Po ovome je jasno, da u suvremenoj psihozi straha nema dovoljno logičnog razloga za razvijanje teza o bespomoćnosti i rezignaciji malih država i naroda, nego naprosto razvijanje teza o samoobrani.

Treba se sjetiti, da su veliki svjetski rat vodile velike države, a nastala je sva sila malih država.

Ne moraju, dakle, *nestati ni mali narodi ni male države*, — makar je točno, da se mali narod ne može oprijeti jednakim uspjehom velikom narodu, — *a to zato, što je sasvim krivo i neispravno postaviti historijski skup događaja u suprotnost velika država — mala država; velika država mora uspjeti — mala država mora izgubiti*.

Ništa to ne znači, što pojedine male države i mali narodi povremeno gube, jer se to događa i velikim državama i velikim narodima.

Ovim je, mislim, jasno pokazano da je nevažno i nevaljalo stajalište, kako se male države moraju plašiti za svoj opstanak zbog toga, što se ne mogu spasiti u sukobu sa kojom velikom državom.

Mnogo je, međutim, opasniji za male narode i male države ekonomizam, a osobito u shvaćanju internacionalnoga kapitalizma i marksističkog materijalizma.

Jer na koncu konaca, postojanje naroda, bogatstvo naroda, potpuno svijesnih i izgrađenih, predstavlja viši stupanj kulturnoga i diferenciranoga života.

Otuda je duh Evrope, ili ono što bi mogli nazvati evropeizam: kulturnost, *tradicija*, bogatstvo razvijenih individualizama, ličnih i narodnih, nasuprot, recimo, amerikanizmu, koji je u biti svojoj *ekonomizam*.

Ako dakle išto prijeti i malim i velikim narodima, i malim i velikim državama, onda je to duh ekonomizma, nasuprot duhu kulturnosti, tradicije i općeg i pojedinačnog individualizma.

Taj duh ekonomizma pojavljuje se pod različitim oblicima, kao što su nedovoljna prosvjećenost širokih masa, težnja visokom standardu života jedino u izrazu veće potrošnje materijalnih dobara, i pojava materijalističkih koncepcija u izrazu marksizma i kapitalističke korisnosti.

Prema tome neprijatelji evropske kulturnosti i tradicionalnosti jesu *neprosvjećenost, malograđansko uživanje visokog standarda života, kapitalizam i marksizam*, i u ovim elementima je nužno tražiti opasnosti, koje se pojavljuju za unutrašnji život Evrope, pa prema tome i male i velike narode i države Evrope.

Ako jedan, na primjer, Englez želi uzdržati standard života deset puta viši od nekog drugog Evropejca, onda Evropa ne može biti mirna, jer konačno niti Evropa niti itko drugi ne prima ništa u zamjenu za tako visoku plaću, koju ima prosječni Englez. Kad jedan liječnik liječi i puno zarađuje, tu se vidi neka izmjena vrijednosti: novac i liječenje. No u konkretnom slučaju Engleza nema izmjene nikakvih vrijednosti, nego samo jednostrano uzimanje. Sasvim je razumljivo, da se na ovakvom stanju korisnosti ne može razviti nikakva etika dubljeg i universalnijeg značenja, a kulturnosti zapravo i nema bez etičnosti.

Isto tako i marksizam sa svojom tezom o borbi klasa ne razvija nikakvu podlogu za kulturnost Evrope. Klasa je jedan potpuno zatvoreni psihološki kolektiv i po svojoj dinamici, a dakle i etici teži uništenju druge neke klase, odnosno svojoj diktaturi. Kako je bitni nosilac klasne

svijesti ekonomski činilac, naravno je, da se izvan toga faktora niti traže niti priznaju neki drugi bitni faktori.

Dakle, ovaj duh ekonomizma, koji konačno počinje borbu za različite rude, petrolej, životne prostore, a ne ideje, polako počinje dovoditi do apsurda shvaćanje u nekim malim narodima i državicama. U tom duhu se čini mnogima smiješan neki mali narod i neka mala država, a nikako u duhu evropske kulturnosti, tradicije i etike. I taj se duh ne može nikako drukčije suzbijati, do li intenzivnim prosvjećivanjem masa u vertikalnom smislu (ne do osnovne škole), do li uklanjanjem marksističke doktrine, do li podrivanjem kapitalizma i nekultiviranog malograđanskog života.

To što je Evropa nacionalna, svakako je dobro, ali nacionaliziranost je ta suviše neduhovna, neetična, nekulturna, suviše simplicistička i totalitarizirana. Najveći dio Evropljana proživljava ideje propagandistički, površno i komotno, malograđanski.

Veliki znanstvenjaci vrijede toliko, koliko unose korisnost, a ne koliko otkrivaju prirodu života, veliki književnici i umjetnici toliko koliko zabavljaju, bolje reći razonođuju, a ne koliko razotkrivaju bogatstvo ljudske duševnosti. Jednom riječi, tragedija Evrope je u tome, što je površno kršćanska u svojoj borbi za pravdu, slobodu i različite principe i što je površno filozofska, kulturna.

Duh ekonomizma je plitak duh, horizontalan, dok je duh kulturnosti vertikalan duh.

Meni još uvijek više imponiraju sve one mnoge stare borbe, negoli borbe za petrolej, jer su bile na ljestvici kulturnog upinjanja čovječanstva, dok je, na primjer, svjetski rat bio u svojoj biti ekonomski, kapitalistički i posve bezidejni rat, koji se nije ni mogao drukčije završiti, do li stvaranjem jedne reakcionarne kapitalističke ustanove, kakva je Liga naroda, i jednim smiješnim ugovorom i reparacijama, kako je načinjeno u Versaillesu.

Španjolski građanski rat je užasno krvav rat, ali nitko ne može negirati, da je to i idejni rat, i veliki dio od onih, koji su tamo ginuli, poginuo je u nekom idejnom opravdanju, što se ne može reći ni za najmanji dio onih, koji su poginuli u svjetskom ratu. Za kakvu su ideju, na primjer, ginuli austrijski vojnici? — Za cara! — smiješno.

Ako bi mali narodi i male države htjele vidjeti svoj neki principijelni spas, onda je to moguće, meni se čini, samo u slomu kapitalističkog internacionalizma i kapitalističkih država, u slomu marksizma i boljševizma, i u regeneraciji kršćanstva i kulturnosti Evrope.

Inače se svi računi svode na to, tko umije bolje pogoditi ratni ishod, i orijentirati se na »pravu« stranu, kao što je to bilo za vrijeme svjetskog rata. Pa tko bude na »pravoj« strani, ostat će, bio mali ili veliki, a tko na »krivoj«, izgubit će.

Da je, na primjer, gospodin Beneš kalkulirao svoj apsolutni odnos na Poljsku mjesto na Rusiju, možda bi bolje prošao. No on je govorio, da mu nema smisla biti s Poljskom, jer će između Poljske i Njemačke sigurno doći do rata zbog Koridora, a za Češku nema nikakva smisla da se svađa s Nijemcima zbog onoga, što se Čeha ništa ne tiče.

Očevidno je, dakle, da se problem malih naroda i malih država svodi ili na »novi« duh ili na bolju kartu.

U problemu malih i velikih država nije opravdano gledati sve prednosti i vrijednosti u velikim državama i narodima.

Konačno, ako ispoređujemo i današnje male države s velikima, i sadašnje velike države sa njihovim stanjem od prije pedesetak godina, morat ćemo doći do rezultata, koji malim državama daju smisao prednosti u mnogim stvarima.

Smatram, da pitanje treba postaviti sasvim jednostavno: u kojim se državama narod osjeća zadovoljnijim? Ako bi se išlo od države do države, male države bi u Evropi odnijele pobjedu. To je svakako činjenica, koju ne može oboriti dokazivanje, da je jedna velika država bogatija od svih malih država zajedno. Istina je, da je prosječni nivo bogatstva u velikim državama vrlo visok, no to je imaginarni, računski nivo, dok je takav prosječni nivo u malim državama stvarni životni nivo. Naime, u velikim je državama akumulacija kapitala u rukama manjine golema, pa je onda naravno, da prosječna brojka iziđe imaginarna. No u malim je državama novac bolje raspoređen, pa je prosječna brojka realna. To dokazuju skoro sve male države. Ako se uspoređuje ma koja velika zapadnoevropska država s ma kojom malom zapadnoevropskom državom, bolje je u maloj državi; ako se uspoređuje ma koja istočnoevropska velika država s ma kojom malom državom, bolje je u maloj državi.

Bolje je u Nizozemskoj, Danskoj ili Švicarskoj, negoli u Njemačkoj ili Francuskoj; bolje je u Finskoj, Litvi i Madžarskoj, negoli u Rusiji ili Poljskoj. Bolje u osjećanju naroda, bolje u ekonomskom pogledu, bolje u kulturnom pogledu, bolje u moralnom pogledu.

Prosječni čovjek u malim državama bolje se osjeća od prosječnog čovjeka u velikim državama, — i zbog toga je apsolutno čudno, otkud ljudi dolaze do besmislenih teorija proti malim državama, kad ove činjenično dokazuju vrijednost i opravdanost svojega opstanka. Nutrašnja vrijednost malih država apsolutno je nesumnjiva, a nema inače nikakvoga općega i objektivnoga

dokaza, da su takve države besmislene, suvišne, nemoguće i tako slično. To, što nekakvim kapitalističkim koncentracijama smetaju nekakve carinske i novčane barijere, ili što marksistička doktrina ne može organizirati diktaturu od nekoliko ubojica nad cijelim svijetom »slobodnih« republika, to nisu nikakvi argumenti. Dvije hiljade godina evropskoga života pokazalo je, da se moralo srušiti silno rimsko carstvo, Napoleonovo carstvo, tursko carstvo, austrijsko carstvo, rusko carstvo sve sa moćnim oružjem u ruci na onome, što ne će da bude zajedno i jedinstveno.

Niti danas ne će uspjeti ni kapitalističkim, ni marksističkim, ni životnoprostorskim, ni imperijalističkim tendencijama oboriti vrijednost i mogućnost opstanka malim narodima i malim državama.

Moć i moćnost velikih država služi, htjele one ili ne, i zato, da obaraju i ruše trulost onih veličina, koje su zato sazrele. U velikom svjetskom ratu srušena je moćna i trula Austro-Ugarska, moćna i trula Turska, moćna i trula Rusija.

Zašto, dakle, da strah i bespomoćnost pripadaju samo malim narodima i malim državama?

No, istaknuvši unutrašnju vrijednost malih naroda i država, ne može se povući zaključak, da bi veliki narodi i velike države bile bez vrijednosti. Ja sam naročito istakao, da se prosječni čovjek u maloj državi osjeća bolje od prosječnoga čovjeka u velikoj državi, upirući na činjenično stanje.

Međutim, velike narode i velike države treba gledati u sasvim drugoj perspektivi, i onda ćemo dobiti odgovor i razumijevanje za takvo stanje.

Danas je sasvim jasno, da ono što se zove stvaranje svjetske povijesti, nošenje sudbine čovječanstva, pripada velikim narodima i velikim državama. Oni su nosioci ideja, oni su imperijalisti duha i odluka. Pogledajmo sadašnje stanje. Zar pada na pamet Belgijancima, Holanđanima, Dancima, Fincima, Portugižanima ili Bugarima i njihovim vođama, da se ističu vođama svijeta, kontinenata, i kormilarima međunarodne povijesti? Ni najmanje, — oni, ako nešto hoće, mogu sve svoje snage uložiti u prosječni nivo svoga naroda: kulturni, ekonomski i politički. Vođe velikih naroda, državnici velikih naroda, duhovi velikih naroda ističu apsolutno svi svoje svjetsko misionarstvo i poslanje. I taj osjećaj imperijalističkog idejnog poslanja, odlučivanja i vođenja svojstven je ne samo možda vođama, nego svakom malom čovjeku u velikim narodima. Prema tome, osjećanje velikih naroda pokazuje upinjanje u vođama, da se izvrši neka misija, koja uvijek zahtijeva izuzetne i velike napore, koji čine sasvim nužno, da se prosječni čovjek osjeća lošije od onoga, koji pripada malom

narodu i maloj državi, a koja je izvan funkcije, osjećanja ovakvog misionarstvo. Francuski se čovjek vrlo loše osjećao u misionarskoj funkciji Napoleona. Tako je i danas.

Istina je doduše, da se, na primjer, engleski prosječni čovjek ne osjeća loše u svom imperijalizmu, a to je stoga, što on i ne vrši nikakvo misionarstvo, nego tek pljačku.

Nitko ne može tvrditi, da bi misionarstva velikih naroda i država ostajala bez posljedica.

Ideje, duh, uredbe, utjecaj se širi, pa zato, na primjer, i govorimo o istočnoevropskoj i zapadnoevropskoj kulturi. No, ipak, rimskog i bizantskog carstva nema.

Ako bismo, dakle, htjeli naglasiti veliku razliku između malih i velikih naroda i država, pogotovo danas, onda moramo istaknuti naglašeni karakter centripetalnoga pogleda u malih država i karakter imperijalističkog misionarstva u velikih država. Naravno, da se iz ovog ne može zaključiti, da i male države ne vrše nikakvu kulturnu, ekonomsku i idejnu misiju, ali je ipak ovo nešto drukčije od stvaranja historijskih epoha, koje definiraju veliki narodi i velike države.

Toga se misionarskog utjecaja ne može nikada osloboditi nijedan mali narod i nijedna mala država, jer ga se ne mogu osloboditi ni velike države. Utjecaj francuske revolucije na velike i male države je nesumnjiv.

Dakako, u tome misionarskom imperijalističkom nastupu velikih država može doći i do zauzimanja teritorija malih naroda, no povijest pokazuje, da na takvom nestanku malih država nije moguće izgraditi teoriju o besmislenosti, bespomoćnosti i principijelnoj suvišnosti malih država jer se one ponovno pojavljuju na raspadu i trulosti tako zvanih velikih država.

Prema tome, suvremeni strah ne može biti temelj nikakvoj principijelnoj orijentaciji u pogledu malih naroda i malih država.

Ivan Oršanić

PODNE U MASLINIKU

Zvone motike maslinikom
tužne napjeve pjeskovitih njiva,
marni težaci prebiru zemlju
kao da — zlato skriva.

Sunce se diglo visoko,
na njivama umiru zvuci...
težaci na go sjedaju kamen
s kruhom i smokvama u ruci.

Jerko Skračić

POVODOM STOGODIŠNJICE PRVE PLOVIDBE PAROBRODA IZ EVROPE U AMERIKU

Prvi hrvatski parobrodi

(G. 1838.—1938.)

U koliko povijest ljudskoga roda bilježi uspjehe pojedinaca na moru, dva su imena u njoj zapisana kao najslavnija: ime Krištofa Kolomba i ono Roberta Fultona. Prvi se je drznuo, da s tri neznatne karavele, koje, sve tri zajedno, nisu nosile ni 300 tona, zaplovi nepoznatim Oceanom, namjerom, da ploveći, po kompasu, put Zapada, dospije u Istok, zapravo u Indiju, pa je usput nesvijesno, na među dvaju oceana, otkrio Novi Svijet. Po tome su otkriću one tri malene karavele postale za ljudski rod daleko znamenitije od bilo koje ratne eskadre poznijih vremena, kao i od svih trgovačkih superatlantika našega doba, zvali se oni »Normandie«, »Queen Mary«, »Bremen« ili »Rex«. Dapače, bez onih triju karavela, koje je Kolombo, teškim, predugim ali i ustrajnim naporima, izmolio od španjolskoga vladarskog para Ferdinanda i Izabele, sva je prilika da bi Novi Svijet bio još dugo vremena »terra incognita«, jer o tom golemom kontinentu ni sam Kolombo nije uopće sanjao. Vrijedi, da se i ovom prilikom naglasi, da se Kolombo ne bi bio odvažio da zaplovi put Zapada, da nije, kad je računao kolika bi mogla biti udaljenost od Pirenejskoga poluotoka do Istočne Azije, pogriješio za svu širinu Tihoga Oceana, dakle po prilici za 24 tisuće kilometara![1] Bez te »sretne« pogreške, ne bi se bio odvažio na takvo poduzeće ne samo Kolombo, nego ni nitko drugi, jer se ne bi mogao opskrbiti ni vodom, ni hranom nužnom da preplovi tri četvrtine ekvatorske duljine, a ne bi bio našao ni potrebitu brodsku momčad.

Spomenute tri neznatne karavele, kojima treba svakom prilikom spomenuti imena: »Santa Maria«, »Pinta« i »Niña«, kao i ime prvoga parobroda »Clermont«, kojim je slavni Fulton inaugurirao doba parobrodarstva, i po njem konačno pokorio čovjeku bijes morskog elementa, to su četiri najslavnija broda u povijesti ljudskoga roda. Prva su tri donijela iz »Novoga Svijeta« krumpir i kukuruz,[2] dok je parobrod, 300 godina poslije otkrića Amerike, dokinuo sve oceanske udaljenosti. Kad je pak parobrodarstvo rodilo željeznicu, nestale su i kontinentalne udaljenosti, pa se je s takva dva golema izuma lako mogao suzbijati u svijetu bič gladi, budući da u raznim stranama Zemlje uvijek rodi toliko žita, koliko je dovoljno da se prehrane svi Adamovi potomci. Eto kako su one neznatne Kolombove karavele i Fultonov parobrod, tijekom stoljeća, proizvele najveću gospodarsku revoluciju, i kako su ta dva velika mučenika znanosti, Kolombo i Fulton, postali najveći dobrotvori ljudskoga roda u pogledu materijalne kulture svijeta. Kamo li pak sreće, da se je u svijetu, uzastopce, razvijala i kultura duše! Jer, žalibože, avet gladi se je više puta javila i u XIX. stoljeću, pa i u naše doba, u raznim krajevima svijeta, uza sve nebrojene parobrode, koji neprestano krstare morima i Oceanima, često puta prazni, i uza sve beskrajne željezničke pruge, koje, kad bi se dovezale jedna do druge, mogle bi svojim željeznim tračnicama mnogo puta opasati Zemlju na ekvatoru. Spomenuta naime dva slavna dobrotvora ljudskoga roda, iako su mogli osigurati i nužnu količinu i prijevoz hrane iz plodnih i bogatih krajeva u manje rodne i prenapučene krajeve starog kontinenta, nisu mogli spriječiti da sebičnost ne omogući siromašnima emigraciju u Novi i Najnoviji Svijet, pogotovo da pakost i nezasitna gramzljivost ne nadahnu bezdušne gavane, da kod velikog priroda ne potope u moru i ne spale pod kotlovima hiljade vagona kave i raznih žitarica, samo da se održe visoke cijene tim plodinama! Takva se špekulacija ne smije nazvati drugačije do li zločinačkom, i takve bi zločince u staro pogansko doba Grci i Rimljani najkraćim putem bili istrijebili; a jednako bi s njima postupali i u omraženom Srednjem vijeku, samo što bi ih prije smaknuća »pomilovali« torturom; dok u naše hvalisavo doba, koje rado ističe i kulturu i plemenštinu, baš takvi zločinci, jer raspolažu materijalnim sredstvima, stvaraju po svojoj miloj volji javno mišljenje, oružaju narode jedan protiv drugoga, narušavaju međunarodni mir, a sve samo s toga, što oni predstavljaju zlatno tele, kojemu se ljudi u ovako golemoj većini, i u tolikoj mjeri nisu jošte klanjali, koliko baš u žalosno doba, u kojem mi živimo.

Eto, kakav bijedni i žalosni prizor pruža hvastavi, lakoumni i naduti naš XX. vijek, koji se nikako ne može mjeriti s predšasnikom svojim vijekom XIX. Jer, dočim je XIX. vijek bio doista slavan poradi mnogobrojnih izuma, koji su ponajviše blagotvorno djelovali, bilo promicanjem zdravlja svakog pojedinca, bilo ublaživanjem posljedica neotklonivog ratovanja, bilo unapređivanjem blagostanja i sreće općenitosti, bilo opsluživanjem međunarodnih propisa i uopće podizanjem morala, — u XX. stoljeću, život pojedinca, pa i životi masa, nemaju nikakve cijene; brakovi se sklapaju da se čim prije razore, a bračna svrha im se zločinački osujećuje, pa bi, bez priliva sa sela, gradovi brzo opustjeli; a te, kao i svako ljudsko naselje, može pak avijatika, — divan ali najviše zlorabljen izum!

---

[1] Na 5° sjev. širine, između Kolumbije i Filipinskog otočja, udaljenost iznosi po prilici 17500 km; a na 25° iste širine, rt Bojader u Africi udaljen je od Matamorosa u Mejiku oko 8300 km.

[2] Krumpir je donesen u Evropu polovicom XVI. stoljeća. Njegova je kultura postala u Evropi sveopća istom koncem XVIII., u Dalmaciji početkom XIX. stoljeća. — Kukuruz je donesen u Evropu oko g. 1500. Njegova se je kultura brzo raširila po Južnoj Evropi i Maloj Aziji.

— da pomoću eksploziva i otrovnih plinova, redom opustoši i srazi s licem zemlje. Doduše, i u XIX. su se stoljeću narodi vježbali u baratanju oružja, ali samo za slučaj da treba braniti domovinu, pa se je u isto doba nastojalo ucjepljivati svakom pojedincu i čovječnost i plemenitost, dok današnje mase, uključivši starce i starice pa i netom rođenu dječicu, upućene su da se moraju skrivati po podzemnim skloništima, i vježbati u primjenjivanju protuplinskih maska, ako žele spasiti bijedne gole živote pred najmodernijim izlivima ljubavi bližnjega u obliku prosipanja najubitačnijih eksploziva i otrovnih plinova. U XIX. vijeku, da bude nekakva reparacija za eventualne zloupotrebe tada izumljenoga dinamita, osnovana je (po izumitelju Nobelu) zaklada za nagrađivanje onih javnih radnika, koji će se odlikovati u unapređivanju duhovnoga i fizičnoga napretka pojedinih naroda, dakle općega dobra, dok se u XX. vijeku zlatni potoci redovno slijevaju u bezdan žepova onih, koji su najsretniji i najveseliji, kad se u ratnom bijesu ljudski rod stane klati, te koji znadu taj bijes umjetno izazivati; a kad je jednom izazvan, zločinački ga, zlorabeći štampu, dalje raspaljivati, bilo to i do konačnoga zatora. Ali, tomu se nije baš toliko i čuditi u doba, kad se patriotizam smatra ludom zanesenošću, kad se iz zraka ne uništavaju samo utvrde već i bijedna sela; kad se uspjele prijevare i pronevjerenja zaradom nazivlju; kad se lažna dobrotvornost blati najnižom spekulacijom, te se njome zarobljuju savjesti pojedinaca; kad se kreposno djelovanje samo na oko hvali, a u istinu ismijehava; te kad se smiju kupovati i prodavati duše nekažnjeno, tako da smo u mnogočemu dostigli pogansku razvraćenost prvih stoljeća carskoga Rima.

Kad se čovjek sjeti svega toga, s kolikim udivljenjem treba da spominje ima slavnoga Roberta Fultona, koji, poslije dugih i golemih napora, poniženja i stradanja, neshvaćen od onih, koji su mu jedini mogli pomoći u Evropi, kad se je povratio u Ameriku, gdje je naišao na ozbiljnije shvaćanje i izdašniju susretljivost, pa mu je uspjelo sagraditi spomenuti prvi parobrod »Clermont« nazvan, i na njem, bez ijednog putnika, g. 1807. prvi put zaploviti rijekom Hudsonom, tom pravom američkom Rajnom«, iz New-Yorka put grada Albany.[3]

Poslije sretnoga uspjeha te prve plovidbe »Clermontom«, parobrodarstvo se počelo naglo razvijati u Novom, a donekle i u Starom Svijetu.

[3] Rijeka Hudson imade tako neznatan pad, da se na njoj osjeća morska plima sve do grada Albany, premda je taj grad kakvih 200 km. udaljen od New-Yorka. Danas, naravski, ta se udaljenost svladava skoro neosjetljivo, jer su izgrađene željezničke pruge i na desnoj i na lijevoj obali te rijeke, i jer je na njoj vrlo živa plovidba. Grad Albany je uz to glasovit po svojoj iz mramora sagrađenoj gradskoj kući i katoličkoj crkvi Svih Svetih, iz doba holandeskoga gospodstva u onom kraju Novoga Svijeta.

Već je nakon 25 godina Amerika imala oko 470 parobroda, dok se u Evropi taj pokret razvijao sporije. Amerićani naime, poslije rata za oslobođenje, osjećali su u sebi svu žilavost mlada naroda, koji se ne boji za svoju slobodu, dok su se narodi stare Evrope osjećali, poslije Napoleonovih ratova, potpuno iznemogli; našli su se u golemoj gospodarskoj krizi, i k tomu zasužnjeni od Svete Aliance, koja je u sebi imala toliko svetosti, da joj nije htio pristupiti ni sami Sultan, kamo li rimski papa! Pravili su se u Evropi razni pokušaji gradnje parobroda, ali ti su bili često puta slabe sreće. Uz to su se zlonamjerno širile i uveličavale vijesti o nekim incidentima i nesrećama na Američkim parobrodima. Našao se pače i nakladnik, koji je tiskao i širio popis o katastrofama 12 američkih parobroda u samih 6 tjedana, sa 118 ljudskih žrtava!

Uza sve te nepovoljne prilike, poslovnom se svijetu uporno nametala prednost plovidbe na paru, pa se je u samoj Engleskoj, do god. 1820. sagradilo 57 parobroda, od kojih je većina, 34, plovila po engleskim vodama, dok su ostala 23 podržavala promet samo u Sjevernom moru i na Baltiku. Dotle je na Jadranskom moru, i to u Sjeverozapadnom njegovu zalivu, plovio jedan jedini parobrodić, vlasništvo engleskoga konzula u Trstu, Johna Allena, koji je od austrijske vlade dobio povlasticu da prevozi putnike između Trsta i Venecije.

Međutim nije nitko mogao da se odvaži, dugih 12 godina, da parobrodom preplovi Atlantik, niti iz Amerike u Evropu, kamo li obratno, s obzirom na gore istaknute razloge. Istom g. 1819. izvršen je prvi pokušaj preplovljenja Atlantika na paru, i to — zvuči doista paradoksalno! — jedrenjakom, koji se je zvao »Savannah«, kojemu su dodali pomoćni parni stroj. Taj je stroj okretao dva pobočna kotača na lopate. Kotači su se mogli izdići nad vodu, kad je brod imao povoljne prilike da plovi na jedra, a mogli su se lako i sasvim demontirati. »Savannah« je dobio ime po istoimenoj rijeci u sjeveroameričkoj državi Georgiji, i po gradu osnovanom na njezinoj obali g. 1733. Taj je brod nosio 350 tona, te je čitavi svoj prazni prostor napunio ugljenom. Prije nego li je otplovio put Evrope, pregledao ga je i sam, peti, predsjednik Udruženih Sjedinjenih Američkih Država, glasoviti Monroe.

»Savannah« je otplovio 20. lipnja 1819. put Liverpoola. Plovidba je trajala 21 dan, od kojih se je 18 dana plovilo na paru, potrošnjom od 10 tona ugljena svaka 24 sata. Brod je doduše sretno prispio u Liverpool, ali taj uspjeh nije zadovoljio pomorske krugove, pa je izostalo svako oduševljenje. A nije ni čudo, jer su veliki brzi jedrenjaci, tako zvani »clippeprs«, prevaljivali taj put u znatno kraćem razmaku vremena. Pogotovo je porazno djelovala činjenica, što je eto parobrodu trebao čitavi njegov prazni prostor za ugljen, ako se je radilo o duljoj plovidbi, pa stoga nije

preostajao ni pedalj prostora za drugi kakav teret. Ali, iako je izostalo oduševljenje, ljudi su ipak hrlili da pogledaju brod, koji se je usmjelio, da prvi, na paru, preplovi Ocean! Stoga je »Savannah«, kao nekakvo čudo, za radoznali svijet, otplovio iz Liverpoola da posjeti nekoje luke Baltičkoga mora, pače je zašao sve do Petrograda. Odanle se je povratio u Ameriku, gdje su mu stroj demontirali, te je opet, kao obični jedrenjak, plovio sve do g. 1822. kad je nestao u brodolomu.

Drugi parobrod, koji je, opet iz Amerike, preplovio Atlantik, nosio je ime izumitelja parnog morskog stroja. »Robert Fulton« bio je porinut g. 1820. Četiri je godine podržavao prugu New-York—Habana—New-Orleans. Kad se u Grčkoj raspalio ustanak za slobodu, kupilo ga je g. 1824. jedno američko filhelensko društvo, nakrcalo živežem, oružjem i municijom i otpremilo ga preko Atlantika, da ponese pomoć otadžbenicima, koji su ginuli za slobodu grčke domovine. Nitko iz Amerike nije mogao »upozoriti« Visoku Portu na njegov dolazak u grčke vode (jer je trebalo da proteče manje od 33 godine da se počne polagati prvi kabel na dno Atlantika!), pa je stoga »Robert Fulton« mogao nesmetano ući u Sredozemno more sa svojim ratnim kontrabandom, i da se opet bez neprilike povrati.

Uza svu sustezljivost evropskih brodovlasnika i njihovu konzervativnost, ipak je parobrodarstvo počelo i u Evropi preotimati mah. Već se god. 1822. osnovalo u Engleskoj »Parobrodarsko društvo za promet s Indijama«, a parni morski stroj počeo je sebi krčiti pomalo put i u ratnim mornaricama, premda su se njihovi časnici tome opirali, jer »strojevi zapremaju puno prostora u brodu«, a k tomu, »ugljen silno praši i zablaćuje«, te neizbježivo »od dima sve pocrni«.

G. 1835. uvedena je parobrodarska pruga Bombay—Suez, i tada su direktori željeznice »Great Western« odredili, da se osim željezničke pruge London—Bristol imade sagraditi i parobrod, koji će spajati zadnju postaju te pruge s New-Yorkom. Taj parobrod nosio je ime svoga društva »Great Western«. Dimenzije su mu bile: 80 m dužine, 12 m perne širine, gazio je 5 i pol m, a mogao je ukrcati 1340 tona robe. Stroj mu je mogao razviti 750 konjskih sila, a kotlovi su mogli primiti 80 tona vode. U skladištima za ugljen moglo se smjestiti 600 tona uglja, što je, dnevnom potrošnjom od 30 tona, moglo dostajati za 20 dana plovidbe; ali se je ipak za svaki slučaj, smjestilo u stivama još 200 tona. Taj je parobrod stojao 50 tisuća funti, od čega je otpadalo na sam parni stroj 13.500 funti.

Polazak u Novi Svijet društvo je oglasilo za 8. travnja 1838.

Nije nikakvo čudo što je »Great Western« postao odmah predmet velikih simpatija i zanimanja čitavoga javnog mišljenja na Starom i Novom kontinentu. Kako i ne bi? Evropa je prije kakvih 346 godina bila opremila s Krištofom Kolombom tri male karavele u nepoznati Ocean, i one su prve pristale uz obalu američkih Antila. Razvio se kasnije najživlji saobraćaj između Staroga i toga Novoga Svijeta, ali samo jedrenjacima. Vidjeli smo da je god. 1819. Novi Svijet poslao u Evropu parni brod »Savannah, a 1824. »Roberta Fultona«, pa je bio red na Evropi da te posjete uzvrati također parnim brodom, i eto se Evropa odvažila da tu časnu dužnost izvrši istom 19 godina poslije dolaska »Savannah-a« u Liverpool, a 15 godina poslije tajnoga dolaska »Roberta Fultona« u grčke vode. Stoga je sve nestrpljivo čekalo da svane urečeni dan 8. travnja 1838.! Nervoza u nekojim pomorskim krugovima bila je tolika, da su nekoji brodovlasnici odlučili opremiti u Novi Svijet drugi jedan parobrod, još prije nego li krene »Great Western«. Za tu su svrhu unajmili u Liverpoolu parobrod, koji se je zvao »Sirius«. Taj je bio znatno manji od »Great Western-a«, jer je nosio samo 700 tona, a stroj mu je mogao razviti 330 konjskih sila. Nakrcali su ga ugljenom i 5. travnja 1838. uputili u New-York. »Sirius« je vozio i 40 putnika, koji su pokrili dio troška.

Kad je »Sirius« isplovio iz luke irskoga grada Cork, naišao je na jaki vjetar od zapada, koji mu je usporavao plovidbu, pa stoga, u početku, nije mogao da suče više od 136 morskih milja u 24 sata, dakle ne punih 6 milja na sat; ali kad je protivni vjetar prestao, i kad je poradi potrošnje dijela ugljena parobrod postao laglji, prevaljivao je do 218 milja na dan, dakle obilatih 9 milja na sat.

»Great Western« otplovio je, kako je bilo određeno, 8. travnja, dakle tri dana poslije »Siriusa«. Već je slijedeći dan mogao sukati 10 milja na sat, inače je dnevno prevaljivao poprijeĉno 211 milja. Na »Sirius-u« je zapovijedao poručnik R. Roberts, dočim je na »Great Westernu« tu čast obnosio kapetan bojnoga broda James Hosken. Plovidba tih dvaju parobroda izgledala je kao nekakva utakmica na Oceanu, pa se dolazak njihov očekivao velikom napetošću.

U jutro 23. travnja 1838. signali upozoriše new-yorške građane da je na vidiku parobrod iz Evrope! To je bio »Sirius«, koji je nakon 18 i pol dana plovidbe i kratkotrajnoga nasukanja na prudu pred ulazom u New-Yoršku dragu, prispio, i spustio sidro u North Riveru. Iz Corka je otplovio s 453 tone ugljena, a sad nije više imao ni trunka. Do kraja plovidbe trebale su mu još 23 tone goriva. U toj se je nevolji, zadnja 24 sata, njegov zapovjednik pomogao time, da je žrtvovao od tereta 43 bačve smole!

Nisu se još bili stišali veseli pozdravi i radosno klicanje građanstva na adresu zapovjednika i putnika »Sirius-a«, kad novi signal najavi dolazak drugoga parobroda iz Evrope! To je bio »Great Western«, koji je preplovio Atlantik za 14 dana i po. Kad je pridošli parobrod izmijenio

pozdrave sa »Sirius«-om, obalne su baterije počele paliti »salve«, a građanstvo je udarilo u još oduševljenije poklike! Novi parobrod uniđe u East Rivier. Putem je potrošio 656 tona ugljena, tako da mu ih je preostalo još 145.

»Sirius« oglasi povratak za 1. svibnja, a »Great Western« za 7. svibnja. Prvi je otplovio ravno u London. Vozarina je za I. razred iznosila 140, a za drugi 80 dolara. Na »Great Westernu« vozarina za prvi razred iznosila je 50, a za drugi 30 gineja.[4]

Tako eto godina 1838. bilježi ipak znamenitu epohu u povijesti parobrodarstva. Evropa je konačno probila led i inaugurirala novo doba u oceanskoj plovidbi. — Koliki je pak napredak polučen u ovih 100 godina u parobrodarstvu možemo sebi lako predočiti kad uvažimo, da je tada, g. 1838. Engleska posjedovala 810 parobroda, koji su svi zajedno imali nosivost od 157.840 tona, t. j. koliko danas nose dva najveća superatlantika: »Normandie« i »Queen Mary«! A ostale evropske države?

Francuska je ratna mornarica tada imala cigla dva parobroda: jedan se zvao »Phaeton«, a drugi »Meteore«. Strojevi im nisu mogli razviti više od 160 konjskih sila.

Njemačka nije prije 100 godina imala nikakova parobroda.

Rusija se pogotovo nije tada ni zanimala za parobrodarstvo.

Napuljsko je kraljevstvo istom godine 1834. nabavilo za svoju ratnu flotu tri prva parobroda, i to iz Engleske; a Sadrenjsko je kraljevstvo također iz Engleske, iste godine nabavilo maleni jedan avviso, dok je g. 1837. bio porinut u Genovi parobrod »Icknusa«, ali s engleskim parnim strojem, koji je mogao razviti 120 konjskih sila.

Prvi trgovački parobrod Ligurije zvao se »Carlo Alberto«, koji je g. 1832. ukrcao u Livornu vojvotkinu De Berry sa 12-godišnjim sinom Grofom Chambord, koji bijaše pretendent na francusko prijestolje. Kad se taj parobrod vraćao iz Španjolske, ulovio ga je jedan francuski ratni brod.

G. 1838. Raffaele Rubattino nabavio je prvi svoj parobrod, koji se je zvao »Dante«, a mogao je nositi 78 tona.

U Veneciji je g. 1838. plovio po lagunama tek koji čamac na paru.

G. 1837. osnovano je u Trstu na čvrstoj podlozi društvo »Tršćanski Lloyd«. To se društvo tako naglo razvijalo, da je sprječavalo dugi niz

[4] Nekadanji zlatni engleski novac, koji se je počeo kovati g. 1662. od zlata donesena se Guinejske obale, pa mu odatle i naziv »Guineja« (engl. izg. »Ginni«). Vrijednost mu je iznosila 21 šiling. Od g. 1816. taj se novac nije više kovao.

godina svaki takav pothvat u Veneciji. Već g. 1837. Lloyd je posjedovao 6 parobroda, koji su svi zajedno nosili 2260 tona.[5]

Ostale evropske države nisu prije 100 godina imale uopće parobroda.

Ovih 100 godina, otkad je prvi evropski parobrod otplovio u Atlantik, nastao je u čitavom svijetu golem prevrat u gospodarstvu, industriji i trgovini. Bogatstvo se naroda znatno povećalo, a s njime i blagostanje. Izmijenili su se mnogi običaji i navike. Svima se narodima, koji raspolažu morskom obalom, pa i onima koji su podalje od mora, otvorilo novo polje djelovanja, a time se je pojačala i težnja za slobodom i svakim napretkom.

Prvi hrvatski parobrodi

Mi Hrvati dobili smo prvi parobrod istom god. 1872. Ta slava pripada isključivo slavnomu uskočkom gnijezdu, kršnom Senju, gdje je god. 1867 bilo osnovano prvo hrvatsko brodarsko društvo s glavnicom od 400.000 forinti. U programu toga društva bila je brodogradnja uopće, dakle i jedrenjaka i parobroda. To je društvo imalo u svojem pečatu hrvatski grb s napisom »Senjsko brodarsko društvo«, a osnovale su ga ugledne trgovačke senjske tvrtke Krajač, Olivieri, Bontić i Cikota. Društvo je imalo vlastito brodogradilište, t. zv. »škver«. To je brodogradilište uživalo lijep glas i u inozemstvu, tako da je dobilo naručaba i za Veneciju. Treba spomenuti, da je društvo tu sagradilo četiri velika krasna jedrenjaka od 500—1.000 tona, i to bark »Hervatska«, koji je bio najveći, pa još tri, od kojih je jedan nosio ime »Grad Senj«, drugi »Grad Zagreb«, a treći »Trojednica«.

Kad je poradi neizbježivog razvitka u pomorstvu jedro počelo uzmicati pred parobrodom, senjsko je društvo povisilo svoju glavnicu emisijom novih dionica za daljnjih 200.000 forinti i odmah je pristupilo gradnji svoga prvoga parobroda željezne konstrukcije, god. 1872, na brodogradilištu »Stabilimento Tecnico« na Rijeci. Taj je parobrod imao tek 93 brutto reg. tone, a nosio je slavno ime »Hrvat«. Tim je parobrodom mjeseca kolovoza 1872. zametnuta redovita pruga obalne plovidbe između Senja i Rijeke, tičući sve međuluke hrvatskoga primorja.

Slijedeće godine, 1873. na istom brodogradilištu na Rijeci sagrađen je drugi hrvatski parobrod, znatno veći, od 158 brutto reg. tona, koji je dobio ime »Vinodolac«, a podržavao je plovidbu uz istarsku obalu sve do Trsta. Oba ta hrvatska parobroda bila su lijepo sagrađena i vitke linije. Ali »Austrijski Lloyd« bio je zaveo redovitu obalnu prugu Trst—Rijeka—Senj—Zadar, i njegova je konkurencija, uz neizbježivu hrvatsku

[5] G. 1843. tršćanski je Lloyd posjedovao 14 parobroda ukupne nosivosti 4537 tona, a koncem godine 1853. imao je 58 parobroda sa 28.105 tona. Te je godine, na 30. svibnja, položen temelj velikom arsenalu u Tržiću, gdje se danas grade golemi trgovački, a i ratni brodovi.

neslogu između dioničara, dovela do likvidacije društva, koja se je god. 1877. obavila u Zagrebu. »Vinodolac« je bio prodan u Napulj, dočim je »Hrvat« bio otkupljen po novo stvorenom konzorciju, koji su zastupali Ivan Krajač, Bontić i Olivieri. Tako je »Hrvat«, mezimče Primoraca, bio spašen, a novi konzorcij je odlučio pokušati novu sreću. Prigodom likvidacije društva, s onim što su dioničari izgubili na temeljnoj glavnici, kao i s onim što nisu dobivali dividende i što je propalo na kamatama, gubitak je dosegao pola milijuna forinti.

Novi konzorcij se zvao u početku »Uprava parobroda »Hrvat« u Senju«, a »Hrvat« i sam je nastavio prugu Senj—Rijeka, dotičući međuluke: Novi, Selce, Crikvenicu i Kraljevicu.

U ovo isto doba Kraljevčani su dobavili svoj parobrod »Primorac«, a Bakrani »Bakar« i nastala je utakmica, tijekom koje su Senjani otkupili od Kraljevčana njihov parobrod »Primorac«, kojemu su promijenili ime u »Vinodolac«, a društvo je uzelo naslov, po najstarijem i najzaslužnijem članu »Parobrodarstvo Ivan Krajač i drugovi u Senju«.

Madžarska pomorska oblast, dosljedna madžarskim metodama protiv Hrvata i hrvatskih poduzeća i da bolje zaštiti »Austrijski Lloyd«, stala je proganjati na sve moguće načine senjsko društvo, u prvom redu izmišljajući zaostatke poreza, koji su s kaznama iznosili više hiljada forinti. Hrvatima nije preostalo već da obustave plovidbu svojih parobroda. Taj je »štrajk« trajao 40 dana. Tad su istom poreske vlasti opozvale gornju izmišljenu tražbinu, ali su nametnule pristojbu od 10% na promet putnika, a 3% na promet robe. Te su pristojbe god. 1887. povišene od 10 na 15% i od 3 na 5%.

Društvo je god. 1884. sagradilo svoj treći parobrod »Nehaj«, i to u Trstu kod »Stabilimento Tecnico Triestino«. »Nehaj« je bio porinut na 2. srpnja 1884., plovi još i danas, ali ne u redovitoj pruzi, već kao ribarski parobrod, a pripada »Jadranskoj Plovidbi«.

»Austrijski Lloyd« smatrao je svojom svetom dužnošću da čim više naškodi hrvatskom društvu senjskomu, te je podržavao redovitu sedmičnu prugu između Trsta—Rijeke—Senja—Zadra, akoprem mu se taj posao, odviše birokratski vođen, kao i sve u Austriji, nije rentirao. Ta je pruga bila »Lloydu« pasivna, ali ga to nije smetalo, jer je pomagao škoditi interesima jednoga hrvatskoga poduzeća, koje nije milovala ni ugarska vlada. Da se pak prikrije evropski škandal, da same vlade pomažu uništavati poduzeća što ih hrvatski otadžbenici stvaraju na moru, da podignu narodno blagostanje, društvo je dobilo subvenciju od 11.000 forinti za prijenos pošte! To je bila smiješna svota, na kojoj nije mogao zaviđati nitko, tko je uopće imao najsitniji pojam o izdacima za podržavanje triju parobrodarskih pruga.

Kad se doznalo za spomenutu »masnu« subvenciju, koja bijaše tek neznatna odšteta za usluge učinjene državnoj vlasti, po bijednom našem narodnom običaju stalo se ogovarati sve u šestnaest, predbacujući članovima društva izdajstvo narodne stvari i zahtijevajući da se osnuje novo društvo. I doista osnovao se god. 1888. novi konzorcij u Senju, i taj je kupio u Trstu parobrod »Intrepido«, koji su prekrstili u »Senj«. Zametnula se konkurencija s Krajačevim društvom, pa je konačno »Senj« prešao u posjed konzorcija »Švrljuga et Co« na Rijeci.

Nastale su trzavice i u Krajačevu konzorciju i mijenjali su se članovi ravnateljstva, dokle konačno ne izabraše predsjednikom Ladislava Krajača, koji je proveo fuziju s riječkim društvom »Švrljuga et Co«, i tako je nastalo na 3. svibnja 1891. »Ugarsko-Hrvatsko Parobrodarstvo Društvo« (Ungaro-Croata) sa sjedištem na Rijeci. Ministarstvo je doznačilo tome društvu veliku subvenciju, s kojom je brisana u istom društvu svaka hrvatska oznaka, a u društveno uredovanje uveden talijanski jezik. Sad su se počeli graditi veći i udobniji parobrodi, koji su dobili tuđinska imena, dok su ostali manji imali prvobitna hrvatska. Pojavilo se odmah veliko nezadovoljstvo, pogotovu u Senju, starom hrvatskom gnijezdu. U nazivu novoga društva riječ »ugarsko« naši ljudi nisu mogli probaviti, pa su s obzirom na visoku subvenciju, ravnatelje toga društva prozvali »prodane mješine« i »kukuruzni špekulanti«, a istodobno se počelo raditi na osnivanju novoga parobrodarskoga društva, sa sjedištem u Senju, koje će biti čisto hrvatsko, te ne će ni tražiti ni primati kakve subvencije od madžarskoga ministarstva, već će, bez subvencije, apelirajući na svijest primorskih trgovaca, zametnuti borbu s »Ungaro-Croatom« u hrvatskom primorju. »Hrvatsko parobrodarsko društvo« doista se je osnovalo sudjelovanjem najširih slojeva pučanstva, i nabavilo je tri lijepa i čvrsta parobroda, od kojih se je jedan zvao: »Hrvatska«, drugi: »Ante Starčević«, a treći »Petar Zrinjski«. Ta su imena bila program novoga društva. Ti su parobrodi bili dočekivani u svakoj našoj luci velikim manifestacijama, bilo u redovnim prugama, bilo kod blagdanskih izleta. Ali dok je to društvo imalo zaleđe samo u patriotskom oduševljenju siromašnih masa, dotle je »Ungaro-Croata« imala golemo zaleđe i u Beču i u Pešti, a uz to je uživala milijunske subvencije, pa je mogla tijekom godina, tarifalnim ratom, da po malo slabi svoga malenoga protivnika, dokle nije »Ante Starčević« sa svojom drugaricom »Hrvatskom« prešao u park »Jadranske Plovidbe«.

Bare Poparić

HRVATI U KOMPARATIVNOJ POVIJESTI EVROPSKIH NARODA

Spoznavši i konstatirajući sposobnost i vrijednost pojedinog naroda u njegovu vlastitom životu, trebamo sve komponente njegova razvoja, koje su odlučne za ulogu i smještaj pojedinog naroda u povijesti čovječanstva, usporediti s tekovinama i promjenama ostalih naroda. Služeći se dakle komparativnom metodom možemo odrediti mjesto nekog naroda u povijesti čovječanstva. Uočivši naime zajedničke momente u životu i razvoju raznih naroda, možemo odrediti pravo mjesto svakomu od njih, a ujedno istaći upravo ono, što je bitno, i što je pojedini narod pridonio zajednici kao »svoje«. Možemo odmah naglasiti, da uspoređujući život i događaje kod raznih naroda, nailazimo često na neke općenite pojave, od kojih jedne proizlaze iz sličnih ali neovisnih izvora i uzoraka, a druge nastaju oponašanjem (imitiranjem) jednog jedinstvenog uzorka, što ga je negdje stvorio samo jedan narod. Dakako da ove pojave, jedne i druge, obuhvataju sva područja života jednog naroda — sve one grane ljudskog zanimanja i djelovanja, koje su inače predmet posebnih i specijalnih razmatranja u obliku političke povijesti, ekonomske politike, povijesti društva, umjetnosti, književnosti, nauka, vjera itd. Promatrajući razvoj ovih grana ljudskog zanimanja kod raznih naroda, možemo najlakše ustanoviti, u kojem je razdoblju i na kojem području, pojedini narod dao snažnija i veća djela od ostalih, gdje je on zaslužio da bude naveden kao stvaralac onoga, što su drugi preuzeli u istom ili preinačenom obliku od njega. U razvoju odnosno transformaciji svih mogućih vrsta životnog djelovanja naroda, možemo u glavnom istaći dva razna porijekla onih promjena, kojima je uvjetovan sam razvoj. Jedne su nastale sticajem niza neovisnih događaja u jednom času — tako ratovi, revolucije i reforme, a ishodište im ponajčešće bijaše u inicijativi čovječanstva. Druge su promjene bile uvjetovane opstojnošću prijašnjih tekovina, iz kojih su se one po nužnom slijedu razvile, kao što je to slučaj kod razvoja tehnike, nauke i slično.

Gledamo li na motive ljudskih čina i akcija, koje izvršiše promjene u povijesti, došli bismo do mnogostrukih konstatacija; pa ipak ponajčešće, bijahu to misao na prošlost (na kojoj se osniva tradicija i stvaraju pravila života) i misao na budućnost (koja je bila onda pokretač novih pothvata i napretka). Postavljajući povijest na ove temelje, i gledajući je iz perspektive motiva koji uzrokovaše promjene u njoj, ukazuju nam se mnoga područja, koja bi inače u suhoparnom nizanju činjenica, ponajviše političke naravi, ostala nevidljiva i nezapažena. Nameće nam se sada pitanje, na kojem je području najpotrebnije istaknuti promjene? Koje su važnije,

i koje zavrijeđuju našu veću pažnju? Teško je odgovoriti na ovo pitanje, ali ako uočimo, naročito za vrijeme svjetskog rata i nakon primirja, kolikom su snagom političke promjene utjecale na sva ostala područja ljudskog zanimanja, držimo, da bi najprije trebalo promatrati političke režime, ratove i revolucije, a zatim bi došla područja razvoja ekonomskih, socijalnih odnosa, napretka tehnike, nauke, trgovine. Dakako da se ovamo moraju uključiti i one pojave i promjene intelektualnog života čovječanstva, u koje bismo mogli ubrojiti sve manifestacije duha (nazori o vjeri, odgoju, moralu, zatim umjetnost, književnost i sl.). Dakako, da povijest pisana i gledana, a naročito ocjenjivana u raznim razdobljima po gornjim kriterijima promjena na svim područjima ljudskog života, dobiva drugo i ispravnije značenje i vrijednost od one, koja se ponajčešće iscrpljuje u nizanju političkih promjena (nizanjem godina, promjena dinastija i režima i sl.).

Značajna je stoga i potrebna obrada pojedinih grana, i služeći se radovima specijalista, može se za svako pojedino područje, a onda i za skupnost, utvrditi, kada, uz koje promjene i kojim intenzitetom bijahu tekovine jednog naroda, prihvaćene od drugog, kojim zakašnjenjem jednaki ili slični fenomeni uhvatiše korijen u raznim krajevima. Često je slučaj, da se uloga i značaj pojedinog naroda u poredbenoj povijesti bilo precjenjuje, bilo potcjenjuje — a što je redovno posljedica pomanjkanja sustavne obrade povijesti razvoja pojedinih područja ljudske djelatnosti.

Ako mi Hrvati još danas nemamo posebno obrađena sva ona područja, koja su odlučna za svrstavanje i određivanje uloge našeg naroda u životu i razvoju zajednice narodâ, to još ne mora značiti, da nemamo zasluga i kvaliteta, koje nas trebaju s pravom staviti u isti red s daleko većim (brojčano!) narodima. Mi dakle možemo spoznati i znati, koliko smo i kako sudjelovali u razvoju čovječanstva, šta smo pridonijeli zajednici narodâ, ali da zauzmemo mjesto, koje nam pripada u poredbenoj povijesti evropskih naroda, potrebno je ove naše spoznanje konstatirati, naročito pak publikacijama i na stranim jezicima. Priznati povjesničari i naučenjaci, u pomanjkanju izvora, naravno da prelaze preko mnogih činjenica, za koje držimo, da bi i te kako bilo potrebno i korisno istaći, pa smo često svjedoci priznanja i samih autora, gdje obično u uvodu svojih djela ističu, kako su tek površno mogli obraditi pojedino područje ovog ili onog naroda, ne imajući boljih ili nikakvih izvora i priručnika. Ponajviše smo ovakovih priznanja čitali, a i čitanjem djela uvidjeli, na račun Slavena.

Koliki nas ponos i zadovoljstvo ispunja, kada čitamo o svom narodu i njegovoj ulozi u razvoju čovječanstva u djelima priznatih autora, a koliko smo naprotiv ojađeni i nezadovoljni, kad nas ispuštaju ili krivo

prikazuju tamo, gdje bismo morali biti spomenuti ili drukčije prikazani! Držimo, da je naš narod radi mnogih tekovina nastalih u njegovu krilu, kao i radi naročito karakterističnih transformacija nekih tekovina drugih naroda na našem tlu, zavrijedio bolje mjesto, nego mu se obično daje u komparaciji s ostalim narodima. Koje su pak to tekovine, bilo originalne ili transformirane, nije nam namjera ovdje iznositi.

*

Gornje nam se misli nameću čitajući Seignobosov »Pokušaj komparativne povijesti evropskih naroda«*. U ovom je djelu autor, kako to sam navodi u uvodu knjige »pokušao sjediniti u jednom svesku komparativnu povijest svih naroda Evrope od najstarijih vremena do danas«. Veliki zadatak, s obzirom na preobilje građe, a na skučeni opseg, u kojem je autor htio sve iznijeti. Zaista, od prvih početaka povijesti, tumačeći pojam Evrope u najranije doba, iznoseći razvoj na svima područjima ljudske djelatnosti, preko Grka, Rimljana, Germana i Slavena, materijalnu i duhovnu kulturu, sve do Svjetskog rata i njegovih posljedica, sve je dao autor u zbijenom, ali jasnom i preglednom obliku. Sam pisac ističe, da su u djelu dva nedostatka, dvije lakune: manjim narodima nije dato odgovarajuće mjesto (ponajviše radi pomanjkanja izvora — među ove se broje i Hrvati), a drugo, što nije dao dosta mjesta običajima dnevnog života, odjevanja, stanovanja, obiteljskog života, društvenih odnosa, što je često bilo vrlo karakteristično za pojedini narod.

Spominjući na ono nekoliko mjesta Hrvate, iznosio je tada u glavnom događaje, koji su se ticali redovito političkih momenata. Tek na dva tri mjesta spominje Hrvate u vezi s vjerskim problemima. Nije teško u kratkom pregledu navesti ona mjesta, na kojima spominje i naš narod, a ovo može poslužiti kao mjerilo, šta je uvaženi autor smatrao vrijednim istaći kao naročitu značajku ili vrijednost hrvatskog naroda.

»Južni Slaveni, po prvi put spomenuti godine 627., bijahu se smjestili počevši od VII. stoljeća u Iliriji, zemlji gotovo nenapučenoj. Oni se zatim proširiše gotovo po cijelom Balkanskom poluotoku, prodirući sve do rubova, na Peloponez ... « (p. 69).

» ... Sjeverna zemlja (misli dio krajeva naseljenih Južnim Slavenima) pod srpskim gospodarima, zatim pod vlašću hrvatskog kralja, postade mala nezavisna država, pod imenom Bosna.

Na zapadu, plemena nazvana Hrvatima (gorštacima), koja su se smjestila između Alpa i Jadrana, — nakon što bijahu podloženi vlasti avarskih konjanika, a zatim franačkih kraljeva — stvoriše ratnički narod podijeljen među 14 vođa (župana), koji se ujedini pod jednim kraljem na koncu XI. stoljeća«. (p. 112, 113)

* Charles Seignobos: Essai d'une histoire comparée des peuples de l'Europe, Éditions Rieder, Paris 1938.

» ... Slaveni na obalama Jadrana bijahu počevši od IX. stoljeća kršteni od misionara, koji su došli iz Italije i od biskupa u gradovima na obali, koji su ostali podanici bizantinskog cara; oni u unutrašnjosti pokrstiše se mnogo kasnije. Ali vođe ovih naroda dugo su oklijevali između dvije Crkve, a definitivna podjela se zbila tek u XII. stoljeću. Hrvati i Slovenci uniđoše u rimokatoličku crkvu; Bugari, Srbi (a također i Rumunji) ostadoše (!?) u pravoslavnoj crkvi«. (p. 122)

» ... Staro krivovjerstvo katarâ (patarenâ) protegne se u XV. stoljeću (!?), usprkos krstaškog rata, na teritorij vladara Bosne.« (p. 248)

» ... Ugarska bijaše gotovo sva podvrgnuta sultanu ... Kralj je u njoj zadržao samo jednu usku zonu u susjedstvu Austrije, i dva privjeska slavenskih naroda, na sjeveru Slovaka, na jugu Hrvatske.« (p. 248)

»Njemačka, Italija i Poljska bijahu razdijeljene među više država: naprotiv Austrija je u jednoj državi okupila više nacija stranih jedni drugima, Nijemaca, Mađara, Čeha, Poljaka, Hrvata, Talijana ...« (p. 350)

»Austrijska vlada dopusti mađarskom saboru, da uzme kao službeni jezik mađarski. Nacionalni osjećaj se poče buditi u Češkoj i Hrvatskoj putem novina na slavenskomježiku ... « (p. 354)

»Stvorila se između Ledenog mora i Mediterana, širom Evrope, jedna zona potlačenih i nezadovoljnih narodnosti, Finaca, Estonaca, Letonaca, Litvanaca, Poljaka, podvrgnutih Rusiji, Čeha, Ukrajinaca, Slovaka, Slovenaca, Hrvata, Srba, podvrgnutih vladi Beča i Budimpešte, Srba, Bugara, Makedonaca, Grka, pod vlašću sultana (k tomu još Poljaci i Danci pripojeni Njemačkom carstvu). Oni su se žalili, da su lišeni mogućnosti obučavanja na materinskom jeziku, udaljeni gotovo od svih položaja, vrlo često progonjeni radi vjernosti svojem jeziku ili svojoj vjeri ... « (p. 404, 405)

»Autoritativni režim, u ublaženom obliku apsolutne vlasti vlade, bijaše uveden, ali samo kao privremen i bez oslona na jednu doktrinu, u većini novih država ... u Jugoslaviji kao sredstvo, da se zaustavi borba između srpskog i hrvatskog naroda ... « (p. 450)

I to je sve! Dakako da ima još nekoliko mjesta — u vezi s provalom Avara, invazijom Turaka, Napoleonovim osvajanjima, revolucijama 1848. — čisto općenite naravi, koja se također odnose i na Hrvate, ali ni ona ne mogu popraviti dojam o našoj ulozi prema Seignobosu. Najznačajnije doba srednjeg vijeka, kada je Hrvatska kao izgrađena država, jaka na kopnu i moru, pod domaćim vladarima, igrala odlučnu ulogu na obalama

Jadrana — zatim preko junačkih borbi i otpora protiv Turaka, obrane Zapada i Kršćanstva (»antemurale Cristianitatis!«), koja uloga imađaše i te kako važno značenje radi našeg smještaja na ovoj raskrsnici, preko sijanja hrvatskih kostiju stoljećima za strane dinastije, preko Jelačića i oslobodilačke akcije Kvaternika — sve do najnovijih nastojanja za uspostavu narodnih prava u punom opsegu, sve to nije našlo mjesta niti spomena u ovom djelu. Prikazan je razvoj i procvat gradova — naši primorski gradovi, posebno pak Dubrovnik, nisu značili u tom razvoju ništa. Niti jedno ime hrvatske književnosti, umjetnosti ni hrvatskog naučenjaka, nije zabilježeno, pa čak ni jedan elemenat onoga, za što dnevno čitamo u novinama, kako nam širi glas po svijetu i čemu se on divi, a što se običava nazivati našim »autohtonim«.

Nije nam namjera ovdje iznositi nedostatke ili netočnosti odnosno prigovore autoru. Njemu doduše i nije bila svrha, da stvar prikaže tako, da bi se u djelu mogla razabrati posebno povijest svakoga naroda, on je išao više za tim, da postigne skupan učinak. Htjeli smo ipak istaći, kako se gubimo u poredbi s ostalim narodima, pogotovo kada nije o nama izneseno niti ono, što je objektivno utvrđeno, a i po našem dubokom uvjerenju zavrijedilo, da bude istaknuto.

Znamo, da smo u ranijim stoljećima »kasali« za naprednijim narodima po pedeset i više godina, ali se ovaj interval zaostajanja sve više smanjivao, tako da danas u kratkom vremenskom razmaku primamo korisne tekovine drugih naroda, a sami odmah spremno predajemo zajednici ono »malo«, što se kod nas izvorno stvara. Stoga bi nam bar u prikazivanju novijeg vremena trebalo dati dostojnije mjesto, jer držimo, da i Hrvate treba spomenuti tamo, gdje se spominju i drugi, a koji ništa više ne pridonijeniše čovječanstvu od nas.

K o n a č n o d a n a s, k a d a s e t o l i k a v a ž n o s t p o l a ž e i n a g l a s, š t o g a p o j e d i n i n a r o d u ž i v a u s v i j e t u r a d i s v o j e p o l i t i č k e i k u l t u r n e z r e l o s t i, k a d a p o z n a v a n j e p r o š l i h o d n o š a j a m o ž e i m o r a i m a t i u t j e c a j a n a d a n a š n j e f o r m i r a n j e n a z o r a n a s v i m p o d r u č j i m a n a r o d n o g ž i v o t a, n e s m i j e n a m b i t i s v e j e d n o, k a k o s e i š t o s e o n a m a p i š e i g o v o r i. Ponajprije moramo sami biti svoji vlastiti odvjetnici i reći o sebi sve ono što je potrebno — pa da bar sa sebe otklonimo ono malo krivnje, ako se može tako nazvati, za pojave kad nas nikako ili, što je često gore, u krivom svijetlu prikazuju.

Stipe Mosner

KARAKTERIOLOGIJA JUNAKA U ROMANU »OGNJIŠTE«

Kad bi svi akteri griješnih i liberalnih ljubavi ostavljali iza sebe iskrene memoare svojih erotičkih digresija, i kad bi bilo moguće te iskrene ispovjesti proučiti, moglo bi se objektivno razmotriti, da li su te digresije spontana »nadahnuća« proti kojima se etika buni, ili su to plodovi i bolesti defektne i nedisciplinovane auto-kritike, baš tako kao što su bolesti svih prekomjernih i higijenski-zabranjenih užitaka. Da erotičke digresije promjenjuju psihu čovjeka — u mnogom slučaju i bitno — nepobitna je stvar, a Blažićev je sve većma depraviran karakter to gradualno pokazao. Blažić, krijući razlog, zabranjuje prvijencu svome Mići ženidbu s prekrasnom Anerom s dva razloga. Pisac je duboko psihološki obradio oba razloga, koji sigurno nalaze mnoštvo analogija u svakom namjeravanom pokušaju i realiziranju preljuba. Ne da Blažić da mu Anera postane snahom, jer mu se sve snažnije žudnje za Anerom pričinjahu odviše teški grijeh u takovom budućem rodbinskom snošaju; a ne da on toga ni zato, jer je sljubovan na sina. On hoće Aneru samo za sebe. Ali sin Aneru uzima otmicom za ženu, podupiran bratom Jozom, koji mu onemogućivanjem očevih spletaka pomaže da savije skromno gnijezdo. U Blažiću se propela sva strast i bijes i on zatvara u sebi i zadnji osjećaj za sina s deveterim zaporima i nastoji ga čak na perfidan način u šumi smaknuti. I gotovo onemogućene njegove erotičke žudnje provociraju toliku mržnju i na vlastitu ženu, da se on iza jedne noći, u kojoj je žena pretrpjela smrtni strah »od đavla, koji se u njemu silno bunio« preselio u staju među marvu. Pisac je dubokom logičnošću, izvanrednim psihološkim znanjem opisao telepatsku jezu žene Mande pred furioznom krizom, strašnom požudom pobjesnjela muža. To su psihološke situacije tolikih žena i matera, koje u strašnim noćima i ne mogu osjetiti toliki intenzitet ljubomore, pred užasnim strahom od erupcije nevjernog muža, pobješnjelog na lancu bračnih veza. To je psihologija brakova u kojima je zavladao teror grješne požude. I ako Blažić ne može realizirati svojih erotičkih planova, on danju hodajući i radeći najplastičnije dočarava u fantaziji u najbizarnijim situacijama, najperverznije odjevenu, halucinatorno je krsteći najmaznijim imenima (kraljica u vilinskoj košuljici), njome se zabavlja, mazi je, uživa je, — tako je njome obuzet i danju i noću, da i kod ukopa susjedove žene za nj nije postojala »ni ta duboka grobna jama među njima s visokim vijencem zemlje na rubovima, — on je osjećao Aneru u svojoj neposrednoj blizini, svega ga je obuzela. Ćutio joj je mirisavi dah, osjećao toplinu njezina tijela, i u svojim žilama osjećao strujanje njezine opojne snage. Jedva se svladavao, da ne počini (tu na sprovodu), kakovu

nepromišljenost«. Jest ljudska plastična kreativna fantazija, koja čak i hiperbolizira, sugerira, fingira i halucinira, u čovjeku krhka karaktera, zapravo je najgrozniji Mefisto erotike. Ona gradi do maglovitih visina i hrani neugasivim ognjem. Zato su najbolnije, i najtragičnije erotičke digresije fantasta, neurotičara, za koje su one već spomenute sanje po danu karakteristične. A da je Blažić mogao zasnovati umorstvo prvijenca svoga Miće, skovao je on posebnu svoju raskoljnikovsku filozofiju o napoleonskim ljudima. I ako je monologiziranje i dialogiziranje Blažića seljaka o toj filozofiji odviše arteficielno, ipak je logično, sa namjerama i djelima demonskog Blažića. To je mješavina nekog plahog ateizma i cinizma starog Karamazova (»lako bi ja s Bogom, da nije unije anđela čuvara [žandara]) i anarhizma začinjenog filozofijom nadčovjeka: »Koji se boji mora ih (t. j. zakone) držati, jer će ga ubiti, a tko se ne boji, kroji sve zakone, pa ako je jači, onda nji' strpa pod te svoje paligrave«. Dakako da je Blažić s ovakovim etičkim nazorima neke vrste liberalac i ateista po receptu prerevolucionarnih filozofa i ako poradi tradicionalnih uzusa, s obzirom na okolinu, polazi u crkvu na drijemanje i kao neko instinktivno prikriveno nutarnje polemiziranje s Bogom i plovanom, jer: »plovanova je pravda drugačija, a moja drugačija. Tako da znate!«. Veoma je plastično Manda, žena Blažićeva, orisala liberalizam i ateizam muževljevim riječima: »Ništa j' njemu Svemogući... un se s vragom ruga ka' s krepanim pašćetom i pomokrije bi mu se un da prosti Bog i tvoj obraz, ravno među oči — a da siromaški Vrag ne bi zna', s koje to strane curi... Kad se čuje s njegovih usana 'valjen Isus! — ni tada to ne govori čovjek, no zvijer, koju naučiše, koju prisiliše, da spominje to sveto ime!«

Ali Budak svoga Blažića istesava i dalje. Njegov Karamazov, ne samo da ne priznaje kulturnih, moralnih i socijalnih zakona, — regulativa života, on sam gradi svoj kodeks u smislu Raskoljnikovu: »Za to ja sam pravim zakone svojoj zadruzi, a vi i' morate slušati, jer ja sam jači. Tu nema spasa i zakon je zakon...!« I pored one očite raskoljnikovske ničeovštine naglasio je pisac sakrosanknost apsolutnog autoriteta poglavara zaduge, za kojom skriven pokvaren čovjek može počinjati najveći teror i demoralizaciju. Da li su to aluzije na pseudodemokracije, autoritativne i totalitarne političke režime — eksploataciju apikalnog autoriteta zemaljske vlasti, nije evidentno, ali bezuvjetno je prekrasna analogija, na primitivnom domaćem ognjištu, gdje su zapravo primarna sociologija i moral u svom originalnom obliku autohtoni.

A da bi demonski Blažić mogao motivirati namjerno smaknuće svojih sinova: prvoga radi nuzljublja, a drugoga radi sazrelog rivaliteta u primatu na ognjištu, komponirao je on za sebe specijalnu biološku etiku:

»... Tko je upamtio, da bik mora skupljati po selima i općinama svoju telad? Tko je ikad rekao, da su njegova? On je učinio svoje i s tim je njegov posao svršen. Samo je jadnoga i kukavnog čovjeka stegao lanac (t. j. zakon), pa mu onda veli: Tvoja su! Sad neka te biju!« I toj svojoj satanističkoj filozofiji je Blažić umijesio logičan a strašan čisto ničeovski apendiks: »Da j' pravi' ljudi, načinili bi takvi zakon i za čeljad, pa čim vidiš, da je bolesno ili drukčije da ne valja, a ti zakonu sikirom po glavi«. Blažić ovakve motive treba, da uzmogne podići sjekiru na svoje sinove, gonjen anarhijom svoje erotičke požude. A zar u najrazličnijim varijantama i nijansama i danas i najcivilizovaniji i najkulturniji čovjek ne savija svoje gnijezdo po toj erotičkoj etici!? Danas se pred sudskim tribunalima gomilaju strašni efekti takove hedonističke filozofije, tek se današnji delikvent erotske etike ne usuđuje ni priznati, a ni braniti tu etiku. Kriminalni abortus redovito apsolvira kukavičluk erotičke anarhije i depravacije — on je branič i spasitelj neotpornosti toga morala. I kad se duša Blažićeva sva zaplela u toj strašnoj anarhičnoj etici i kad je drama tih ognjišta ratnim okolnostima upravo podražila tu etiku na aktivnost i realiziranje njeno, popinje se Anera vođena udesom na svoju Kalvariju — a Blažić za njom. Jer inkarnirana etika nije mogla ispod ruku antietičnog demona proći bez krvi, pogiba Anera zagušena Blažićevom rukom u svome kućerku, gdje zapravo čeka svoga Miću, na propukli zamamni glas o možebitnom njegovu povratku. Izdiše zagušena, jer se nije podala zvijeri koja je mislila, da je eto upravo na dohvatu svojih uzavrelih halucinatornih žudnja. Ali pakosno razdražena animalnost Blažićeva juriša sada na viteza Anerina Lukana i domamljuje ga živopisnim čarobnjačkim makinacijama na brdo izvan sela u nakani da ga smakne. I ako u gradaciji tih dramatskih slika imade odviše logičkih skokova, nespontanosti i arteficielnosti — naročito za to, što Lukan u pripremanom čarobnjačkom ceremonijalu Blažićevu vidi stupicu i ne će da joj se makne, kao da zbilja nikakvog izlaza od te katastrofe ne bijaše, pa tako možda realističkom karakteru romana po nješto i škodi, ipak ona teatralna poza Lukanova i viteška patetičnost prizora na gori, gdje on igra ulogu nekog Božjeg osvetnika, i ono dnevno zadiranje Blažićevo do pod srce Lukanovo, i ona vrijeđanja svih svetinja nad kojima su se tužno naherili svježi križevi u Mrkobraduši, te neprestana Blažićeva psihologiziranja o sikiri i njenu moralu, te posuđenoj svojoj ženi kao sugeriranje preljuba, silno presićuju atmosferu dolazećom i prijetećom katastrofom, krvlju. Pisac je ipak stvorio dispoziciju iz koje se već kao da i ne može ni lijevo ni desno, nego ravno na brdo gdje duboka duševna borba Lukanova, silno izoštreni oprez i pripravnost pravo-

vremeno digoše Lukanovu ruku i ćuskiju na demonsku Blažićevu lubanju. Šteta, što je pisac Lukana, realizatora opravdane »Nemeze« otisnuo u Velebit poput kakova vulgarnog ubojice, a nije ga postavio pred lice sela i vlasti u prirodnoj dramatskoj patetici. I ako je zabuna »Raskoljnikova« u krčenju i niveliranju socijalne pravde daleko veća od Lukanove realizirane Nemeze, Dostojevski Raskoljnikova uz duge i velike psihičke muke stavlja pred priznanje i šalje ga na ispaštanje objektivnog grijeha, a to je onaj logični i nužni dramatski zahtjev katarze, koji djeluje lako, ugodno i estetski. Orijaška je dramatičnost, kojom se sukobljuju konačno dva elementa »Zločin i kazna« — Blažić i Lukan — nakon što se sva interesna sfera Blažićeva sasvim smirila pod ledinom Mrkobraduše. Tu elementarnost sukoba pisac je prekrasno, s toliko finoće opažanja, psihološkog znanja i plastičnosti prikazao, da sa najvećom sigurnošću možemo učiniti konkluziju: Budak je naš najjači reprezentant novog psihološkog romana folklorističkog genrea! Roman je prepun plastične romantike, sentimenta, duboke dramatičnosti i tragike, pa su na pr. prizori oproštaja Matije kćerke Lukanove sa nesuđenim, a već oženjenim dragim — Mićom — na samrti upravo uzor dramatičnih slika i dikcije, prefinih gradacija, tako da iluzioniraju patos eposa.

I kad se čovjek dublje zamisli, te kao s neke povišene točke analitički prosuđuje dramu u tom ličkom selu, onda mu Adlerova nauka o individualnoj psihologiji rasvjetljuje svaku pojedinu dramatsku akciju pojedinih lica. Samo psihički i fizički najzdraviji individui ne stvaraju specijalne zaoštrene životne pozicije — zaoštrene stavove vis à vis okoline, ljudi i događaja u formi neke hiperbolične obrane, impulzivnih prkosa i napadaja ili hotimičnih pasivnih povlačenja iz životnih akcija. Jaki karakteri — normalni ljudi se ne savijaju niti lome, oni korigiraju bez velikih i tragičkih duševnih kriza nekorektnosti života i situacija — i kad se sami orijentiraju i akomodiraju vis à vis životnih poteškoća, još daju iz sebe svu rezervu onima oko sebe. Da je Budak još opisao psihološke uzroke, koji su negativnosti i satanizam Blažićeva karaktera formirali (jer tolika genuina, spontana pokvarenost čovjeka bez degenerativnih uzroka i nije moguće), mi bismo imali pred sobom i znanstveno motivirani karakter psihološkog romana pripravljenog za psiho-analizu. No taj roman je i onako uzor, kako se psihološki roman piše, jer konačno razumije se samo po sebi, a i po generalnim aluzijama kod ostalih degeneriranih lica u romanu, da je i Blažićev karakter imao degenerativnih crvenih niti kod svojih predа.

Dr. Juraj Hrenčević

TUŽNE MINUTE

O kako ovo vrijeme bezbrižno kraj nas prolazi,
o zašto nebo tuga oblaka gustih oblazi?
Minute tužne smolavo puze,
nebesa plaču, skrušeno suze.

Zar su nestali s neba anđeli,
o dragi Bože, zar su nestali?
Ili su možda skršeni prestali
rajski mirisi, cvjetovi bijeli?

O svi će svjetovi, svi će svjetovi
spoznati sanju nemirnu, krutu
istine žive na svome putu,
i svi će lažni klonuti letovi.

Zašto su sive naše kuće male,
zašto su crni naši grobovi?
Samrti u nama tjeskobno žive,
užasno naši udesi pale.

Robovi duha nehajno šute,
pokraj nas puze teške minute.
Žalosno puze minute duge,
minute pune plača i tuge.

Ivan Krolo

UMORNE OČI SE MOLE

Blagoslovi, Gospodine, naše napore nevrijedne
što osjetimo ih nad knjigama viseći svakoga dana:
neka trudovi naši donesu plodova mnogo
njemu da budu hrana.

Jer on je, Gospodine, veoma, veoma dobar,
i pita nas često, jesmo li umorne bijedne,
a mi mu za odgovor ljubimo koštunjave ruke
jer njegova smo zadovoljstva žedne.

Pa blagoslovi, Gospodine, naše napore nevrijedne
da on osjeti blagodat tegotna i mučna rada;
a uz blagoslov trudova naših učini, molimo skromno,
da svakog dana snaga nas osvježi mlada.

Jerko Skračić

NAČELO SUDJELOVANJA U RADU U SOCIJALNIM USTANOVAMA

Sve su naše socijalne ustanove organizirane na načelu javnopravne samouprave, uz proporcionalno sudjelovanje predstavnika poslodavaca, te predstavnika radnika i namještenika, izuzevši čisto staleške socijalne ustanove, kao na pr. komore, kod kojih sudjeluju samo predstavnici odnosnog staleža. Tako se primjerice u radničke komore izabiru samo predstavnici radnika i namještenika.

Žalibože, kod nas se za ove ustanove nisu još dosada provodili izbori, nego su se svi članovi samouprave postavljali dekretom odozgor, prema političkom ključu, bez obzira na raspoloženje članstva odnosne ustanove. To je s obzirom na sve ostale prilike razumljivo, i tome ne treba nikakovog posebnog komentara. Ali to se opravdati uopće ne može uvjerljivim argumentima, jer za to nema nikakvog razloga, a da ga je i bilo ne bi došlo do uzakonjenja spomenutog načela.

Stoga se problem rada i izbora predstavnika članstva tih institucija nije kod nas u javnosti uopće pokretao. Tek su se u štampi samo registrirali opetovani zahtjevi radničkih i namješteničkih sindikalnih organizacija za provedbom izbora. Ali kad-tad, ako do ovih izbora dođe, treba i tu postaviti načelo, po kojem se ima postupati, da ne dođe do još većih neprilika, nego sa imenovanim predstavnicima.

Ovo pitanje pokrenuto je u Merkurovu Vjesniku, glasilu »Merkur«, društva trgovačkih i privatnih namještenika u Zagrebu, br. 5—6 str. 99. u članku pod naslovom: »Neovisnost Merkura.« Kako su u ovom članku postavljene neke zasade, koje bi u konkretnom slučaju mogle imati i nezgodne posljedice za rad u socijalnim institucijama, ako bi do izbora došlo, to ćemo se na stajalište izneseno u spomenutom članku osvrnuti bez namjere polemiziranja sa bilo kime i neupuštajući se u ocjenjivanje eventualne druge tendencije toga članka.

U članku se u prvom redu ističe, da je borba, koja se je vodila za upravu društva Merkur prije 6 godina, kada su se na upravi toga društva nalazili predstavnici, rekrutirani većinom iz marksističkih sindikalnih organizacija, bila u biti svojoj borba za program: »Merkur Merkurašima.« Da li je ova krilatica bila obična demagoška parola, kojom se nastupalo u borbi protiv marksističkih predstavnika i njihova vodstva društva Merkur ili je zbilja bila postavljena kao načelo u to se danas više ne isplati upuštati, jer su političke prilike u doba kada se je ona pojavila bile očajne (godina 1933.!). Hrvatski privatni i trgovački namještenici nisu u ono doba imali svoje nacionalne sindikalne organizacije, a bolnim srcem gledali su kako predstavnici marksističkih sindikata vode

privatno društvo Merkur ne osvrćući se uopće na socijalno i nacionalno raspoloženje članova. Probuđena nacionalna svijest i duboki osjećaj za socijalnom pravdom potaknuše rodoljubne trgovačke i privatne namještenike, da ovakvo strano vodstvo u svojim socijalnim institucijama, u kojima mogu nešto slobodnije djelovati, uklone i da ih vode u skladu sa načelima svoga hrvatskog naroda, kojeg su sinovi u ogromnom broju članovi ovih institucija. Iz ove probuđene nacionalne svijesti, protkane osjećajima socijalne pravde, obnovi se Hrvatski Radnički Savez i nastade Savez hrvatskih privatnih namještenika.

Ako li je pak već spomenuta krilatica bila postavljena kao načelo, tada je ona posve promašila svoju svrhu i svoj cilj. Njezin demagoški značaj u borbi ne zanima nas kako to već rekosmo. Taj značaj nema nikakve posebne važnosti, on prolazi kao i svaka demagoška fraza bez obzira, da li momentalno postigne uspjeh ili promaši.

Rad u pojedinim socijalnim ustanovama ne može se odvijati izolirano, ne vodeći računa o tome, da je svaka pojedina organizacija jedna karika u lancu jednog točno određenog višeg socijalnog organizma (naroda, države). Takav izolirani rad ne bi imao trajne svrhe, a cilj bi mu bio vrlo često istovjetan sa ciljem skupine, koja je na vlasti.

Sada se ponovno iznosi i ističe ova krilatica, da je — konkretno iznijeto — neovisnost Merkura od političko sindikalnog* utjecaja jedino u interesu članova i društva Merkur. Ako se krilatica: Merkur Merkurašima postavi kao načelo, onda uz nju može potpuno ravnopravno stati na pr. i krilatica: Suzor Suzorašima (Suzor = Središnji ured za osiguranje radnika) a tako isto i druge slične. Za svaku socijalnu instituciju jedna, koja dotičnoj instituciji odgovara. Nije teško shvatiti, da bi ovo načelo, provedeno dosljedno u praksi, stvorilo oko svake institucije posebne grupe i grupice, koje bi jedino i isključivo povezivale samo stanoviti krug interesenata za koji možemo reći, da ima, osim toga, svoje interese i kod drugih socijalnih ustanova. Tako je na pr. uposleni član društva Merkur osiguran i kod bolesničke blagajne Merkur, koja je organ SUZOR-a. Jedan dio prinosa za obvezno osiguranje kod bol. blagajne ide za Burzu rada, a jedan opet za Radničku komoru, a isti je taj član za slučaj starosti i iznemoglosti i smrti osiguran kod mirovinskog zavoda — posebne ustanove. Kako vidimo, pojedini član interesiran je kod različitih socijalnih ustanova. Pojedinoj skupini, koja bi se okupljala samo oko jedne institucije nije moguće ove interese u raznim ustanovama povezati i među-

* Pod izrazom političko-sindikalni utjecaj smatramo utjecaj sindikata, koji on vrši na neko društvo ili pojedinu ustanovu putem specifično svoje politike, s obzirom na stajalište sindikata na razne socijalne probleme, a ne smatramo ga u značenju utjecaja općeg političkog s jedne strane i sindikalnog s druge strane.

sobno ih koordinirati, ako bi se spomenuta krilatica prihvatila kao načelo. Moglo bi se, dapače, očekivati, da bi se razvila nepotrebna borba između pojedinih ustanova, koja bi načinila više štete, nego koristi, a pogotovu bi se to vrlo vjerojatno dogodilo, kad bi razne grupacije nejednako bile zastupane u ustanovama koje stoje jedna prema drugoj u odnosu nadređenosti i podređenosti. Reforme, koje bi se ukazale potrebnim bilo bi vrlo teško provoditi u slučaju, kad bi se reformom jedne ustanove zadiralo u kompetenciju druge ustanove, ako bi u pojedinim ustanovama upravljale različite grupacije, koje bi isključivo po izloženom načelu gledale možda i posve dobronamjerno interes svoje ustanove i njezina usavršavanja na korist interesenata, koje one predstavljaju, ali bi im zajednički interes sa drugim ustanovama koji bi u danom slučaju bio bolji i za njihove interesente bio dalek, i u odlučnom času neshvatljiv. Socijalni život je dinamičan, on traži uvijek nove reforme i nove oblike u skladu sa stupnjem svoga razvitka. Nije potrebno isticati, da je i kod nas baš poradi toga bilo nepotrebnih sukoba, a na opću štetu interesenata — članova socijalnih ustanova.

Kako izložismo, ovako postavljeno načelo moglo bi imati dalekosežne posljedice, kad bi se ono konzekventno u praksi provelo, a svako načelo treba u praksi što konsekventnije provoditi, jer za to se i postavlja načelo, da praksom upravlja.

Zato nasuprot ovom načelu, postavljamo drugo načelo: Radom u svim socijalnim ustanovama upravlja sindikalna organizacija preko svojih predstavnika. Sindikat bilo radnički ili namještenički, već prema profesiji svog članstva jest središte, u kojem se izrađuju gledišta na razne socijalne probleme, imajući pred očima člana kao takovog, sa svim njegovim odnosima i povezanošću s različitim socijalnim ustanovama. Sindikat izrađuje idejne osnove, koje njegovi predstavnici provode u pojedinim ustanovama na način, kako je to u pojedinoj ustanovi i u (izvjesno vrijeme), s obzirom na sve prilike i okolnosti najzgodnije. U ovom slučaju bit će osnovno gledište jedne veće skupine u svim ustanovama harmonično. Reforme će biti mnogo lakše provesti, jer je gledište predstavnika pojedinih institucija u sindikatu postavljeno na najširu bazu, koja obuhvaća sve ustanove. Nije ova misao za naše današnje doba nova.

Sasvim je druga stvar, ako se pojedini sindikati međusobno bore. To su veće organizacije, kod kojih lični momenti ne dolaze tako mnogo do izražaja, kao kod pojedinih manjih grupa. Prestiž jedne veće organizacije nasuprot drugoj, ne može se braniti osobnim momentima, nego ideološkim gledištima, koja su često puta vrlo oprečna. Primjerice gledišta marksističkih i nacionalnih sindikata. Još je važno istaći i pitanje odgovornosti za rad u socijalnim ustanovama. Drugačije, sigurno, tu odgovornost shvaća nacionalna sindikalna organizacija, koja je jedan veći organ u sklopu čitavog narodnog organizma, nego jedna grupa u mnogočem bez ikakvog obilježja. Socijalne ustanove bit će na taj način pošteđene od neposredne velike borbe, jer će se načelno gledište donijeti u sindikatu.

Konkretno postavljamo stvar tako, da na izborima za socijalne ustanove postavljaju svoje liste jedino sindikati, jer je to kako u interesu svakog interesenta u socijalnoj ustanovi, tako i za općenitost. Ne smije se zaboraviti, da treba usklađivati interes pojedinca sa interesom cjeline, a to uvijek može bolje učiniti organizacija, nego grupa. Ne zalažemo se time za monopol sindikalne organizacije, koji prijedlozi dolaze iz istog vrela iz kojeg i svi ostali prijedlozi za unifikaciju na svim drugim područjima.

Polazeći sa ovako izloženog načelnog stajališta ne može se govoriti o tutorstvu, kako se to za utjecaj sindikalne organizacije veli u spomenutom članku Merkurovog Vjesnika nego o jednom upravljanju po određenim gledištima. Prije bi se to moglo reći za manje grupe, koje se spotiču više manje na sitno i uskogrudno shvaćanje raznih problema, kako smo gore izložili.

Objektivno shvaćeni interes Merkura i njegovih članova jest bez sumnje, da se sustavno poboljšava njihov socijalni položaj preko svih socijalnih ustanova. To je interes i svih namještenika, a taj se može s usjehom provoditi samo preko sindikalnih organizacija. To je načelo i ono treba konsekventno provoditi.

Iznijeli smo ovo nekoliko redaka u svrhu izlaganja načelnog stajališta, koje se postavlja pri radu u socijalnim ustanovama, a koje stajalište smatramo prirodnijim, kako sa gledišta pojedinca-interesenta, tako i sa gledišta cjeline, a dosljedno i boljim od načela, koje bismo nazvali, načelom autarhije — a kako je izloženo u Merkurovu Vjesniku. Pri tome nas nije rukovodila nikakva tendencija visoko cijeneći stajalište Merkura, te naše najstarije socijalne, a u početku ujedno i sindikalne organizacije.

Dr. Leopold Petirš.

NOSTALGIJA...

Bura se danas divlje s Vratnika survala
I bijesnom pesnicom rasprsla meke talase
Fijučuć, zviždeć i hujeć moje je čežnje odnijela
do moga mirisnog otoka vitlajuć oblake lake
zapjenjenih akorda . . .

A. Miličić

LITICE

Vjekovi prošli su mnogi vrh njihovih glava.
slali su na njih vjetrove, oluje, bure, —
gledam kako preko njih od jučer u vječni sutra
nebrojeni valovi Jadrana bijesnog jure.

Trzali su ih vjekovi, gulili, tresli,
svaki je atom njihov odraz divovske snage,
kose su njihove oštre, obrazi prepuni bora,
odniješe zadnje im ruho, ostaše posve nam nage.

One prkose oštro vjekova stosjeklom maču
i dižu umorne glave svakog dana sve više;
dođite, ljudi, i vidite čudo na otoku našem:
što jači je bijesovi muče, litica zdravije diše.

Jerko Skračić

MOJA KUĆA

Stala je uz more,
u uskoj uličici, iza dvorišta, i sunča se.
Sunce obilazi strop (uvuče se ispod crijepova)
pa zatim predsoblje sa stolom, štivom i majčinom škrinjom,
a posjeti, ako dospije, i majčinu sobu.
S poda se spusti u konobu,
dotakne se bačava i hambara.
A onda obiđe dvorište i kuhinju,
gdje obično zateče majku
gdje kuha nešto za večeru.
Sunce se zatim povuče, malo se provoza lukom,
poljubi vrhove jarbola
i spusti se za Veli Vrh.
A kuća zaljubljeno gleda za njim
i šalje mu posljednji cjelov tog dana.

Jerko Skračić

RUSKA EMIGRACIJA

Historija. — Suština. — Rad. — Značenje.
1919.—1939.

Ruska emigracija, koja ove godine navršava dvadeset godina svoga opstanka, predstavlja u mnogom pogledu sasvim izvanrednu pojavu, koja nema sebi ravne u svoj tisućljetnoj povijesti čovječanstva. Brojčano golema, raznolika po svom socijalnom sastavu, kulturnoj razini, profesionalnom zanimanju, općenitim političkim uvjerenjima i stranačkoj pripadnosti, ruska emigracija ipak predstavlja jedan, unutarnje cjelovit politički organizam, čvrsto povezan idejnom i stvarnom nepomirljivošću prema boljševicima i sovjetskoj vladi. Po svojim ciljevima, po svojoj suštini, karakteru i saznanju emigracija je odlomak, nasljednica i zastupnica nacionalne i državne Rusije. To je nekakva fantastična država-sablast, bez teritorije i vlasti, ni od koga službeno priznata, a ipak stvarno postojeća, koja živi svojim samostalnim i bujnim političkim i umjetničko-kulturnim životom. Polje rada emigracije je mnogostrano i opširno, te obuhvaća sa raznim stepenom intenzivnosti gotovo cijelu zemaljsku kuglu, i time značenje ovoga rada daleko prekoračuje granice interesa same emigracije i poprima karakter međunarodnog faktora od historičkog značenja.

Ruska emigracija kao takva pojavila se godine 1919. No prvo brojčano znatnije no neorganizirano iseljenje pojedinih grupica Rusa iz domovine u inozemstvo počelo je odmah iza februarske revolucije god. 1917., kada je sa ruskog prijestolja bila skinuta vladalačka kuća Romanovih, a s njome uopće i monarhistički režim. Pojedini zastupnici aristokracije, a naročito ljudi velikih materijalnih bogatstava, predosjećajući sve neizbježive i različite poteškoće revolucionarnih dana, otišli su u inozemstvo, misleći uglavnome na vlastite udobnosti i zanemarujući interese domovine, koja je upravo tih dana ulazila u najtragičnije događaje. Ovi su ljudi bili samo izbjeglice bez ikakve političke ideologije, barem bez želje da tu eventualnu svoju ideologiju brane. Oni su se preselili u Skandinavske zemlje, u Francusku, u Ameriku, kasnije u Njemačku. K ovim srazmjerno malobrojnim prvim lastavicama sadašnje ruske emigracije moramo pribrojiti ostatke ruskih zarobljenika iz svjetskog rata, a također i ostatke onih vojnih jedinica (uglavnom francuskog i solunskog fronta), koji se nisu htjeli vratiti u Rusiju, okrvavljenu revolucijom.

Da se shvati karakter i suština emigracije, koja je, uz zadivljujuće šarenilo svog sastava, ipak ujedinjena odlučnošću negativnog stava prema

boljševicima, valja znati vanjski uzrok i ideološku osnovu njezina postanka. Boljševici su, čim su u listopadu 1917. prevratom došli na vlast, uz vješto iskorišćavanje sveopće umornosti i pogoršanja materijalnih prilika, odmah izbacili lozinku neodgodivog potpisivanja separatnog mira u svrhu dokrajčenja rata, koji je uistinu znatno iscrpio Rusiju. No golema je većina ruske inteligencije svih mogućih političkih struja i pravaca jednodušno i odlučno ustala protiv ovog demagoškog plana, koji je u onim prilikama i moralno i materijalno bio vrlo štetan po Rusiju. Morao se odmah spriječiti taj izdajnički pothvat boljševika i zato je grupa viših vojnih načelnika na čelu sa dvojicom bivših vrhovnih komandanata — generalom L. G. Kornilovim i M. V. Aleksejevim — ustala protiv boljševika. Ali tokom ovog vremena boljševici su već dospjeli potpisati zlokobni mirovni ugovor u Brest-Litovsku. Kornilov i Aleksejev su na jugu Rusije, u oblastima naselja Donskih i Kubanskih kozaka, osnovali posebnu Dobrovoljačku Armiju, te su počeli vojne operacije protiv boljševika u ime zaštite po boljševicima pregaženih časti i dostojanstva nacionalne Rusije. Postepeno su se pojavile i u drugim mjestima Rusije nove organizacije dobrovoljaca, koje su od boljševika dobile zajedničko ime »bjelogardista«, a kasnije i »bjelobandita«. Zakipio je okrutan i krvav građanski rat, koji je trajao nekoliko godina. Ali poradi brojnih i različitih uzroka unutarnjeg i međunarodnog karaktera boljševici su ipak nadvladali »bijeli« pokret. Postepeno je počelo likvidiranje pojedinih dijelova dobrovoljačkih antiboljševičkih frontova, a zajedno s time je bila organizirana i postepena masovna evakuacija civilnih pripadnika antiboljševičkog pokreta, a zatim i vojnih jedinica, jer je postala sasvim očigledna nemogućnost daljnje oružane borbe sa boljševicima na ruskom teritoriju.

Organizirana i masovna evakuacija je počela u siječnju 1919. godine, kada je iz Odese (velika ruska trgovačka luka na Crnom moru) bilo izvezeno nekoliko hiljada građanskog stanovništva, a također ranjenih i bolesnih vojnih osoba svih rangova. U studenom iste godine bila je također prisiljena na odstup tako zvana Sjevero-zapadna Armija, koja je vodila operacije u pravcu i području Petrograda pod vodstvom proslavljenog vojskovođe iz svjetskog rata generala N. N. Judenića. A pri samom svršetku iste godine bila je u Sibiru razbijena i armija admirala A. V. Kolčaka, koji je imao zvanje Vrhovnog Guvernera (Verhovnoga Pravitelja, — kako se reklo ruski) Rusije. Ovaj sibirski čin ruske tragedije bio je znatnim dijelom izazvan ponašanjem čeških legiona. U veljači 1920. evakuira se i Sjeverna Armija, koja je operirala u području Bijelog Mora pod zapovjedništvom generala E. K. Millera (kojega su 1937. u

Parizu oteli boljševici). Tragična smrt admirala Kolčaka, kojega su strijeljali boljševici, nanijela je težak i nepopravljivi udarac cijelom protuboljševičkom pokretu i ubrzala njegovu potpunu likvidaciju, koja je sada postala sasvim neizbježiva. Sva istočna fronta, koja se već iz Sibira pomakla do Volge, srušila se, razdijelivši se na niz pojedinih i vojnički osamljenih grupa i odreda, kojih je jedini cilj bio samo što jače zadržavanje neprekidnog napredovanja boljševičke vojske i bez ikakve nade u konačnu pobjedu nad njima. Počelo je, uz golemo junaštvo duha i fizičke napore upravo legendarno odstupanje dobrovoljačkih vojnih jedinica u svim pravcima. Jedni su išli preko zloglasne sibirske tundre prema Vladivostoku, drugi preko kaspijskih stepa — u Mesopotamiju, treći preko Mongolske pustinje — u Kitaj i Mandžuriju. Ove divlje i fantastične krajeve slikovito je opisao A. Ossendovsky u svojoj čuvenoj knjizi »Bogovi, ljudi i zvijeri«. A opis odstupanja spomenutih vojnih odreda kroz ove krajeve dao je I. I. Serebrennikov u knjizi »Velika defenziva« (Velikij othod. Harbin, 1936.). Ova ispravna, objektivna i ozbiljna knjiga, pisana na osnovu ličnih dojmova i službenih dokumenata, od velike je važnosti i vrijednosti kao historički dokumenat, a čita se s najnapetijim interesom, jer obiljem visokih junačkih podviga i najkompliciranijih dogodovština često nadmašuje mnoge pustolovne romane.

U isto vrijeme u Evropi je ostala od svih protuboljševičkih snaga samo južna Dobrovoljačka Armija, koja je već primila ime Ruske Armije. Ona je također bila prisiljena da se sakupi na malom poluotoku Krym, gdje je pristupila temeljitom preuređenju pod vodstvom svog novog vođe generala baruna P. N. Vrangela. Ovaj lijepi poluotok, pun sanjarskih mašta, opjevan od mnogih ruskih i stranih pjesnika (spomenimo samo Puškina i Mickiewicza), postao je mjesto krvavih i odlučnih događaja nove ruske povijesti, koji su bili od golemog međunarodnog značenja. Od ožujka do listopada 1920. dobrovoljačka je vojska vodila junačku borbu sa boljševicima, često postižući važne taktičke, a katkada i strateške pobjede, ali je ipak konačno uvidjela potpunu nemogućnost momentane konačne pobjede nad boljševicima, koji su u ovo vrijeme već imali pod svojom vlašću gotovo cijelu Rusiju. Međutim, postepeno je raslo i međunarodno političko značenje Sovjetske Rusije. Prisiljen da prekine borbu i ostavi Krym, a s time dakle i uopće Rusiju, Vrangel je svojoj armiji i svemu civilnom pučanstvu uputio čuveni nalog-proglas, gdje je otvoreno i točno opisao vojnu i političku situaciju. Svakome je stavio na slobodni izbor: ili ostati u Sovjetskoj Rusiji pod vlašću boljševika ili otići s njim iz domovine, uzimajući pri tome u obzir da nijedna država ne želi primiti ruske emigrante, tako da će ruska flota krenuti

doslovce u nepoznato. No uručujući svoju sudbinu i sam život slijepom slučaju, svaki od novih emigranata mora zapamtiti, da je svoju nacionalnu svijest i lično dostojanstvo sačuvao neokaljenom, jer se proti internacionalno orijentiranim boljševicima borio do posljednje granice fizičkih mogućnosti. Ovaj historički važan, nalog-proglas, pun plemenitosti, visokog humanizma, političke pronicavosti, muške odlučnosti i svjesnosti od goleme moralne odgovornosti, jasno i nedvojbeno je potcrtao uzvišenu ideološku osnovu cijelog protuboljševičkog dobrovoljačkog pokreta, a time i same emigracije. Ujedno je i dao snažnu moralnu podršku svim idejnim »bjelogardistima«, bliskim očaju.

Od 31. listopada do 3. studenog trajala je čuvena evakuacija iz svih krymskih luka u najvećem redu. Onih mirnih i nježnih jesenjskih dana ova fantastična armada, koja je uskršavala veličanstvene događaje biblijskih vremena, otišla je iz domovine, koja je neočekivano postala nerazumljivo okrutna prema svojim najodanijim sinovima. Flota je bila sastavljena od 126 ratnih i trgovačkih brodova i nosila je sa sobom preko 100.000 vojnika (u širokom smislu) i blizu 50.000 civilnih osoba, od kojih je bilo približno 20.000 žena i 7.000 djece. Od 4. do 7. XI. stajala je ova mornarica bez riječi na ulazu u Bospor, kao izrazita opomena bezdušno-suhoj Evropi, koja je materijalnim interesima dala prednost pred ideološkim motivima. A u isto je vrijeme Vrangel sa mnogim državama vodio napete i dramatske pregovore. Konačno je sporazum bio postignut. Oko 60.000 vojnih osoba bilo je smješteno u posebne logore: Gallipoli (25.000 pod zapovjedništvom generala A. P. Kutepova, kojega su 1929. boljševici oteli u Parizu), Čataldža (15.000 donskih kozaka pod komandom generala N. F. Alramova) i otoka Lemnosa (15.000 kubanskih kozaka). Znatni dio civilnih i vojnih osoba bio je smješten u brojnim logorima blizu Carigrada, od kojih spominjemo samo San-Stefano, Tuzlu i otoke Principo. Zatim je 22.000 otišlo u Jugoslaviju, 4.000 u Bugarsku, po 2.000 u Rumunjsku i Grčku. Oko 30 ratnih brodova sa svojom momčadi, oko 6.000 ljudi, otišlo je u sjevernoafričku francusku luku Bizerta.

No i poslije potpune likvidacije ruskih protuboljševičkih armija u Evropi nije sasvim prestala naoružana borba s boljševicima; nju su i dalje vodili ostaci dobrovoljačke vojske u Sibiru pod vodstvom brojnih vođa, od kojih ćemo spomenuti samo ove: general Kappel, general barun Ungern-Sternberg, general Diterichs, ataman (general) Semenov. Oni su ratovali s boljševicima još potpune dvije godine; 22. listopada 1922. otišla je iz Vladivostoka također bez točno određenog pravca ratna mornarica pod zapovjedništvom admirala Starka, noseći ostatke vojske. A drugi dio vojske otišao je u Kitaj i Mandžuriju. No i poslije toga borba je i dalje trajala iako u znatno manjem opsegu. Tako je bila osnovana godine 1921. posebna »Sibirska dobrovoljačka družina«, koja je operirala u području Jakutska i Ohotskog mora. No uskoro je i ona bila nadvladana i u rujnu 1923. godine ostavili su Rusiju ostatci ovog odreda pod komandom generala Višnjevskoga na privatnim brodovima i ušli u redove emigracije. Rujan 1923. je datum konačnog završetka naoružane borbe ruskih nacionalnih snaga sa boljševicima na teritoriju Rusije.

Točan broj ruskih emigranata nije poznat unatoč toga što kod Lige Naroda u Ženevi postoji poseban glomazan ured, za uzdržavanje kojeg svaki ruski emigrant godišnje plati 5 francuskih zlatnih franaka. Prema podacima svakojakih službenih ureda ovaj se broj koleba između 850.000 i 1,200.000 ljudi.

Moramo primjetiti da broj Rusa, koji žive izvan SSSR, goji ljubav prema velikoj nacionalnoj Rusiji i nepomirljivost prema boljševicima, a također brižno čuva odanost vjekovnoj ruskoj kulturi, ne ograničavajući se samo na službenu emigraciju. Mislimo na ruske nacionalne manjine, koje su se pojavile na osnovu novog međunarodnog stanja, stvorenog mirovnim ugovorima poslije svjetskog rata. Ove ruske manjine Finske, Estonije, Latvije, Litve, Poljske i Rumunjske nadmašuju golemu brojku od 10,000.000 ljudi.

Ruska je emigracija izravno ili indirektno povezana sa »bijelim« dobrovoljačkim protuboljševičkim pokretom, koji je vodio dugačku i napetu naoružanu borbu sa boljševicima. A to već odmah opredjeljuje opću i osnovnu političku poziciju emigracije, koja je principijelno antiboljševička. U svojoj ogromnoj većini emigracija zauzima nepomirljivo neprijateljski stav prema ideologiji boljševizma, s jedne strane, i radu sovjetske vlade, s druge. A ovo daje naročitu unutarnju silu i jedinstvo emigraciji, stvarajući od nje politički faktor golemog međunarodnog značenja, koji, ma da ne posjeduje službenog priznanja ni političkih ili još manje diplomatskih krugova, ipak vrši stalan i osjetljiv utjecaj u pogledu političkih ideja i djela stranačkih a donekle i državničkih funkcionara. Emigracija je u očima mnogih stranaca neslužbeni zastupnik ideologije, politike i interesa nacionalne državne Rusije nasuprot boljševika, koji preko SSSR stvarno zastupaju klasnu III. Internacionalu, koja se brine samo za pripravljanje svjetske revolucije. No izvan ove nepokolebive ideje principijelnog antiboljševizma, koja poput željeznog lanca čvrsto veže u jedno cijelu emigraciju, ona je u svakom drugom pogledu neobično šarolika i različita. A to je, kako sam to već rekao, izazvano samim karakterom i uzrocima postanka emigracije.

Politička djelatnost emigracije

Poradi nedovoljne upućenosti o gore iznesenim činjenicama na Zapadu postoji pogrješno uvjerenje, da se ruska emigracija sastoji isključivo od politički reakcionarnih elemenata ili prema raširenoj terminologiji — »carista«. Međutim je stvarno i politički i socijalni spektar emigracije vrlo širok i raznolik s bezbrojem nijansa. Emigracija se sastoji od zastupnika svih brojnih političkih pravaca i stranaka, kojima je bio toliko bogat legalni i podzemni politički i društveni život doboljševičke Rusije. Iznesimo samo nekoliko najizrazitijih primjera. Tako, na primjer, od prvih dana postanka sadašnje emigracije u njezinim se redovima našao vođa i teoretičar suvremenog ruskog liberalizma sveuč. profesor, parlamentarac i publicista P. N. Miljukov, ministar-predsjednik prve ruske revolucionarne vlade 1917. godine A. F. Kerenskij, zatim predsjednik prve ruske Ustavotvorne Skupštine 1917. god. V. M. Černov, poznati prvaci stranke socijalista-revolucionaraca — N. V. Čajkovskij, N. D. Avksentjev, V. M. Zenzinov, a također poznati terorista Boris Savinkov. I to je sasvim razumljivo, jer je »bijeli« pokret, uz svu maglovitost svog političkog programa, kao glavni, a u stvari i jedini svoj cilj imao naoružanu borbu sa boljševicima. Isto tako je beskrajno širok sastav emigracije sa socijalnog i kulturnog gledišta. U emigraciji se nalaze zastupnici i stare visoke aristokracije, i industrijsko-financijskih krugova, i besklasne inteligencije tako zvanih slobodnih profesija, i srednjeg i nižeg državnog i privatnog činovništva, i kozaci, i seljaci, tek gotovo sasvim nema zastupnika proletarijata. Ali moramo dodati, da je emigracija,prisiljena da se uveliko bavi fizičkim radom, stvorila iz vlastitih redova novi i brojni proletarijat. No ovi su novi radnici, makar stvarno (fizički) i službeno i pripadaju proleterskim redovima, ipak sačuvali kulturno-duhovne interese i potrebe svojih prijašnjih socijalnih krugova. U pogledu vojne hijerarhije emigracija se sastoji u golemoj većini od oficira svih grana i rangova sa minimalnim brojem običnih vojnika, jer je na žalost bio takav sastav »bijelih« armija, stvorenih na načelu dobrovoljaštva.

Unatoč toga što je gotovo sva emigracija neslužbeno ujedinjena jednom zajedničkom političkom idejom (nepomirljivost prema boljševicima i odanost n o v o j još nepoznatoj nacionalnoj i državnoj Rusiji), emigracija nema jedne jedine političke organizacije ili organa, koji bi u pogledu vodio život emigracije i mogao je zastupati pred vanjskim svijetom. Tokom minulih dvadeset godina mnoge najrazličitije organizacije i krugovi pa i pojedine osobe činili su pokušaje da stvore jedan takav jedini i vodeći centrum ili organ. Kao rezultat svih takvih napora pojavio se niz najrazličitijih organa i grupacija raznih pravaca, opsega i značenja, a i vijeka, no pravo na zastupanje interesa cjelokupne organizacije nijedan nije dobio. No ipak postoji jedna najstarija i najkrupnija politička organizacija, koja uživa u emigraciji najveći moralni autoritet. To je — »R u s k i o p ć i v o j n i č k i s a v e z« (Russkij opšče-voinskij sojuz, ili skraćeno: ROVS). Njegov autoritet se osniva ne samo na tome, što on sakuplja u svojim redovima sve aktivne učesnike »bijelog« pokreta, nego u glavnom na tome, što on stvarno zastupa ideologiju emigracije u njezinim osnovnim linijama.

Kada je na koncu 1920. dobrovoljačka vojska bila prisiljena ostaviti Rusiju i kad je došla u inozemstvo, u političkim krugovima emigracije odmah je bio zametnut vatren spor o tome, da li u onim vojnim jedinicama, koje su bile smještene u posebne logore, treba sačuvati makar i nešto promijenjenu vojnu organizaciju ili držati da je borba s boljševicima definitivno dovršena i sve vojne jedinice potpuno likvidirati, prepustivši njihovim članovima da se brinu samo o korici nasušnog kruha. Ovo potonje gledište zastupao je ljevičarski dio emigracije na čelu sa P. N. Miljukovim. General Vrangel je opet pokazao oštru političku pronicavost i odabrao je put kompromisa, koji je bio najbolji u novo stvorenim prilikama. On je odlučio da sačuva onaj uzvišeni moralni duh i raspoloženje, kojim je bila prožeta »bijela« armija i osnovao je spomenuti ROVS. U njega su bilo automatski bilo slobodnom odlukom ušli svi članovi bivše dobrovoljačke vojske. ROVS nije profesionalno ili klasno-staleško udruženje penzioniranih ratnika. To je vrsta viteškog reda, koji je ujedinio sve one, koji su sačuvali odanost nacionalnoj historičkoj Rusiji i želju da u odgovarajući čas ponovno stupe u aktivnu borbu za njezino oslobođenje. Osnovna je lozinka ROVS-a: »Sve za domovinu, ništa za sebe!«. A ideologija njegova može biti izražena u slijedećim postulatima: »Beskrajna odanost vječnim vrednotama vjere i duha. Potpuna i beskompromisna nepomirljivost prema komunizmu i sovjetskoj vladi«. Sav ROVS je bio podijeljen na nekoliko odjeljenja, prema onim državama u kojima su se nalazile glavne mase emigracije, t. j. Jugoslavija, Bugarska, Francuska i Njemačka. Ova odjeljenja su se također dijelila na još manje dijelove prema krupnijim gradovima. Na čelu svih tih čestica bili su posebni načelnici, postavljeni naredbama glavnog načelnika ROVS-a. Na čelu ROVS-a je stajao ispočetka general Kutepov, a poslije njega general Miller. No kako sam već spomenuo, i jedan i drugi su bili u Parizu oteti po boljševicima. Oba ova slučaja, naročito posljednji, bila su rasvijetljena na sudskoj raspravi u Parizu 1938., i jedini od učesnika ovih otmica (poznata pjevačica ruskih narodnih pjesama N. V.

Plevickaja) bio je od francuskih porotnika osuđen na doživotnu robiju. Ova rasprava, koja je izazvala golem interes čitave svjetske štampe, jasno je pokazala, kako se boljševici boje moralne snage (jer druge i nema) ROVS-a, a s time dakle i same emigracije.

ROVS je sagrađen na zdravim i dalekosežnim temeljima i odgovara suštini i organskoj potrebi emigracije i zato nepokolebivo stoji već dva decenija, — upravo toliko koliko i sama emigracija. Doduše i u njemu se katkada događaju prolazne nesuglasice, ali su ove potpuno neizbježive u takvoj glomaznoj organizaciji. Uz bok ROVS-a moramo postaviti Ruski Sokol.

Ruski Sokol je organizacija patriotska i široko-nacionalna, bez ikakvih klasnih tendenca, prožeta idejom prave slobode, i zato se još u Rusiji odmah pripojio oslobodilačkom »bijelom« dobrovoljačkom pokretu. A već od prvih dana pojave emigracije sokolstvo je u njoj duboko pustilo svoj korijen. Karakteristično je, da se već na Gallipoli u novostvorenoj gimnastičko-mačevalačkoj školi obuka vršila po sokolskom sistemu. Zatim su se počele otvarati brojne (nekoliko stotina!) sokolske organizacije po cijeloj emigraciji, koje su se sjedinile u »Savez ruskog sokolstva u inozemstvu« sa sjedištem ispočetka u Pragu, a kasnije u Beogradu. Tehnička strana rada Ruskog Sokola nalazi se na zavidnoj visini, naročito ako se uzmu u obzir skromne materijalne mogućnosti, kojima raspolaže emigracija. Ruski Sokol vrši javne vježbe, priređuje vlastite sletove svih opsega, sudjeluje u svesokolskim sletovima, često odnoseći i počasne nagrade. Ali još je mnogo važniji i vredniji nacionalno-kulturni rad Sokola, jer on neumorno podržava u svojim članovima duhovnu bodrost, goji ljubav prema svojoj domovini, koja pati pod internacionalnim boljševičkim jarmom i dosljedno bori se sa neizbježivom denacionalizacijom ruske omladine, od koje se veći dio rodio u inozemstvu i lišen je neposredne veze sa svojom domovinom barem u obliku vlastitih uspomena. Brojčano Ruski Sokol možda i nije toliko velik, koliko bi mogao i morao biti ,ali je principijelno-ideološko njegovo značenje ipak golemo. Šireći misao o domovini i potlačenom narodu, koji vapi za oslobođenjem, propovijedajući ideje ljubavi, jednakosti i bratstva, Sokol podsjeća emigraciju na jedan od putova za uspostavu nacionalne Rusije. Ruski Sokol pruža živi primjer aktivnog nacionalnog odgoja, naročito važnog u ove teške godine prisilnog prebivanja izvan predjela uvijek ljubljene i nikad nezaboravne domovine.

No i ROVS i Sokol imadu donekle pasivno ideološki karakter. Oni naime govore o ljubavi prema domovini i o potrebi da u odgovarajući čas ustanu na njezinu obranu. Ali ništa konkretno ne govore o tome, kakva će biti ona nova Rusija, oslobođena od boljševika. I svakako ništa ne radi u tom smislu da lik buduće Rusije preudesi prema svojim planovima (doduše možda zato što u sadašnjim emigrantskim prilikama zapravo i ne mogu ništa stvarno učiniti u tom pravcu). Osim toga obadvije su ove organizacije osnovane i vođene uglavnome od ljudi starijeg pokoljenja. I zato su se paralelno s njima, i možda baš zbog njih, pojavile dvije velike političke organizacije emigrantske omladine.

Prve godine prebivanja izvan domovine ruska emigracija bila je sva obuzeta dubokom tugom za nestalom nacionalnom Rusijom i mržnjom prema boljševicima, koji su ovu katastrofu izazvali. Ali i ova tuga i ova mržnja imale su tek općeniti karakter jednog raspoloženja, jednog širokoprincipijelnog stajališta i ideologije bez konkretizacije oko jedne jasne političke doktrine. Aktivnost su pokazivali tek stari prokušani političko-stranački radnici najrazličitijih uvjerenja i pravaca. Tako je, na primjer, već 1921. u Reichenhallu bio otvoren prvi monarhistički kongres, na kojemu su se sakupili reakcionarni zastupnici starog pokoljenja, za koje je monarhizam više bio historička tradicija negoli živa politička ideja. Na ovom je kongresu bio izabran Viši monarhistički savjet, koji postoji i danas, i koji je samo mrtvorođena birokratska ustanova, gotovo bez ikakvog realnog značenja. U isto vrijeme i na protivnom političkom polju pojavilo se nekakvo kretanje. Od različitih grupa ovog karaktera spomenimo samo »smjenovjehovce« i »evrazijce«. Prvi su se utaborili u Berlinu. Oni su izdavali vlastite novine pod simboličkim naslovom »Nakanunje« (U oči dana). Oni su zvali emigraciju da temeljito pregleda i ispita svoj odnos prema boljševizmu, da se odreče mržnje prema njima i da u sovjetskoj vladi gleda pravu općerusku vladu. Ovu je grupu vodila šačica pripadnika stare ruske napredne inteligencije na čelu sa sveučilišnim profesorima J. Ključnikovim i N. Ustrjalovim i piscem Aleksejem Tolstim, koji su se uskoro poslije toga povratili u SSSR, a njihov je pokret brzo ugasnuo. »Evrazijci« su također pozivali na priznanje sovjetske vlade, i u dokaz ispravnosti ovog svog stajališta stvorili su cijelu i kompliciranu naučnu teoriju o prirodi i suštini Rusije, koja je u sebi sjedinila Evropu i Aziju, Zapad i Istok. Sa tog gledišta boljševizam je bio historički potreban i neizbježiv, i zato je mržnja prema njemu i nerazumljiva i bespredmetna. Od ideologa ovog pokreta moramo spomenuti sveučilišne profesore P. N. Savickoga, G. V. Vernadskoga i kneza G. N. Trubeckoga. Ovaj je pokret bio sa idejnog gledišta dosta originalan i interesantan, ali uskoro se pokazalo da su boljševici preko svojih agenata vješto rukovodili radom i »smjenovjehovaca« i »evrazijaca«, što je izazvalo njihov raspad, jer su idejni osnivači ovih pokreta

(sva gore spomenuta imena) odmah istupili. No ove brzo nestale organizacije ipak su odigrale i pozitivnu ulogu, jer su oživjele politički život emigracije, ubrzali kristaliziranje njezinih političkih nazora, ojačali nacionalni osjećaj, a također i pomogli formiranje idejnog aktivizma. Suštinu ovog unutarnjeg procesa, koji je bio izazvan između brojnih drugih uzroka i od ova dva spomenuta pokreta i koji se završio 1925./1926. god., dobro je izrazio jedan emigrantski publicist, rekavši, da je njegov rezultat bio prijelaz »od amorfnog nacionalizma k aktivizmu«. I onda je upravo u ovaj čas izašla na političku arenu emigrantska omladina.

Mlađe pokoljenje emigracije bilo je potpuno nezadovoljno radom starijeg pokoljenja, koje je zauzimalo vodeće mjesto gotovo u svim granama emigrantskog života. Ovo nezadovoljstvo je prije svega bilo izraz vječnog neprijateljstva između »očeva« i »djece«, a bilo je i stvarnih razloga, od kojih je glavni taj, što starije pokoljenje — kako sam to već prije rekao — nije konkretno izrađivalo svoj ideal buduće nove Rusije, koja će nesumnjivo doći poslije pada boljševika. Omladina je htjela ne samo da shvati suštinu one tajanstvene nove Rusije, koja se sada u mukama izrađuje pod strašnim sovjetskim režimom, već i da vrši utjecaj na njezino formiranje; ona također hoće i da se dostojno spremi za službu u njoj, čim se stvori za to bar nekakva mogućnost. Tako je emigrantska omladina stvorila novi i originalan — ideološki aktivizam. Ovaj je pokret zahvatio cijelu emigrantsku omladinu na svom beskrajnom prostoru zemaljske kugle i trajao je nekoliko godina. Za ovo vrijeme on je poprimao različite forme, dok se nije konačno konkretizirao u obliku dviju organizacija, a te su: Nacionalno-radni Savez Novog Pokoljenja (Nacionalno-Trudovoj Sojuz Novago Pokolјenija — kako se on zove ruski, ili skraćeno: NTSNP) i Savez Mladorusa (ili ruski: Sojuz Mladorosov).

NTSNP se pojavio 1928. god. i nakon višegodišnjeg pripravnog rada primio je karakter dobro promišljene i vješto izrađene organizacije, na čelu koje stoji sada u svojstvu predsjednika ing. V. M. Bajdalakov, a u svojstvu generalnog tajnika i ideologa sveučilišni docent M. A. Georgijevskij. Središte NTSNP-a je u Beogradu, a njegova odjeljenja pokrivaju gustom mrežom sva mjesta prebivanja emigracije. NTSNP ima točno izrađenu ideologiju. Njezina osnovna lozinka glasi: »Nama je potrebna velika Rusija — moramo je biti dostojni«. A osnovna njezina načela su slijedeća: »Idealizam, nacionalizam, aktivizam«. NTSNP vrši sistematski rad u pogledu političke naobrazbe svojih članova, a također i u pogledu širenja svoje ideologije putem predavanja, referata, diskusija prema planu, temeljito izrađenom od naročitog odbora. NTSNP ima svoj polumjesečnik u obliku novina, koje izlaze već osmu godinu (sada u Sofiji), — »Za Domovinu« (ruski: Za Rodinu; — prije: Za Rusiju). Izdaje također brojnu političko-udžbenu i propagandističku literaturu u obliku opsežnih knjiga, malih brošura i letaka. Dio te literature potajno se šalje i u SSSR. Unatoč brojnih mana, naročito taktičkog karaktera, NTSNP uživa simpatije većine emigracije, u kojoj igra ulogu aktivnog političkog faktora.

»Savez Mladorusa« je počeo svoju djelatnost 1930. bučnim podcrtavanjem svog strogo monarhističkog karaktera. On je zvao na formiranje jedine emigrantske fronte, u koju bi ušli emigranti svih političkih uvjerenja. Ovaj šareni i magloviti program Mladorusa izazvao je odmah kod većine emigracije opravdane sumnje. Temperamentni vođa Mladorusa A. L. Kazem-Bek na sve moguće načine potcrtavao je veze i svoje lične i svoje organizacije sa službenim predstavnikom dinastije Romanovih, pa je sa prećutnim pristankom ovoga izbacio čak apsurdnu lozinku — »Car i Sovjeti«. Poradi toga se emigracija udaljila od Mladorusa, koji su se međutim znatno približili sovjetima i ideološki i stvarno, tako da su sada Mladorusi dobili od emigracije neslužbeni naslov »Druge sovjetske stranke«. Počevši toliko efektno svoj rad Savez Mladorusa sada proživljava teško doba svog neslavnog života, jer ga je emigracija s prezirom odbacila, a ni Sovjeti ga nisu prihvatili.

Ideološki aktivizam ima u glavnom teoretski karakter poradi samih uslova života i rada emigracije. Svi interesi i sva pažnja emigracije koncentrirana je na tri osnovne ideje: nacionalizam, boljševizam i monarhizam. No dok prva ideja uživa odanost i svakako simpatije već gotovo cijele emigracije, koja svoj nacionalizam suprotstavlja internacionalizmu boljševika i Sovjeta, ideja monarhizma, a u posljednje vrijeme i boljševizma izaziva u mnogom pogledu oštre debate. Za većinu emigracije monarhizam je tek historička tradicija i on za život same emigracije nema ni realnog značenja ni aktuelnosti uopće kao i za buduću Rusiju. I to je vrlo karakteristično i važno za upoznavanje prave političke ideologije emigracije. Tako, na primjer, kada je 1922. god. stariji član dinastije Romanovih veliki knez Kiril, bratić pokojnog i posljednjeg ruskog cara Nikolaja II., sam sebe proglasio čuvarom carskog prijestolja, a kasnije (1924.) i ruskim carem, taj su nepromišljeni čin priznali tek malobrojni i suho-formalni legitimisti, dok većina emigracije je ostala sasvim ravnodušna, a mnogi su ga čak i osudili kao apsolutno nesuvremen. Što se pak tiče boljševizma u odnosu prema njemu postoji nekoliko momenata. Emigracija oštro osuđuje boljševičku ideologiju i boljševike, koji su orobili i ponizili historičku Rusiju. Ali postoje prilike, u kojima

sovjetska vlada i nehotice zastupa državne interese, i to ne prolazne i privremene SSSR, već Rusije kao takve, — recimo za vrijeme rata, kada Sovjeti budu napadnuti ili izazvani na rat. I u shvaćanju ove situacije emigracija se dijeli, jer ima i takvih emigranata, za koje je SSSR u svim prilikama samo internacionalna klasna organizacija tek sa vanjštinom i aparatom države. Ima i takvih grupa emigranata, koji glorificiraju svaku eventualnu stranu intervenciju u SSSR, zovući emigrante da aktivno i ličnim učešćem pomagaju tu oružanu borbu. Ovo gledište zastupaju u glavnome emigrantske organizacije na Dalekom Istoku, naročito postojeći u Harbinu »Ruski Fašistički Savez«, na čelu kojega se nalazi K. V. Rodzajevskij.

Kulturna djelatnost emigracije

Uz sve materijalne poteškoće, većinom naporan teški fizički rad i bezbrojne druge različite neprilike, ruska se emigracija ipak nije pretvorila u glomaznu skupinu politički bezličnih apatrida, već je naprotiv sačuvala svoje nacionalno, političko i kulturno lice sa dosta čvrstim duhovno-ideološkim jedinstvom. Bez ičijeg vanjskog pritiska, svojom slobodnom vlastitom inicijativom, emigracija je uvela tri datuma, koje svake godine svečano slavi, organizirajući svoj politički, društveni i kulturni rad. Ta tri svečana godišnja datuma jesu: Dan ruske prosvjete, Dan ruske kulture i Dan nepomirljivosti.

Dan nepomirljivosti se slavi na historički datum 7. studenoga (25. X. po starom kalendaru), kada su 1917. god. na ovaj dan boljševici došli na vlast u Rusiji. Na ovaj se dan priređuju komemorativne sjednice, na kojima se u posebnim predavanjima analizira suština boljševizma, s kojim se ni stvarno ni ideološki emigracija ne može pomiriti. Nepomirljivost emigracije prema boljševizmu ima karakter problema ne samo političkog već i moralnog. O ovoj temi stvorena je u emigraciji opsežna i neobično interesantna literatura, od koje ćemo spomenuti samo brojna djela bivšeg profesora moskovskog sveučilišta I. A. Iljina, koji je dubok i nadahnut ideolog antiboljševizma.

Dan prosvjete i Dan kulture su bliski po svojim ciljevima, te uzajamno nadopunjavaju jedan drugoga. Slave se pak posebno samo zbog toga, što su povezani sa samostalnim događajima, jednako važnim i značajnim. Dan prosvjete se slavi 25. (12.) siječnja na dan sv. Tatjane, pokroviteljice moskovskog sveučilišta. Ovaj »Tatjanin dan« postoji već mnogo decenija i slavio se je u Rusiji na najsvečaniji način, ali je bio povezan samo sa moskovskim sveučilištem. No emigracija mu je dala općeniti karakter i značenje. Za emigraciju je ovaj dan ne samo historička tradicija, već ima i neposredno aktuelno značenje. A na slavljenje tog općenitog »Dana ruske prosvjete« u svojim redovima emigracija ima potpuno moralno i stvarno pravo. — Boljševici su kroz dugi niz godina oštro proganjali staru »buržoasku« nauku i uopće prosvjetu, trudeći se uzalud da stvore neku novu »proletersku« ili »crvenu« prosvjetu. A emigranti štuju prosvjetu kao takvu i odano njoj služe. I u tome je smisao, značenje i opravdanje ovog emigrantskog »Dana prosvjete«.

Djelatnost emigracije u pogledu prosvjete je neobično živahna, mnogostrana i plodna. Emigracija je prije svega osnovala golemi broj škola i naučnih ustanova svih rangova, razreda, struka i grana. Otvoreni su dječji vrtići, pučke, građanske i srednje škole. Većinu ovih škola emigracija sama uzdržava iz vlastitih sredstava, i samo u Jugoslaviji i do nedavna u Čehoslovačkoj ove su škole imale državnu potporu. Broj nižih i srednjih škola doseže nekoliko stotina. Obuka u njima stoji na toliko visokom stepenu da izaziva opravdano divljenje stranaca i zato usporedo sa ruskom emigrantskom djecom ove škole pohađaju i strana djeca. Od emigrantskih viših škola spomenut ćemo barem ove: Ruski pravni fakultet u Pragu, pravni fakultet u Harbinu i Ruski viši tehnički institut u Parizu. U svim ovim višim školama (a naravno i nižim i srednjim) profesorski zbor se sastoji skoro isključivo od ruskih naučenjaka, od kojih mnogi uživaju svjetsko priznanje i slavu. Pravni fakultet u Pragu, koji je vodio kao rektor glasoviti filozof prava, bivši profesor moskovskog sveučilišta, sada već pokojni P. N. Novgorodcev, vrlo je uspješno radio kroz nekoliko godina, ali je kasnije ipak morao biti zatvoren zbog toga, što ruski pravnici ne mogu naći praktičnu primjenu svojeg znanja. Isto je tako nakon nekoliko godina uspješnog rada bilo zatvoreno Rusko slobodno sveučilište u Pragu, čiji je rektor bio bivši profesor moskovskog sveučilišta M. M. Novikov. Interesantna je i poučna sudbina spomenutog Višeg tehničkog instituta u Parizu (dalje ćemo ga skraćeno zvati RVTI). On se pojavio 1921. god. u Berlinu, kao dopisna Ruska politehnička škola, koja je zatim 1924. god. preseljena u Pariz, gdje je 1931. dobila svoju sadašnju organizaciju. RVTI se sada dijeli na nekoliko odjeljenja raznih struka. Osim toga ima dva fakulteta prema načinu obuke: Akademski sa običnim sistemom predavanja i Dopisni — za vanjske studente. Broj studenata na Akademskom fakultetu koleba se obično između 150 i 160. Većina njegovih studenata su tvornički radnici ili šoferi (naravno sa potpunom maturom). Na dopisnom fakultetu koleba se broj studenata između 180 i 190, a sveukupni njihov broj za cijelo vrijeme postojanja ovog fakulteta već je prekoračio 11.000. Ovi studenti žive ukupno u 62 države, raširene po svim konti-

nentima. Na Akademskom fakultetu dobilo je inženjersku diplomu tokom posljednje tri godine 35 studenta, od kojih je već 20-torica dobilo namještenje. RVTI ima također ove jednogodišnje tečajeve: mjerničko-građevinarski, elektro-mehanički i za radiofoniju. Od profesora RVTI-a najpoznatiji su slijedeći: D. P. Rjabušinskij (svjetski autoritet na području aeronautike), A. N. Ancyferov, V. P. Aršaulov, N. P. Bjeljajev, V. V. Peresvjet-Soltan. RVTI uzdržava isključivo emigracija svojim sredstvima. Zatim se u Parizu nalazi Bogoslovski Institut (pravoslavni bogoslovski fakultet). Od njegovih profesora ističemo S. N. Bulgakova, N. A. Berdjaeva, G. N. Fedotova V. N. Iljina, F. F. Zjenjkovskoga. Dalje postoji u Parizu Ruski konzervatorij, a u Beogradu Viši vojno-naučni tečaj generala sveuč. prof. N. N. Golovina. Posebno moramo spomenuti Viši policijski tečaj, koji skoro već deset godina radi u Beogradu. Iako je i pedagoško-naučno stanje ovih policijskih tečajeva i njihovo praktičko značenje više no skromno i makar oni ne spadaju u niz viših škola, ipak sam ih spomenuo uglavnom zbog toga, da pokažem opseg kulturno-prosvjetnog rada emigracije.

Od naučnih ustanova spomenut ćemo samo slijedeće. U Beogradu je 1928. god. bio otvoren Ruski naučni institut. On se dijeli na pet odjeljenja i ima nekoliko seminara, u kojima se neumorno vodi intenzivan naučni rad. Održavaju se i javni sistematski tečajevi i pojedina predavanja iz svih naučnih disciplina. Sada je predsjednik ovog Instituta sveuč. prof. A. I. Ignatovskij, a članovi su učenjaci-emigranti, od kojih spominjemo samo najpoznatija imena, a to su: P. B. Struve, S. I. Metalnikov, D. P. Rjabušinskij, N. O. Losskij, I. I. Lapšin, I. I. Lappo, S. L. Frank, a od pokojnih: F. V. Taranovskij, A. A. Kizevetter, E. F. Šmurlo, E. V. Aničkov, koji su svi aktivno sudjelovali u naučnom radu Instituta. Za 11 godina svoga postojanja Institut je pod općom redakcijom sveuč. prof. V. D. Laskareva izdao na ruskom jeziku 15 opsežnih svezaka svojih »Zapisaka«, koje sadrže ukupno preko 5.200 stranica radova iz svih područja nauke. U Pragu postoji i vrlo uspješno radi već mnogo godina tako zvani »Seminarium Kondakovianum«. To je naučni institut, stvoren od učenika i sljedbenika glasovitog ruskog naučenjaka N. P. Kondakova, koji je kao emigrant umro u Pragu 1925. god. Ovaj se institut bavi obrađivanjem svih pitanja bizantijsko-rusko-slavenske povijesti i arheologije. Prošle (1938.) godine je izašao već deseti debeli svezak stalnih naučnih zbornika ovog instituta. Od suradnika ovih zbornika spominjemo imena svjetskih autoriteta — M. I. Rostovceva i A. A. Vasiljeva, a također manje poznata, no solidna imena — N. M. Bjeljajeva, N. T. Bjeljajeva, N. L. Okuneva, G. A. Ostrogorskoga, G. V. Vernadskoga, N. P. Savickoga,

A. V. Solovjeva. Seminarium Kondakovianum ima veliko naučno značenje, priznato od stručnjaka ostalih naroda.

Zatim moramo spomenuti veliki broj društava i organizacija akademskog karaktera, koja posvećuju svoj rad različitim naučnim zadaćama i ciljevima. Kronološki prvo mjesto zauzima Rusko arheološko društvo u Jugoslaviji, osnovano u Beogradu 1921. god. Od njegovih aktivnih suradnika spominjemo sveuč. prof. A. L. Pogodina i A. V. Solovjeva i docenta M. A. Georgijevskoga. Ovo društvo intenzivno radi i već je izdalo dva sveska naučnih radova svojih članova, između kojih se nalaze i strani učenjaci. U Pragu su emigranti osnovali 1923. svojim sredstvima Ruski historički arhiv u inozemstvu (Russkij zagraničnyj istoričeskij arhiv — kako se on ruski zove), kojega je uzdržavanje kasnije preuzela na sebe bivša Čehoslovačka. Cilj i rad ovog zavoda je slijedeći: »Arhiv sakuplja, čuva, klasificira i naučno obrađuje dokumente iz najnovije povijesti Rusije i njezinih naroda«. O golemoj vrijednosti materijala, kojim već sada raspolaže Arhiv uvjerljivo govori opsežna knjiga (446 str.), koju je 1938. izdao sam Arhiv. To je »Bibliografija ruske revolucije i građanskog rata (1917.—1921.)«, koja predstavlja tek prvi svezak na široko zasnovane serije. Arhiv ima karakter ozbiljne naučne institucije, koje se materijalima već sada ozbiljno koriste učenjaci sa cijele zemaljske kugle. Stvarni nadopunak ovog Arhiva je Ruski kulturno-historički muzej, koji je na inicijativu praškog Ruskog slobodnog sveučilišta otvoren u Pragu 1935. Kustos ovog muzeja je V. F. Bulgakov, posljednji lični tajnik Lava Tolstoja. Cilj ovog muzeja je sakupljanje svega, što se odnosi na život, stvaranje i rad ruske emigracije. Muzej posjeduje vrlo obilan materijal, koji stvarno govori o mnogostranom i bujnom kulturnom radu emigracije, o kojoj će ispravnu i dostojnu ocjenu moći dati tek budući povjesničari.

Ruski učenjaci-emigranti rade ne samo u ruskim školama svih rangova i struka i naučnim institucijama, već i u bezbroj stranih školsko-naučnih ustanova obiju polutaka. No održavajući akademska i javna predavanja, oni također rade i na strogo naučnim istraživanjima, i njihovi se rezultati objavljuju u naučnim radnjama, koje izlaze na svim mogućim jezicima. Samo nabrojiti, i to tek približno, sve što su napisali ruski učenjaci-emigranti vrlo je teško, a u jednom članku čak i nemoguće. No i u tom pogledu je emigracija učinila prve korake. Tako je na primjer »Odbor ruske knjige«, osnovan 1924. u Pragu, izdao već slijedeće godine bibliografski pregled naučnih i umjetničkih knjiga emigranata. Premda ova knjiga obuhvaća tek kratki period od 1920. do 1925. ipak broj naučnih radnja dosiže nekoliko stotina. Ruski naučni institut u Beogradu je

izdao debelu knjigu pod naslovom »Građa za bibliografiju ruskih naučnih radova u inozemstvu (1920.—1930.)«. Ova je knjiga samo prvi svezak na široko zasnovanog izdanja za registraciju i sistematizaciju stručno-akademskih radova ruskih učenjaka-emigranata. Ovdje je iznesena samo 7.038 radnja od 472 pisca. Unatoč teških materijalnih prilika, koje se k tomu još neprekidno i dalje pogoršavaju, naučni rad emigranata se nastavlja, a upravo uz heroičke napore bore se oni i sa izdavačkim poteškoćama. Tako je na koncu 1938. grupa učenjaka osnovala u Parizu na ruskom jeziku »Rusku naučnu biblioteku«, te je uputila na emigraciju apel da pomogne tom pothvatu. Odziv je bio dobar, jer je već ovih dana izašla prva knjiga najavljene interesantne serije. Kao spomenuta prva knjiga izašla je radnja poznatog ruskog filozofa S. L. Franka — »Nepostižno. Ontologički uvod u filozofiju religije«.

Većina se učenjaka-emigranata sastoji od pripadnika srednjeg i starog pokoljenja, od kojih već mnogi rade po nekoliko decenija na naučnom polju. No postoji i naučni podmladak, koji je najvećim dijelom započeo svoj naučni rad tek u emigraciji, a mnogi su dobili i svu svoju naobrazbu u inozemstvu. Ova mladež dostojno zastupa rusku nauku. Od njezinih istaknutih zastupnika spomenimo samo nekoliko imena, — na primjer: L. Žardeckij (redovni profesor beogradskog sveučilišta), grof I. N. Goleniščev-Kutuzov (docent istog sveučilišta), D. N. Stremouhov (profesor sveučilišta u Strassburgu), od kojih su posljednja dvojica dobili svoju akademsku naobrazbu na zagrebačkom sveučilištu.

Posebno moramo zabilježiti znatan uspjeh, koji su emigranti postigli na području tehničkih izuma svih mogućih vrsta. Tako se je, na primjer, istaknuo dr. ing. V. K. Zvorykin sa svojim radovima naročito u televiziji, ing. I. I. Sikorskij je znatno obogatio aeronautiku, ing. V. I. Jurkevič uspješno radi na području brodogradnje.

Dan ruske kulture emigracija je uvela 1925. i slavi ga 8. VI. — na Puškinov rođendan, jer se genijalni pjesnik Puškin smatra već odavna ocem nove ruske kulture uopće. Na ovaj dan slavi sva ruska emigracija stare stvaraoce ruske kulture u svim njezinim granama, a također daje pregled kulturnog rada emigracije. Ovaj dan ima značaj prave nacionalne svečanosti od dubokog principijelnog i ideološkog značenja. To je svoje vrste ispit emigracije. Ona tu polaže račun o svojim osjećajima, mislima i radu, dokazujući, da je dostojna sljedbenica velikih stvaralaca moćne ruske kulture. Kultura je po svojoj prirodi stvaralačka pojava, koja u političkom pogledu sadržava klicu državnosti i zato ova svakogodišnja svečanost još više potcrtava nerazdjeljivu povezanost ruske emigracije sa vjekovnom državno-nacionalnom Rusijom, nepomirljivo protivnoj ideji

klasne Internacionale, kojoj služe Sovjeti. Na ovim svečanostima daje se pregled i onog sitnog svakodnevnog kulturnog rada emigracije, koji je vanjski skroman, ali je važan po svojoj unutrašnjoj idejnoj snazi, koja ga vodi. U okvir takvih radova spadaju na primjer one male crkvice i kapelice, koje je emigracija sagradila u dosta velikom broju za svoje vlastite potrebe, a koje uvijek predstavljaju prava umjetnička djela, u lijepom starom ruskom stilu, inače malo poznatom Zapadu. Spomenimo barem crkve-spomenike u Beogradu, Bruxellesu, kapelicu na zagrebačkom Mirogoju, ili tek ovih dana dovršenu crkvicu, koju je sagradio glasoviti ruski arhitekt i slikar A. N. Benois na groblju ruskih vojnika u spomen onih vojnika, koji su pali u svjetskom ratu na francuskoj fronti u Champagneu blizu Reimsa. Godišnji svečani pomeni, koje emigracija daje na tom groblju, uz sudjelovanje bivših francuskih kombatanata, a katkada i francuske vlade, pretvaraju se u dirljive manifestacije u počast nacionalne Rusije. Moramo spomenuti i impozantan »Dom ruske kulture posvećen imenu imperatora Nikolaja II.« u Beogradu, koji je sada žarište svih grana kulturnog rada beogradskog dijela ruske emigracije. Amo spadaju i brojne institucije i organizacije profesionalnog, socijalnog i dobrotvornog karaktera, kao i sistematski tečajevi i pojedina predavanja o povijesti, životu i radu stare i suvremene Rusije. Nabrojiti sve što emigracija čini na svim raznovrsnim kulturnim poljima, potpuno je nemoguće. No moramo potcrtati, da se u tom svom teškom, napornom i neumornom radu emigracija strogo drži lozinke, koju je formulirao jedan od istaknutih emigrantskih intelektualaca, da — »Kultura počiva na trim načelima: B o g, t r a d i c i j a i s l o b o d n o s t v a r a n j e«. I to je geslo i temelj cijelog rada emigracije.

Djelatnost emigracije u oblasti književnosti i kazališta također je vrlo zanimljiva. No mi ne ćemo ulaziti u ocjenu uspjeha emigracije u tim područjima sa čisto umjetničkog gledišta, jer bi nas to preveć daleko povuklo, nego ćemo se dotaknut u općim crtama tek osnove i suštine tog rada, zadovoljivši se samo činjenicama i brojkama. Zavirimo najprije u pitanje p e r i o d i č k e š t a m p e. Ona se pojavila u isti čas, kada se pojavila i sama emigracija. Prema samim osnovnim svojsvima svog nacionalnog duha i karaktera, čim se negdje pojavi mala grupica Rusa sa svrhom da se tamo zadrži neko vrijeme, onda se odmah otkriva c r k v a, zatim k a z a l i š t e i konačno — n o v i n e. To su tri temelja i izvora ruskog karaktera i života. Naravno da prve emigrantske novine nisu u početku bile savršene, naročito sa tehničkog gledišta. Sada pak izlazi u emigraciji preko 200 novina (većinom tjednika) i blizu 100 revija i almanaha. Ali uzimajući u obzir, da su mnoga emigrantska izdanja poradi raznovrsnih uzroka bila kratkog vijeka i da su isto tako brzo nestajala,

kako su neočekivano nicala, ukupni njihov broj dosiže u ovih dvadeset godina postojanja emigracije nekoliko hiljada. Periodička izdanja različitog karaktera — ali uvijek protuboljševičkog — pojavljuju se od 1918. godine poput gljiva poslije kiše na svim kontinentima — od Skandinavskih zemalja preko Sirije, Palestine i Egipta do Transvala, od Londona preko Balkana i Male Azije do Dalekog Istoka; preko dviju Amerika do Australije i egzotičnih otoka Pacifika. Oni su raznog kvaliteta, vanjštine i tehničke opreme, i tiskaju se svim mogućim načinima — od rotacije do šapirografa, a ima i rukom pisanih. Navedimo tek nekoliko primjera: »Glas Domovine« (Golos Rodiny; Haag, 1918—1919), »Izbjeglica« (Bježenec; Rotterdam, 1918), »Jeka Rusije« (Eho Rossiji; Stockholm, 1918), »Rus u Argentini« (Russkij v Argentinje; Buenos Aires, od 1930), »Ruski Glas« (Russkij Golos; Beograd, od 1931), »Nova Riječ (Novoje Slovo; Berlin, od 1932), »Mač« (Meć; Varšava, od 1933), »Rus u Engleskoj« (Russkij v Angliji; London, od 1936). To su tjedne novine, a »Rus u Engleskoj« izlazi čak dva puta mjesečno. Od dnevnih novina moramo istaći »Krmilo« (Rulj, Berlin, 1920.—1931.) i »Novo Vrijeme« (Novoje Vremja). Ove su posljednje novine izlazile preko deset godina u Beogradu pod redakcijom M. A. Suvorina, trudeći se uzalud kako bi nastavile tradiciju poznatih svjetskih novina istog imena u Petrogradu. Još god. 1911. bile su osnovane u New Yorku novine »Nova Ruska Riječ« (Novoje Russkoje Slovo), koje su odmah poslije listopadske revolucije 1917 god. zauzele odlučan protuboljševički stav. Od ostalih emigrantskih dnevnih novina spomenimo slijedeće: »Danas« (Segodnja; Riga, od 1923), »Ruski Odjeci« (Russkije Otkliki; Vilna, od 1925), »Rusija« (Rossija; New York, od 1934), »Emigrantska Misao« (Emigrantskaja Myslj; Shanghai, od 1936). U Harbinu čak izlazi 7 emigrantskih dnevnika, od kojih dva večernja. To su: »Ruska Riječ« (Russkoje Slovo, od 1920), »Harbinsko Vrijeme« (Harbinskoje Vremja; u jutro i na večer), »Gun Bao«, »Zora« (Zarja), »Megafon« (Rupor) i »Naš put«. Ali sva spomenuta izdanja su više ili manje lokalnog značenja i karaktera. Cijelu emigraciju obuhvataju uglavnom samo dva dnevnika, koji izlaze u Parizu. To su: »Posljednje Novosti« (od 1920, pod uredništvom F. N. Miljukova) i »Preporod« (Vozroždenije; od 1925 — dnevno, a od 1936 — tjedno). Od revija i tjednika revijalnog karaktera nabrojimo samo slijedeće: »Za Domovinu« (Za Rodinu; Sofija), »Mladoruska Iskra«, »Nova Rusija« (Novaja Rossija, pod uredništvom A. F. Kerenskoga), »Novi Put« (Novyj Putj), »Socijalilstički Vijestnik««, »Vijestnik Socijalnog Demokrata«, »Ruski Invalid«, »Ilustrirana Rusija« (Illusrirovannaja Rossija) — svi u Parizu; »Ruski Pregled« (Russkoje Obozrjenije), »Osvit« (Razsvjet), »Kućni Liječnik« (Domašnij Vrač) — svi u Chicagu; »Austrolazija«, »Azija«, »Crkva i

Nauka«, »Rus u Australiji« (Russkij v Avstraliji), »Emigrantski put« (Putj emigranta) — svi u Australiji. Već nekoliko godina izlazi u Rigi »Ruski Godišnjak« (Russkij Ežegodnik), u Beogradu je kroz niz godina izlazila mjesečna revija na srpskom jeziku »Ruski Arhiv«. Zatim u raznim mjestima sporadički izlaze zbornici i almanahi posvećeni najrazličitijim pitanjima općeg i stručnog karaktera, i takvih knjiga izašlo je već nekoliko stotina. Posebno moramo istaknuti reviju »Savremennyja Zapiski«, koja od 1920 god. izlazi u Parizu u svescima od 350 do 400 strana, i takvih je knjiga izašlo već blizu 70. U Shanghaju je 1937 god. bila pokrenuta mjesečna revija »Russkija Zapiski«, koja je poslije bila prenešena u Pariz, gdje sada izlazi pod uredništvom Miljukova točno početkom svakog mjeseca u svescima od oko 200 strana.

U svim ovim izdanjima sadržan je golem materijal, koji nije samo dragocjen izvoz za proučavanje rada ruske emigracije, već predstavlja vrijedan doprinos u riznicu svjetske kulture.

Moramo također spomenuti i brojna izdavačka poduzeća na čelu sa takvim glomaznim poduzećima, kao što su »Riječ« (Slovo) i »Petropolis« (oba u Berlinu), »Preporod« (Vozroždenije, u Parizu), »Život i Kultura« (Žiznj i kultura, u Rigi). Oni izdavaju i naučnu i zabavnu literaturu, jednako prozu i pjesme i starih pisaca i suvremenih. Do sada je izdano nekoliko hiljada knjiga u nakladi od mnogo stotina hiljada primjeraka, čime se propagira ne samo ruska književnost, nego se pomažu i pisci, jer im se daje pobuda za stvaranje. Uzimajući u obzir prilike, u kojima živi ruska emigracija, može se mirno reći, da izdavački i knjižarski posao u emigraciji stoji mnogo bolje od sličnih poslova u nekojim malim državama. A razlog je u tome što emigrant, i pisac, i izdavač, i knjižar, i čitaoc ima jasni osjećaj nacionalne odgovornosti i vrši svoju dužnost sa pravom požrtvovnošću.

Emigrantski dio ruske književnosti obiluje mnogim i interesantnim imenima, od kojih stoji na prvom mjestu dobitnik Nobelove nagrade (1934 god.) Ivan A. Bunin. Moramo usput primjetiti, da je Bunin uopće prvi ruski pisac, koji je dobio ovo priznanje. Zatim se u emigraciji nalaze prvorazredni umjetnici, kao što su: D. S. Merežkovskij, I. S. Šmelev, B. K. Zajcev, A. M. Remizov, N. A. Teffi, Z. N. Hippius, K. D. Baljmont i nedavno umrli: A. I. Kuprin, E. N. Čirikov, A. V. Amfiteatrov, V. I. Nemirović-Dančenko. Od pisaca srednjeg pokoljenja moramo spomenuti V. F. Hodasevića, M. I. Cvjetajevu, M. A. Aldanova, a od mlađih: V. V. Sirina, I. S. Lukaša, L. F. Zurova, N. J. Roščina, N. N. Berberovu, M. A. Struve, V. A. Slomenskoga. Ovi pisci, nastavljajući tradiciju klasične ruske književnosti, unose u isto vrijeme i nešto n o v o, svoje, koje se osniva ne samo na individualnim značajkama pojedinih pisaca, već je

i odraz onih psiholoških, moralnih, a donekle političkih i materijalnih prilika, u kojima žive i stvaraju emigrantski pisci. A ovo daje emigrantskoj književnosti nove i originalne crte, koje se nisu još dosta iskristalizirale, no ipak po njima se ona jasno odlikuje od sovjetske književnosti. Ali to je već posebno i ozbiljno pitanje, koje se već pretvara i u problem, u koje nismo u stanju sada se posebno udubljivati. Isto je toliko interesantno i komplicirano pitanje onih pisaca, porijeklom Rusa, koji su već organski ušli u stranu književnost, a to je pitanje to važnije, što su to gotovo isključivo mladi pisci. Najveći dio takvih pisaca povezao se sa francuskom književnošću i od ovih ćemo iznijeti nekoliko najpoznatijih imena, kao što su: Henri Troyat (po krsnom listu: Andrej Tarasov), Emmanuel Bobe (Bobovnikov), A. Roube-Janski (Rubežanskaja), Joseph Kessel, Ignace Legrand, Irene Nemirowsky, Helene Izwolsky. Ovi pisci imadu u sebi nešto, što uz pažljivo proučavanje ipak otkriva u njima tragove ruske kulture i nacionalnosti i što oni potpuno besvjesno unose u stranu književnost, vršeći time profinjenu propagandu neumrlog ruskog duha.

Vrlo je težak i delikatan položaj ruskog emigrantskog kazališta. Svog stalnog i velikog dramskog kazališta emigracija nema, a zbog brojnih i raznovrsnih uzroka možda ga i ne može imati. A ljubav prema kazalištu prirođena je Rusima, kao i golema volja za stvaranje, i to naročito za kazalište, pa je zato emigrantska dramaturgija vrlo obilna i ima neko posebno obilježje. — Ona je izrazito problemnog karaktera, t. j. — emigrantski kazališni komadi obrađuju razne vrste interesantnih problema, koji sasvim potiskuju u pozadinu važne scensko-tehničke zahtjeve, tako da oni postaju tipičnim dramama za čitanje, a ne prikazivanje. Time su se doduše uvijek odlikovali ruski kazališni komadi, a u emigrantskoj dramaturgiji sve je ovo primilo osobito oštar karakter. Karakteristično je također i to da su se baš u emigraciji obratili mnogi pisci kazalištu, koji su mu prije bili potpuno daleki i tuđi (na primjer: M. A. Aldanov, P. N. Krasnov). Posvećuju svoju pažnju kazalištu i mnogi pisci mlađeg pokoljenja (V. Sirin, I. S. Lukaš), a nekoji su čak postali i profesionalnim dramatičarima (V. V. Homickij), a to je bila vrlo rijetka pojava u ruskoj književnosti čak i u daleka stara predratna vremena.

No unatoč svega toga u emigraciji ipak postoji niz više ili manje stalnih dramskih kazališta, kao potpuno profesionalnih, ili napola profesionalnih sa karakterom »studija«, po uzoru na one čuvene »studije« Moskovskog Hudožestvenog Teatra. U red profesionalnih kazališta spada u prvom redu »Ruski Dramski Teatar« u Rigi, koji je bio osnovan još pred nekoliko decenija, a sada je silom u glavnom međunarodnih prilika pretvoren u emigrantsku ustanovu. On se časno bori za interese ruske

kazališne umjetnosti. Uspješno je djelovala u emigraciji i tako zvana »Praška grupa« Moskovskog Hudožestvenog Teatra, triumfalno obilazeći širom svijeta. Ali nakon višegodišnjeg rada ipak je bila prisiljena likvidirati. U Parizu je katkada djelovalo u isto vrijeme po nekoliko dobrih kazališnih družina, no tokom vremena postepeno su nestale, a sada već treću sezonu radi »Ruski teatar«, u kojem sudjeluju takvi gorostasi pozornice, kao što su — M. N. Germanova, M. A. Kryžanovskaja, M. A. Tokarskaja, G. M. Hmara, N. F. Kolin, M. A. Ždanova — svi iz istog Moskovskog Hudožestvenog Teatra, a također i niz drugih poznatih kazališnih radnika na čelu sa glasovitim N. N. Evrejinovim. Napola profesionalni karakter imadu i dvije beogradske družine, na čelu kojih su bili prokušani stručnjaci kao što A. I. Duvan-Torcov, J. L. Rakitin i A. F. Čerepov. U ovu grupu spadaju Ruski Dramski Studiji — u Varšavi (od 1933 god. — na čelu V. S. Sikević-Vasiljev) i u Zagrebu (od 1932 god. — na čelu N. I. Fedorov). Treba spomenuti i brojna kazališta, tako zvane »male« ili »vedre« umjetnosti, od kojih su postigli svjetsko priznanje osnovane još u Rusiji: »Šišmiš« (Letučaja Myš N. F. Balijeva) i »Plava Ptica« (Sinjaja ptica J. D. Južno). U emigraciji postoji neobično mnogo i čisto diletantskih družina, koje i uz malu svoju umjetničku vrijednost ipak odano vrše kulturno-nacionalnu zadaću nesebičnih propagatora Mnogi stari ruski kazališni umjetnici rade na stranim pozornicama uglavnom kao redatelji. Na primjer: N. N. Massalitinov u Sofiji, F. F. Komissarževskij u Londonu i Stradfordu, supruzi Pitojevi u Parizu, V. M. Greč, P. P. Pavlov i J. L. Rakitin u Beogradu, L. V. Mansvjetova u Sarajevu, A. F. Čerepov u Banjoj Luci. Kao scenografi rade N. A. Benois u milanskoj Scali, S. N. Novikov u Berlinu, V. Žadrinskij u Beogradu, P. P. Froman u Zagrebu.

Znatnu ulogu imadu u stranim kazalištima operni pjevači. Oni zauzimaju odgovorna mjesta u bezbroj kazališta, uključujući milansku Scalu i parišku Grande Opera. Oni su na čelu sa nedavno umrlim genijalnim Šaljapinom prisiljeni voditi život putujućih gosti, lutajući neprekidno po cijeloj kugli zemaljskoj. Svog stalnog opernog kazališta emigracija nema, ali je god. 1921. poznati kazališni poduzetnik knez Cereteli osnovao u Parizu »Rusku operu« (zapravo samo družinu), a god. 1926. osnovao je »Rusku parišku operu« (također samo družinu) u Parizu K. D. Agrenev-Slavjanskij, te ove dvije prvorazredne družine neprekidno putuju po svijetu, priređujući kratke operne stagione. Postoji u emigraciji i nekoliko pjevačkih zborova, od kojih ćemo spomenuti zborove S. A. Žarova, N. F. Kostrjukova i N. P. Afonskoga, a također i vokalni kvartet N. N. Kedrova, koji je i ove godine imao i u Zagrebu nezapamćen umjetnički uspjeh. U emigraciji se nalazi nekoliko kompozitora starijeg po-

koljenja na čelu sa takvim umjetnicima, kao što su: S. V. Rahmaninov, I. F. Stravinskij, A. T. Grečaninov, N. N. Čerepnin, N. K. Metner; od mlađih su već dobili priznanje Nabokov i I. Marković. Od virtuoza spomenimo N. Orlova, A. Borovskoga, A. Uninskoga (oni su već postali ljubimci i u Zagrebu), G. Pjatigorskoga, Irinu Eneri, Makanovickoga, zagrebačkog pedagoga E. Vaulina.

U brizi za stvaranjem muzičkog podmlatka i sistematskim širenjem i propagandom ruske glazbe emigracija je otvorila 1924 god. u Parizu Ruski Konservatorij, kojega je pokrovitelj S. V. Rahmaninov, a direktor N. N. Čerepnin. Među profesorima se nalaze prvorazredni ruski majstori. Umjetnička vrijednost ovog konservatorija toliko je visoka i tako je raširena, da među svoje učenike ubraja znatni dio stranaca. Zatim je bilo osnovano 1930. god. u Beogradu »Rusko muzičko društvo u Jugoslaviji«, kojega se vodstvo nalazi u rukama V. I. Bjelskoga, bliskog suradnika glasovitog kompozitora N. A. Rimskoga-Korsakova. Odmah iza toga bilo je osnovano 1931 god. u Parizu »Rusko muzičko društvo u inozemstvu«, a 1932. god. pojavilo se i u Pragu »Rusko muzičko društvo u Čehoslovačkoj«.

Istaknuto mjesto zauzima u emigraciji i balet. U emigraciji su se našle najsjajnije zvjezde ruskog baleta na čelu sa sada već pokojnom Anom Pavlovnom, a to su: T. P. Karsavina, A. M. Balašova, V. A. Trefilova, A. Spjesivceva, E. A. Smirnova, J. N. Sjedova, M. P. Froman, M. M. Fokin, M. M. Mordkin, L. Mjasin, B. G. Romanov. Svi su oni u početku svog emigrantskog života još plesali, a sada se većina od njih bavi isključivo pedagoško-režiserskim poslom. No njihov sljedbenik i mlađi drug Sergej M. Lifarj, koji je tek poslije revolucije ozbiljno pristupio baletu, sada se ubraja među genijalne zastupnike plesne umjetnosti i slovi kao najsjajniji plesač suvremenosti. S. Lifarj već deset godina stoji na čelu baleta pariške Grande Opera i stvorio je već cijelu plejadu mladih baletnih umjetnika, djelomično Rusa, koje je odgojio u tradicijama ruskog klasičnog baleta. U prvim godinama emigracije vodio je ruski balet u inozemstvu njegov neumorni reformator i veliki propagator S. P. Djagilev, koji je umro 1929 god. Njegov je posao preuzeo njegov suradnik, rođeni Rus, koji se sakrio pod pseudonimom De-Bazila, i koji je već nekoliko puta pobjednički prošao sa svojim savršenim družinama po cijeloj zemaljskoj kugli. Većina njegovih plesača sastoji se uglavnom od ruske mladeži, koja je obuku primila u emigraciji od svojih velikih učitelja i prethodnika, nastavljajući njihov rad.

Ruski emigranti zauzimaju istaknuta mjesta i u filmu. Naročito su imali uspjeh u vrijeme nijemog filma. Od tadanjih starova-emigranata spomenimo I. I. Mozžuhina, N. N. Lisenko, N. F. Kolina, N. A. Rimskoga,

V. Gajdarova. Kod zvučnog filma od glumaca sačuvala je svoje počasno mjesto Olga Čehova, a počeli su svoju sjajnu karijeru — Olga Baklanova, Akim Tamirov i Miša Auer. Od režisera treba spomenuti one, koji već decenijima rade, a to su: A. A. Volkov, V. K. Turžanskij i V. F. Striževskij, a od slikara — B. I. Bilinskoga i A. B. Kaminku.

Dakle evo u kratkim crtama i suhim činjenicama život i rad emigracije, čije je značenje golemo i mnogostrano. — Emigracija je prije svega stvarno oprovrgla raširenu legendu o tobožnjoj slabosti volje Rusa, koji da tobože nisu sposobni ni za što drugo osim samo za uzvišene razgovore i bestemeljna sanjarenja. Kako vidimo našlo se nekoliko stotina hiljada Rusa, koji su se latili oružja i odlučno ustali na obranu svoje nacionalne časti i dostojanstva i kroz nekoliko godina junački su vodili okrutnu i krvavu borbu. A kada su se našli u emigraciji, jasno su pokazali visoku nacionalnu svijest, osjećaj dužnosti, energiju, odlučnu volju, smisao i sposobnost za rad, čak i najteži fizički, premda je većina emigracije pripadala inteligentnim, a često i imućnim krugovima. Svojim vlastitim snagama emigracija se borila sa svim životnim poteškoćama a tek najmanji dio je klonuo. Službena francuska statistika veli, da je kriminalitet među ruskim emigrantima izvanredno malen unatoč najtežih materijalnih prilika. Emigracija u isto vrijeme odano vrši svoju nacionalnu dužnost. — Ona nastavlja svoju borbu sa Sovjetima i na taj način, što otkriva Zapadu na sve pristupačne načine groznu suštinu boljševizma i razorni rad sovjetske vlade. A usporedo s time emigracija svestrano razvija i kulturni rad, i to ne samo čuvajući i propagirajući staru rusku kulturu, već i stvarajući brojne i velike vrijednote u svim kulturnim područjima i granama. Da ispravno ocijenimo rad i tekovine ruske emigracije, moramo ga usporediti sa više no skromnim radom francuske emigracije XVIII. i poljske emigracije XIX. stoljeća. A pri tome moramo uvijek imati na umu, da su i francuska i poljska emigracija uživale najvruće simpatije ogromne većine evropskog društva, koje se prema ruskoj emigraciji drži uvijek rezervirano, često sa nepovjerenjem, a katkada i sa otvorenom mržnjom. A ipak — ruska emigracija mirno i dostojanstveno nosi svoj križ i vjerno čuva odanost izvanstranačkoj i nacionalnoj Rusiji i njezinoj vjekovnoj kulturi.

Nikolaj Fedorov

ETIKA PASIVITETA U SVIJETLU ETIČKOG AKTIVIZMA

Od crvi samo u životinjskom carstvu postaju — leptiri. (A. O.)

Pojedinci ili narodi, općenito ljudi mogu se raznoliko odnositi prema sebi, prema drugome i prema svemu ostalome živome i neživome na ovome svijetu. Po etici pasivnosti treba se što više odricati svih životnih manifestacija i afirmacija, treba se što više klonuti svih sukoba i borbi. Po toj etici cio ovaj život i svijet je — j e d n a v e l i k a n e s r e ć a, a sve njihove afirmacije i manifestacije — j e d n o v e l i k o z l o. Po etici pasivnosti živjeti životom ovoga svijeta, aktivno sudjelovati u svim njegovim životnim iskazima znači direktno promicati i sebi i svojima bližnjima, i svemu svijetu — samo nesreću i bol.

Buddha, kao jedan od najizrazitijih predstavnika pasivističke etičke ideologije, veli: »porod je bol, starost je bol, bolest je bol, smrt je bol, s nedragim zajedno živjeti je bol, biti odvojen od onoga što se voli je bol, ne postići što se želi je bol; ukratko svih pet tjelesnih oblasti je bol, koje proističu iz želje za egzistencijom, zatim želje za uživanjem, želje za postajanjem, želje za moći i želje koje tu i tamo rađaju veseljem, a koje se ugušuju — p o t p u n i m u n i š t e n j e m p o ž u d e, k o j u t r e b a o d a g n a t i, o d r e ć i s e, o s l o b o d i t i s e i n e d a t i j o j m j e s t a«.

Prema tome, po pasivističkoj etici udovoljavanjem svojih ličnih i ovozemaljskih potreba sa lastima i slastima ovoga života direktno se produžava — život, indirektno — bol, nesreća i grijeh. Uopće, po nazorima etičkog pasivizma s v a k a b o r b a, koja ima cilj da uzdrži život i s njim podrži životne težnje, kojima treba udovoljavati, već je s a m a p o s e b i — j e d n o z l o, j e d a n g r i j e h, jer produžava život i na taj način stvara mogućnosti za — nove težnje, t. j. nova zla i nove bolove, koji se opet moraju udovoljavati s novim bolovima i novim grijesima.

Na taj način po etici pasivnosti jedina moguća životna aktivnost je — o d r i c a n j e i o p i r a n j e ž i v o t u. Doduše život se ne oduzimlje, iako katkada i to biva kod izvjesnih sljedbenika pasivističke etike, ali se zato u životu sve mora udesiti tako, da se po životnim težnjama, po težnjama tijela, čuvstava, volje i uma što manje teži. S a m o o n a t e ž n j a, k o j a t e ž i d a s e š t o m a n j e t e ž i, i z v j e s n o j e d o b r o.

Prema tome, s obzirom na sva htijenja i želje, po etici pasivizma bitno je — o d r i c a n j e i s m i r e n j e, a s obzirom na sve vanjske utiske i učinke bitno je — n e o p i r a n j e i m i r o v a n j e. Radi toga među masama kao i među pojedincima, koji su prožeti etikom pasivizma — samopouzdanje, poduzetnost, slobodoumnost, borbenost, buntovnost, pokretljivost, upornost, nesnošljivost, nezavisnost i dostojanstvenost — isključeni su već sami po sebi. Zbog toga u područjima takve etike među pojedincima nema naučenjaka, državnika, vojskovođa i osvajača, a među masama nema ratničkih i osvajalačkih naroda. Mase pasivistički uzgojene — r o b u j u, a p o j e d i n c i — m u d r u j u.

Dakle, po kakvoći sljedbenika takve etike među pojedincima su — n e p l o d n i m u d r a c i, među masama je — p l o d n o r o b l j e. Po području, danas kao i prije tri tisuće godina, pasivizam je etika Azije, etika Indijaca i Kineza. Etika, koja Aziji daje njezin kulturni i civilizacijski ton u vidu m n o g o b r o j n i h s l o b o d n i h h r a m o v a i j o š m n o g o b r o j n i j i h r o p s k i h m a s a.

Po etici pasivizma nužno je samo da se postigne — n i r v a n a, n e š t o š t o n i j e n i š t a. Zbog nirvane život treba prikraćivati i ograničavati samo na ono što je najnužnije, zadovoljavajući se najskromnijim načinom života. Prema tome, isključi li se u suvremenoj Aziji sve ono što je unazad par stotina godina Evropa unijela u Aziju, Azija je zemlja pagoda i populacije, zemlja, u kojoj je po prošlosti personifikacija njezina vjerskog osvjedočenja i moralnog djelovanja — B u d d h a, a po sadašnjosti — G h a n d i.

Na taj način azijski je pasivizam (kao uostalom i svaka druga etika!) djelomično učinak pojedinca (osobito Buddhe, ali i Azije). U Evropi i Rusije (Tolstoja). To znači — p l o d n o n i z o z e m l j e u v j e t u j e m l i t a v o s t i n e p o k r e t l j i v o s t, d o s l j e d n o s n o š l j i v o s t i p o m i r l j i v o s t, a u i z v j e s n o m s m i s l u i — č o v j e č n o s t. Sa onakvih mjesta, koja svačim obiluju, ne mora se nikada seliti, ni s kim za bolje boriti, i nikome tuđe oduzimati. U onoj zemlji, koja obiluje svakakvim bogatstvima, do kojih se dolazi veoma lako, poduzetnost i borbenost ljudi je sigurno manja (slučaj Indije!), negoli tamo, gdje vlada sjever i vrlet (slučaj Engleske!). Osim toga, tamo gdje svi imaju svega u izobilju i za one, koji nemaju ništa, nađe se uvijek više, negoli tamo gdje neznatna manjina ima nešto malo, a svi ostali skoro ništa. Čovječnost, ghandijevska snošljivost, obzirnost i miroljubivost, koja je tako svojstvena sljedbenicima pasivizma, u izvjesnom smislu nastaje i po takvim prilikama.

S druge strane, takvo izobilje raznovrsnog zemaljskog bogatstva izazivlje — izobilje raznovrsnih zemaljskih užitaka, koji opet kod jednih izazivlju — i z o b i l j e b o l o v a, a kod drugih — i z o b i l j e r a z o č a r a n j a. Zbog toga se i nije čuditi, što prolaznost zemaljskih užitaka i vremenitost zemaljske sreće, koje proističu iz razočaranja i boli, pora-

đaju kod najinteligentnijih pojedinaca ovakvih krajeva pomisli — o ništavilu zemaljskih užitaka i zadovljstava, o općenitoj mijeni ovoga svijeta, o ništavosti života uopće, izraženih u jednoj pesimističkoj religiji i pasivističkoj etici.

Prema tome, koliko je sasvim sigurno, da je svoj budizam Aziji dao Buddha, a svoj ghandizam Ghandi, toliko je također izvan diskusije i to, da je Buddhu i Ghandija dala — Azija, specijalno — Indija. Time je pasivizam prvenstveno etika Azije, kako po pojedincima koji etiku stvoriše, tako i po ambijentu, koji stvori pojedince, koji stvoriše tu etiku!

Međutim, Evropa kao najbliži i kopnom vezani susjed Azije je kontinent — isključive etike aktivizma. Osobito u današnje vrijeme. Izvor je u kršćanstvu. Doduše, u kršćanskoj etici, specijalno katolicizmu, ima i elemenata — pasivizma. »A ja vama kažem, veli Isus, da se ne opirete zlu. Nego, ako te tko udari po tvom desnom obrazu, pruži mu i drugi. I tko hoće da se parbi s tobom i tvoju košulju da uzme, pusti mu i kabanicu. I ako te tko potjera jednu milju, idi s njim i druge dvije« (Mt. 5, 39—41), ili opet »Ako tko dođe k meni, a ne mrzi na oca svoga i na mater, i na ženu, i na djecu, i na braću i na sestre, a i na sam život svoj, ne može biti moj učenik« (Lk. 14, 26.) No u principijelnim i direktnim povredama ovoga života kršćanstvo ipak prožimlje etički aktivizam. Kada trgovci napraviše od kuće molitve špilju razbojnika, Isus izgoni i bičuje prodavače i kupce, a njihove stolove i klupe ispremeta. (Lk. 19, 46). Prema tome, iako je po kršćanstvu konačna svrha nadzemaljska, a konačni cilj život vječni, kao jedina prava i zaista trajna sreća, po katolicizmu samo je za birane i savršene zemaljski život mržnja, odricanje, mirovanje i smirenje. Za sve ostale život je dobar, sve njegove želje dobre, a sve ostalo na svijetu također dobro, ukoliko služi za promicanje zemaljskog života i nadzemaljske sreće. Prema tome, po katoličkom svjetovnom nazoru na život i svijet pasivizam ima svoje opravdanje samo za izuzetne ljude, za birane i savršene. Za sve ostale aktivnost je pravilo, zakon kršćanskog, moralnog života. I kada Isus veli, da se ne treba opirati zlu i da treba pružati i lijevi obraz, ako te netko udari po desnom, onda to ne znači da se time ukida pravni poredak ili društveno kazneno pravo, nego to znači da se time samo osuđuje osveta, kada se ona tiče — ličnih pogrda, često gubitka imovine ili povreda ličnog prava i gubitka lične slobode. No kada osudu traži — slava

Božja, opće dobro, pravo domovine, porodice, staleža i ugleda vjernih, katolik se ima pravo opirati nasilju i mora zahtijevati da se zaštiti pravda. Čak što više, u specijalnim slučajevima, t. j. u slučajevima totalne opasnosti, po kršćanskoj etici opravdana je i totalna aktivnost, t. j. defenzivni ratovi.

S evropskim protestantizmom, ortodoksizmom i liberalizmom, a u najnovije vrijeme komunizmom, fašizmom i nacizmom, evropski etički aktivizam već se skoro obezgraničio. Zemaljski život je centar, jezgra života. Da se unaprijedi taj život, da se udovolji njegovim željama i težnjama i da ovaj život po kolikoći i kakvoći bude što viši i bolji, po izvjesnim sljedbenicima bezgraničnog evropskog etičkog aktivizma — bogovi se skidaju s neba, a konačni i »trajni« životni ciljevi postavljaju čak na zemlju (komunizam i nacizam!), dok je rat kao najizrazitiji iskaz aktivizma u Evropi već skoro običan i svakodnevan događaj! Prema tome, dok u Aziji vjernici pasivističke etike premišljaju, ima li smisla ili nema, hoće li ili ne će ubiti tele, da se nahrani čovjek, dotle u Evropi najsuvremeniji protagonisti etičkog aktivizma ovako umuju: »fašizam ne vjeruje ni u mogućnost, ni u korist vječnog mira; samo rat dovodi do najveće napetosti ljudske energije i udara biljeg plemenitosti na narod, koji ima srca da se u njemu ogleda« (Mussolini!) ili ovako: »u vječnom ratovanju čovječanstvo je postalo veliko; u vječnom miru bilo bi čovječanstvo uništeno« (Hitler!).

Prema tome, o trapljenju, o mirovanju, o odricanju, o suzbijanju i smirivanju životnih težnji u Evropi nema ni spomena. Po evropskom etičkom aktivizmu, po evropskoj etici, život s odgovarajućim željama i potrebama uzimlje se i shvaća kao nešto najvrednije i najviše na svijetu, a borba se usvaja kao osnovni element, prvobitni pokretač cjelokupnog životnog iskazivanja — afirmiranja i manifestiranja. Prvo, t. j. život, i drugo, t. j. borba neizostavno se uključuju po evropskoj etici. Jedno drugo nužno iziskuje: borba — život s odgovarajućim željama i potrebama, a život s odgovarajućim željama i potrebama — borbu.

I to prvo borbu sa samim sobom, po kojoj je rezultirala evropska ličnost, Evropljanin samopouzdan, poletan, poduzetan, aktivan u svakom smislu, borac, ratnik i osvajač; drugo borbu sa prirodom, po kojoj je po Evropljanima u Evropi rezultirala suvremena evropska znanost i umjetnost, a po njima i sve što danas čini evropsku kulturu i civilizaciju, zatim treće borbu i s ljudima izvan Evrope, po kojoj je rezultirala kulturna

prepotencija i ekonomska dominancija Evrope nad cijelim svijetom.

Prema tome, cjelokupni suvremeni evropski konkretni život je učinak etike aktivizma. Etike, koja zemaljski život cijeni možda i više, nego što treba, a životnim potrebama udovoljava možda i više, nego što bi bilo potrebno; etike, koja i pojedince i narode uzgaja, da u borbi za svoj vlastiti i samosvojni život, za njegovo usavršenje i napredak ljudi ne smiju mrziti takav život i da se ljudi radi takvoga života ne smiju odricati borbe sa samim sobom, s prirodom, pa i sa ljudima; etike, koja u suvremenoj Evropi, po svojem smislu života i svrsi života aktivizira cijeloga čovjeka, sve ljude, sve mase i sve narode. Tjelesni napor, napor duha, uma, volje svih Evropljana, da se na ovome svijetu udovolji životnim željama i stvori što više zadovoljstva i užitaka, a otkloni što više boli, nesreća i nezadovoljstava na ovome svijetu, životni je stav — suvremenih Evropljana.

Evropski nacionalizmi, imperijalizmi, socijalizmi, komunizmi, fašizmi i nacizmi, zatim evropska znanost, umjetnost, tehnika; uopće cjelokupna evropska duhovna i materijalna kultura najbolje svjedoči, koliko se troši aktivnih snaga evropskih pojedinaca i masa, koliki se aktivizam ulaže da se udovolji zemaljskom životu. Kod masa, udovoljavanjem nacionalnim i socijalnim težnjama, kod pojedinaca uklanjanjem bolova i stvaranjem što boljeg i višeg načina života.

Prema tome, Evropa je — kontinent — etičkog aktivizma, kontinent stvorova, kojima je sva zemlja dana da se njome manje više mudro služe i — tako u nebo dođu. U izvjesnom smislu čak i kontinent — gospodara, kontinent nosilaca suvremene kulture i civilizacije, kontinent kulturträgera, kontinent religijsko-etičkih uzora, nacionalno-socijalnih pogleda i kulturno-civilizacijskih ogleda. Zavidna znanost i umjetnost, zavidne tehničke tvorevine i kulturne ustanove, zavidan način života suvremenih Evropljana, koji su proistekli iz toga aktivističko-etičkoga vjerskog osvjedočenja učinili su svoje, te se danas u Evropu ugledavaju, i nju slijede i ostali izvanevropski pojedinci i narodi.

Na taj način, dok je u Aziji po etici pasivizma jedina »pozitivna« aktivnost odricanje života i životnih želja, te neopiranje bolu, zlu i sili, dotle je u Evropi po etici aktivizma opiranje bolu, zlu i sili, te promicanje i usavršavanje zemaljskog života — opći zakon i pravilo života. U Evropi se rane i boli liječe, dok se ne zaliječe, i — zemaljski život usavršuje kao da je vječan. Život sadašnjih generacija usavršava se radi budućih. Sadašnji se bore, žive i umiru radi budućih. Naprotiv, u Aziji, po etici pasivizma boriti se za zemaljski život i svijet znači, po nauci o seljenju duša, nakon smrti svoj život produžiti u životu recimo nekoga magarca, a život svojih potomaka u — bolu. Pa tako, dok se u Evropi po tome etičkome aktivizmu iz borbe za svoje individualno, nacionalno ili socijalno bivstvo izdiferencirao jedan neobično raznoliki individualni, socijalni, nacionalni, kulturni i ekonomski život, dotle se u Aziji, specijalno Indiji i Kini po njezinome etičkome pasivizmu, koji niječe život, niječe želje i težnje, niječe smisao svoga ja, niječe sebe i svoju borbu, nije mogla ni začeti diferencijacija u evropskom smislu riječi. Zbog toga pasivizam, koji već u zametku uništava individualiziranje u pasivističkim masama, nužno sprječava bilo kakvo diferenciranje i nužno uvjetuje svakakvo robovanje. »Tko nije svoj taj je svačiji, jer od njega ne ovisi čiji će biti« (Starčević!). Drugim riječima, to znači, ako na pr. Indija i Kina ništa ne usvoje od evropskog etičkog aktivizma, nego se i dalje budu držali svojega autohtonoga etičkog pasivizma, kao neosjećajna masa, kao nediferencirani kolektiv, oni mogu preživjeti i nadživjeti Engleze, Evropljane, no samo kao roblje. Mijenjom, zapravo nestajanjem i propašću starih gospodara, nestat će starih gospodara, no s pasivističkim masama, koje su nadživjele stare opet će zavladati novi, drugi. U konkretnom slučaju Japanci ili njima slični. Razlog?

U sukobu aktivizma s pasivizmom pasivisti ne mogu nigdje bolje proći. U borbi aktivističke Evrope s pasivističkom Azijom, pasivistička Azija uvijek će morati biti evropska kolonija, dominion ili nešto slično. Masa, kojoj je simbol i personifikacija oslobodilačke borbe — senilni starac, koji sjedi među četiri zida, pije kozje mlijeko i — prede, ne može likvidirati engleski imperij. Aktivizam se svladava samo aktivizmom svojim ili tuđim. Tank se ne svladava — kozom, niti avion — preslicom. Pasivist u sukobu s aktivistom mora podleći — aktivisti. U svijetlu konkretnog života, napose ovoga evropskoga takva sudbina pasivista u borbi s aktivistima — neumitni je zakon ovoga zemaljskoga života. Što se o tome misli na drugom

svijetu, ili pod vidom vječnosti za sadašnjost i bližu budućnost, te zemaljski svijet i evropski konkretni život, to malo znači.

U novije vrijeme, pod utjecajem Azije, a djelomično i evropskih izvjesnih krajeva (evropska ruska i panonska nizina!) i u Evropi je bilo par protagonista pasivističke etike (Tolstoj et co!). Čak što više, neki između njih, pa i sam Tolstoj, pokušavali su toj etici dati u Evropi i masovni karakter, t. j. da je konkretiziraju u masi, da u tome smislu mase uzgajaju, vode i s njima kao s nekim — izabranim i jedinstvenim narodom tu etiku pasivizma promiču i u evropskom konkretnom životu. Međutim pokušaj je sasvim neuspio. Zaslugama pasivističkog mentaliteta jednog naroda s tim su narodom po neumitnim zakonima afirmacije aktivizma zavladali još gori aktivisti (komunisti!), nego što su bili prije (caristi!). U ostalim krajevima isto tako. Pred vjernicima evropskog etičkog aktivizma bilo koje vrste evropski pasivisti isto onako kao i azijski moraju podleći. Etika, koja sama po sebi uzgaja ljenivce i mirotvorce, mora pokleknuti pred sljedbenicima etike, koja uzgaja ratnike i borce.

Prema tome, u svijetlu evropskog etičkog aktivizma pojedinci pasivisti kao i pasivistički narodi moraju biti pod aktivističkim masama: pojedincima ili narodima. Pojedinci kao i narodi, a narodi kao i pojedinci, koji već sami po svome začetku i poretku života isključuju individuaciju i diferencijaciju, t. j. uopće borbu za što većim individualiziranjem i diferenciranjem, zapravo oslobođavanjem i osamostaljivanjem, ti moraju biti podložni aktivistima, t. j. onima kojima je prvi i najvažniji cilj sloboda i nezavisnost, pa tek onda sve ostalo drugo. U evropskom aktivističkom konkretnom životu takvi upravljaju, vladaju i zapovijedaju. Svi ostali drugi, t. j. pasivisti samo rade, robuju, trpe i slušaju. Pod vidom vječnosti jedni su vječni kao i drugi. Razlika je samo u tome, što pasivisti historiju, svjetske događaje — podržavaju, a aktivisti stvaraju, i po tome, što pasivisti od zemaljskog života imaju veoma malo, a aktivisti od istog i istovremenog kudikamo više. O Etruščanima se zna po Rimljanima! Dakle, po drugome! O Rimljanima po njima samima. Slično, ni po kakvoj se argumentaciji ne može utvrditi, da suvremeni Indijci-pasivisti imaju od Indije više, negoli suvremeni aktivistički Englezi.

Pod vidom vremenitosti, kao i pod vidom vječnosti, na ovoj zemlji aktivisti su uvijek gore, pasivisti dolje. Na ovome svijetu život nikako ne nagrađuje pasiviste. Tako, na pr., Austriju nisu srušili pasivisti, a nisu je niti okupirali. Isto tako, prijeratnu rusku oligarhiju nisu srušili tolstojevci, kao što ne će srušiti ni poslijeratnu. Slično, engleski imperij gandizam nije stvorio, pa ga ne će niti srušiti. Kineski pasivizam ne može odoljeti japanskom aktivizmu! Kasnije, kada se i kod Kineza razviju etičko-aktivističke snage, snage nepokolebivog osjećanja svoga vlastitog Ja, te njegovih težnji za što većim osamostaljivanjem, te za što potpunijom slobodom i nezavisnošću, Japancima bi moglo biti kraj i tamo gdje danas sjedi japanski car; u budućnosti koja bi se razvijala u tome smislu mogao bi sjediti i kineski — kuli! Slično i u svim ostalim takvim sličnim slučajevima.

Prema tome, pod vidom evropskog konkretnog života, u svijetlu evropskog etičkog aktivizma, sljedbenici i vjernici etičkog pasivizma mogu na ovome svijetu živjeti samo kao plodno i pobožno roblje! Od crvi samo u životinjskom carstvu postaju — leptiri!

Ante Oršanić

BRŠLJANI...

Moje su oči tužne ko bršljani vedrom u jutru
kad im s tamnoga lišća sûze kapljice rose
Maglice meke ko nada sjetno se nad njima dižu
A svježi sunčani traci zlatne im haljine nose.

Moje su oči žedne ko bršljani sunčeva sjaja
Htjele bi opet da piju svijetlo njegovih zraka
Sjajne i svijetle da budu kako su nekada bile
I da ostanu tako, vedre, bez sjene i mraka.

A. Miličić

ŠETNJA NOĆNIM DRUMOM

Sva negdašnja radost previre i grca,
Već ne shvaćam čežnje za vrevom i šumom,
U noćnoj tišini tražim dio srca,
O kako mi godi šetnja noćnim drumom!

Kada će se nemir nutarnji da skruši,
Nemir, vječno hranjen i srcem i umom?
Da l' će se utjeha zovu da ogluši?
O kako mi godi šetnja noćnim drumom!

August Đarmati.

NOVA TALIJANSKA KOMORA I REFORMA NACIONALNOG VIJEĆA KORPORACIJA

Za dan 23. ožujka 1939. sazvana je vladarevim dekretom nova talijanska komora (cammera dei fasci e delle corporazioni), koja je pozvana da zajedno sa senatom sarađuje s vladom kod stvaranja zakona. Nova komora ne predstavlja u državno-pravnom smislu vodeći organ države ni isključivu manifestaciju narodne (državne) volje, nego ustavni organ države, koji je kao saradnik stalno vezan uz državu i pozvan da djeluje prema njezinim diktiranim (planskim) svrhama i uputama. Nova komora je u moralnom smislu surađujući politički organ vlade i šefa vlade (duce), koji su na vrhu države i iznad komore. Ovaj novi ustavni organ fašističke države sastoji od oko 700 imenovanih narodnih savjetnika. Članove nove komore ne bira narod u slobodnim izborima prema demokratskom sistemu, nego su imenovani, pa se za to odsad ni ne označuje nazivom »narodni zastupnici«, nego »narodni savjetnici« (consiglieri nazionali). Zbog toga ne predstavlja nova komora novo izdanje raspuštene prijašnje zastupničke komore, iako je znatan broj njezinih članova pripadao bivšoj zastupničkoj komori u svojstvu fašističkih zastupnika. Nova komora nastala je na ruševinama stare zastupničke komore, a usklađena je s novim fašističkim političkim i privrednim poretkom tako, da nema nikakve veze sa zastupničkom komorom u smislu demokratsko-parlamentarne koncepcije. Nova komora narodnih savjetnika predstavlja rezultat intenzivnih studija i iskustava, koja su stečena tečajem sedamnaestgodišnje fašističke vladavine u Italiji. Benito Mussolini opetovano je u svojim govorima raspravio pitanje o budućnosti nekadanje zastupničke komore. Zakonom od 17. V. 1928. uslijedilo je preformiranje zastupničke komore u korporativnom smislu, a pet godina nakon toga prelazi se na razvitak korporativizma. Dinamika fašizma provodila je svoj politički i privredni program prema stajalištu, da stvorene korporacije stvarno predstavljaju sav radni i stvaralački narod i da je prema tome postala suvišnom zastupnička komora sastavljena od zastupnika izabranih po narodu. Već četiri sedmice nakon rasprave u nacionalnom vijeću korporacija prihvatilo je veliko fašističko vijeće zakon (od 9. XII. 1933.) o sastavu i zadacima korporacija. Nakon što je odnosni zakonski nacrt opetovano izrađivan u različitim povjerenstvima i izmijenjen u neznatnijim pojedinostima, predložen je osobno po Mussoliniju u senatu i obrazložen govorom od 13. I. 1934., u kojemu naročito naglašuje, da taj zakon nije plod isključive teorije, nego i dvanaest godina živoga, proživjelog, dnevnog i praktičnog iskustva. Mussolini je iznesao tom prilikom osnovne premise toga zakona prema kojima zabacuje liberalistički kapitalizam i

komunizam i zauzima stajalište prema kojemu ne postoje nikakve privredne činjenice, s isključivim privatnim i individualnim interesima, a s druge strane od onog dana, kojega se pojedinac odlučio ili pokorio da živi u zajednici s drugim ljudima, ne počinje se, ne razvija ni ne zaključuje nikakva radnja, koju on vrši, u njemu samome, nego se reflektira i izvan njegove osobe; korporativna privreda respektira privatno vlasništvo, jer ovo usavršuje ličnost čovjeka, ali pošto mu pripada svojstvo prava, uključene su u njemu i dužnosti, odnosno važna socijalna funkcija; korporativna privreda priznaje i cijeni — kako je to istaknuto u Carta del lavoro — i individualnu inicijativu. Carta del lavoro, zaključena po velikom fašističkom vijeću dne 21. IV. 1927., a proglašena dne 30. IV. 1927., ne predstavlja zakon u tradicionalnom smislu, nego svečanu deklaraciju osnovnih ideja fašizma na području socijalnog života i narodne privrede, odnosno programatsku izjavu o socijalnoj reformi i izgradnji korporativne države. Država je pozvana na intervenciju tamo, gdje ne opstoji ili ne dostaje individualna inicijativa, prema načelu, da privreda predstavlja fenomen, koji se tiče zajednice sviju državljana. Već u tom govoru istaknuo je Mussolini, da će se potrebne reforme provoditi u tri etape i da će se ustavna reforma provesti tek u trećoj etapi, u kojoj će se odlučiti o sudbini zastupničke komore. Zakon o korporacijama usvojen je dne 13. I. 1934. u senatu, odnosno dne 18. I. 1934. u zastupničkoj kući, a sankcioniran je dne 5. II. 1934. Time je ostvareno zakonsko formiranje korporacija. Mussolini je opetovano istaknuo, da zakon o korporacijama nije završetak, nego ishodište.

U novoj komori potpuno je eliminirana demokratsko-liberalistička forma izbora individualnih ličnosti za narodne zastupnike, a provedeno načelo totalitarne države. U novoj komori zastupane su sve grane rada po zvanju, koje opstoje u narodu, i to putem korporacija kao velikih staleških organizacija radnika i poslodavaca, u formi nacionalnog vijeća korporacija. Na osnovi pomenutog zakona od 5. II. 1934. izradilo je ministarstvo za korporacije organičan plan za podjelu korporacija, koji je dne 9. V. 1934. odobren po korporativnom središnjem odboru. Prema uputama Mussolinija formirane su korporacije samo za veće privredne grane da se izbjegne organizatorno rasparčavanje i pojedinim korporacijama osigura zdrava podloga. Spajanje različitih saveza po zvanju vršilo se prema njihovoj povezanosti (uključenosti) s privrednim postupkom (ciclo produttivo). Na taj način osnovane su 22 korporacije, koje su podijeljene u tri skupine, i to: a) poljodjelsko-industrijalno-komercijalna skupina s osam korporacija za žitarice, povrće i voćarstvo, vinogradarstvo, uljarstvo, šećernu repu i preradbu šećera, stočarstvo i ribarstvo, šumar-

stvo i tekstil, b) industrijalno-komercijalna skupina s osam korporacija za prerađivanje metala i gradnju strojeva, kemičku industriju, industriju odijela, papir i tiskare, građevinarstvo, plin, vodu i elektricitet, rudarstvo, staklo i keramičku industriju, i c) skupina privrednih činidaba sa šest korporacija za osiguranje i kredit, slobodna zvanja i umijeća, pomorski i zračni promet, promet po kopnu, kazališta i hotelijersko-gostioničarsku industriju. Pomoću tih korporacija nastoji fašizam oživotvoriti saradnju između rada i kapitala u isključivom interesu naroda pod vodstvom države, i to pod rukovanjem nacionalnog vijeća korporacija, koje predstavlja generalni štop talijanske privrede, a preuzeto je u novu komoru kao organizacija. Ostali narodni savjetnici pripadaju novoj komori automatski kao ministri ili državni tajnici, odnosno radi svog položaja u fašističkoj stranci (stranački tajnik, članovi narodnoga stranačkog direktorija, nadzornici, župski vođe, predsjednici ratnih invalida i ratnika), ali moraju kao takvi biti formalno imenovani po vođi fašizma i vladinu šefu.

Sastav, područje rada i duh nove talijanske komore pod vodstvom ducea i vladina šefa formiraju prema tome dvije velike tvorevine fašizma, i to fašistička stranka (fasci) i korporacije. Nova talijanska komora fasci-a i korporacija sastoji za to: a) od članova nacionalnog vijeća stranke, b) članova nacionalnog vijeća korporacija, c) duce-a fašizma i vladina šefa, i d) članova velikog fašističkog vijeća. Nova komora bazira na načelu neosobnog rada svakoga njezina dijela i isključuje svaki personalni utjecaj pojedinih svojih članova. Na taj način osigurana je trajna stalnost zakonodavnog organa jednako kao i kod senata i velikog fašističkog vijeća tako, da je ne prewida (kao prije prema demokratsko-parlamentarnim praktikama) periodički vanjski događaji (kao primjerice izbori, narodno glasovanje i sl.), nego se trajno organički obnavlja novim svježim silama u vezi s osobnim promjenama, koje se zbivaju u fašističkoj stranci i korporacijama. Predsjednika i potpredsjednika nove komore postavlja vladar dekretom. Predsjednik komore imenuje narodne savjetnike za osobite službe i zadaće same komore tako, da se ni ovi više ne biraju, nego postavljaju, jer to odgovara duhu autoritativne države. Za imenovanje tih funkcionara snosi odgovornost predsjednik komore.

Plenum nove talijanske komore nadležan je za odlučivanje u ustavnim pitanjima (primjerice za zakonske prijedloge o nasljedstvu prijestolja, prerogativama krune, funkcijama velikoga fašističkog vijeća, senata te same komore fašista i korporacija, uredovnih dužnosti vladina šefa i ministra predsjednika itd.), stvaranju odluka sindikalnoga i korporativnog značaja, nadalje u odnosima između talijanske države i Citta

del Vaticano, međunarodnim ugovorima, odstupanju državnog teritorija metropole i kolonija, proračunskim nacrtima za državni proračun i za proračune sviju organizacija, koje ovise o državnom proračunu, zatim u pitanjima zakonskih prijedloga glede kojih duce fašizma i vladin šef izričito odobri da se ispitaju u plenumu komore ili u njezinim povjerenstvima. Glasovanje vrši se javno podizanjem ruke. Tajno glasovanje ukinuto je iz moralnih razloga da se učvrsti osjećaj odgovornosti. Povjerenstva komore bave se sa čitavim nizom važnih zakonodavstvenih dionih područja. Postavljena posebna komorska povjerenstva moraju zakonske prijedloge, koji su im dodijeljeni na proučavanje i konačnu izradbu, predložiti duce-u fašizma i vladinu šefu najkasnije u roku od jednog mjeseca u formi, koja je podesna za sankcioniranje. Nakon toga odlučuje duce da li će odnosni zakonski prijedlog predložiti vladaru na sankcije ili ne. Prema tome pripada plenumu nove komore normalna kompetencija u svim ustavnim pitanjima, zatim eventualna kompetencija u svim događajima, u kojima vlada traži da se u komori provede diskusija o određenim zakonskim prijedlozima, a duce i vladin šef odobri raspravu u plenumu. To vrijedi i za povjerenstva nove komore. No osim ove formalne zakonodavne djelatnosti spadaju na novu komoru i korporativna i sindikalna pitanja. Duce i šef vlade može odnosne zakonske prijedloge, koji se tiču potonjih pitanja, vlastitom odlukom proglasiti za državne zakone. To je važna značajka nove komore, jer po njoj vladin šef, koji se podjedno nalazi na čelu svake pojedine korporacije, postaje vrhovni upravitelj i harmonizator korporativizma uopće, a kompetentan je da prihvaćene zaključke komore svojom odlukom učini pravno-obvezatnima. Dvostruki položaj omogućuje duce-u i vladinu šefu da sam rukovodi rad komore, jer je on šef vlade, koja je nadređena komori, odnosno jer je vlada jedini vodeći organ fašističke države. Duce fašizma i vladin šef je u fašističkoj državi najviši organ, koji daje pravac radu, pokreće sve djelatnosti u državi i provodi potrebno izravnavanje, i to kako u pogledu zakonodavnog područja rada tako i u pogledu posebnih kompetencija nove komore. Duce i vladin šef obnavlja narodne savjetnike, predlaže vladaru saziv i zaključenje komorske sjedničke periode, on je podjedno vrhovni upravitelj djelatnosti komore i senata, i to upravo na osnovi spomenutoga njegova dvostrukog ustavnog položaja.

Zakonom od 5. I. 1939-XVII provedena je reforma nacionalnog vijeća korporacija. Nacionalno vijeće korporacija sastoji od članova korporativnoga središnjeg odbora i redovitih članova vijeća pojedinih korporacija (art. 1). Korporativni središnji odbor formira se od slijedećih članova, i to: ministara i državnih podtajnika; podtajnika i upravnih tajnika

fašističke nacionalne stranke; zastupnika fašističke nacionalne stranke u korporacijama, koji obnose službu potpredsjednika, predsjednika sindikalnih konfederacija poslodavaca, radnika i pripadnika slobodnih zvanja i umjetnika, te predsjednika fašističkoga nacionalnog ureda za zadrugarstvo. Duce u svom svojstvu kao predsjednik korporativnoga središnjeg odbora može odrediti, da na sjednicama odbora sudjeljuju i predsjednici korporativnih kolonijalnih vijeća (art 2). Vijeća korporacija sastoje od redovitih vijećnika, koji se imenuju kao reprezentanti fašističke nacionalne stranke, saveza po zvanju i fašističkoga nacionalnog ureda za zadrugarstvo u broju, koji je predviđen u posebnoj tabeli, koja sačinjava sastavni dio spomenutog zakona. Vijećima korporacija pripadaju i izvanredni članovi s odlučujućim glasom, koji se imenuju na prijedlog saveza po zvanju i drugih organizacija u broju, koji je za svaku korporaciju predviđen u istoj tabeli. Ova tabela može se promijeniti dekretom duce-a i vladina šefa na prijedlog ministra za korporacije. Tako sastavljena vijeća korporacija vrše funkcije, koje su im povjerene. Na osnovi spomenutih tabela iznosi broj redovitih članova vijeća korporacija ukupno 500, a isto toliki broj iznose i izvanredni članovi. Ovi brojevi podijeljeni su ovako: korporacija žitne privrede sastoji od 30 redovitih i 9 izvanrednih članova, korporacija za voćarstvo i povrtljarstvo (vrtljarstvo) od 31 redovitoga i 15 izvanrednih članova, korporacija za vinogradarstvo i uljarstvo od 31 redovitoga i 22 izvanredna člana, korporacija za stočarstvo i ribarstvo od 33 redovita i 16 izvanrednih članova, korporacija za šumarstvo od 19 redovitih i 19 izvanrednih članova, korporacija za tekstilne proizvode od 34 redovita i 36 izvanrednih članova, korporacija za tešku industriju od 14 redovitih i 35 izvanrednih članova, korporacija za proizvodnju strojeva od 20 redovitih i 38 izvanrednih članova, korporacija za kemičku industriju od 22 redovita i 46 izvanrednih članova, korporacija za proizvodnju papira i tiskare od 22 redovita i 18 izvanrednih članova, korporacija za građevinarstvo od 19 redovitih i 17 izvanrednih članova, korporacija za plin, vodu i elektricitet od 16 redovitih i 18 izvanrednih članova, korporacija za staklo i keramiku od 16 redovitih i 24 izvanredna člana, korporacija za kopneni promet od 15 redovitih i 38 izvanrednih članova, korporacija za pomorski i zračni promet od 20 redovitih i 14 izvanrednih članova, korporacija za kazališta od 10 redovitih i 25 izvanrednih članova, korporacija za gostioničarstvo i hotelijerstvo od 14 redovitih i 11 izvanrednih članova, korporacija za kredit i osiguranje od 47 redovitih i 37 izvanrednih članova. Pored toga spadaju na korporaciju za gorive tvari i motorna goriva 17 redovitih i 19 izvanrednih članova te na korporaciju za ekstraktivne industrije 14 redovitih i 19 izvanrednih članova.

Posebnim dekretima određuje se za pojedine korporacije od kolikog broja redovitih i izvanrednih vijećnika (prema spomenutim tabelama) sastoji njihovo vijeće. U tim dekretima navode se oni pravno priznati savezi po zvanju, a prema potrebi i konfederacije, koje su pozvane da stavljaju odnosne prijedloge, i postupak, koji pri tome moraju primijeniti (art. 4).

Duce i vladin šef ovlašćen je sazvati članove nacionalnog vijeća korporacije zajedno s izvanrednim članovima vijeća pojedinih korporacija na generalnu skupštinu korporacija u svrhu davanja uputa o sindikalnoj akciji u pogledu proizvodnog problema i u svrhu korporativne reglementacije (art. 5).

Vlada je konačno ovlašćena, da na osnovi članka 3, broj 1 zakona od 31. I. 1926. br. 100 izda odredbe, koje su potrebne za provedbu zakona od 5. I. 1939. i da provede reviziju zakona od 20. III. 1930. br. 206 o novom uređenju nacionalnog vijeća korporacija i zakona od 5. II. 1934 br. 163 o korporacijama tako, da sve odnosne zakonske i naredbene norme dovede u sklad s ovim zakonom i sa zakonom o ustanovljenju komore fašista i korporacija i o vršenju zakonodavne djelatnosti. Na taj način provest će se temeljita reforma nacionalnog vijeća korporacija u vezi s reformom nove talijanske komore. Poznato je, da je vrhovni privredni sabor, koji je osnovan po fašističkom regime-u u vremenu od 1930. do 1934. (t. j. od njegova kreiranja do osnivanja korporacija) vršio vrlo važnu ulogu, a njegova je organizacija bila uređena tako, da je omogućila polagan i oprezan pokušaj u vezi s uvedenjem korporacija. Kad su osnovane korporacije i kad su ove počele funkcionirati, prestala je važnost spomenutog sabora. Zbog toga nije moglo nacionalno vijeće korporacija od toga momenta u svojem dosadanjem sastavu više izvršavati svoje zadaće u privrednom životu naroda. Nakon preuređenja, koje je provedeno spomenutim zakonom od 5. I. 1939. postalo je nacionalno vijeće korporacija ponovno sposobno za svoj rad tako, da ubuduće predstavlja organ, kojega posredovanjem sudjeluju korporacije u zakonodavnom radu te zajedno s nacionalnim vijećem fašističke stranke sačinjavaju harmoničku podlogu za novu komoru fašističke stranke i korporacija.

Korporativni središnji odbor nije tom reformom bitno izmijenjen u svom dosadanjem sastavu, ali se taj sastav odsad definira tako, da osim članova, koji vrše zastupanje ex officio (kao primjerice potpredsjednici korporacija i predsjednici konfederacija), obuhvaća i ministre, tajnika fašističke stranke i državne podtajnike. Time je korporativni središnji odbor dobio svoj konačni oblik i sastav tako, da će ubuduće moći s punim

autoritetom vršiti organizatornu i regulatornu djelatnost države unutar nacionalne privrede.

Kod toga posvećuje se naročita važnost imenovanju izvanrednih članova-vijećnika, jer je potrebno osigurati, da interesirane kategorije unutar vijeća pojedinih korporacija pridonose neposredan prilog od svog iskustva i tehničkog znanja, koji je osobito potreban i koristan za ispitivanje i rješavanje različitih privrednih problema. Na osnovi iskustva, koja su stečena na području korporativne djelatnosti, bilo je potrebno da se zastupstvo različitih kategorija nadopuni u pojedinim korporacijama, pa je zbog toga broj izvanrednih članova vijeća povišen na 500. Time je ukupni broj članova korporacija povišen na 1000.

Fašističkom velikom vijeću pripadaju u prvom redu tri još sad živa člana vijeća vođa marša na Rim (doživotni članovi), zatim ex offo (prema njihovu službenom položaju) predsjednik senata i komore, aktivni ministri važnih ministarstava, predsjednik talijanske akademije, generalni tajnik fašističke stranke, vrhovni zapovjednik milicije, predsjednik posebnog tribunala za državnu obranu, predsjednici sindikalnih konfederacija poslodavaca i radnika u industriji i poljodjelstvu, i nekoliko ličnosti, koje su vrlo zaslužne za narod i fašističku revoluciju, koje duce imenuje (u neodređenom broju) na tri godine. Sad se sastoji veliko fašističko vijeće od 24 člana, a predsjeda mu duce, koji ga svojom odlukom saziva, određuje dnevni red i zaključuje.

Nacionalno vijeće fašističke stranke spaja kao središnji reprezentativni organ vodeće snage čitave stranačke organizacije. Ovo vijeće sastoji od generalnog tajnika stranke kao predsjednika, članova sadanjega nacionalnog direktorija stranke od 14 lica, sadanjih 14 stranačkih nadzornika i tajnika od 92 stranačke federacije saveza ratnika. Članove nacionalnog vijeća stranke imenuje i opoziva duce na prijedlog generalnog tajnika.

Spomenuto nacionalno vijeće korporacija predstavlja središnji reprezentativni organ čitave fašističko-korporativne socijalne i privredne izgradnje, a sastoji od članova korporativnoga središnjeg odbora, koji se sastavlja unutar nacionalnog vijeća, i od redovitih članova korporativnih vijeća, t. j. od spomenutih kolektivnih organa za vijećanje i zaključivanje od 22 korporacije, koje su državni središnji spojni organ sindikalnih saveza poslodavaca i radnika koji opstoje u određenom proizvodnom ciklusu.

Prema tome predstavlja nova komora fašista i korporacija izvanredno veliki i reprezentativni sabor, kojeg se pretežna većina sastoji (pored članova vlade, velikoga fašističkog vijeća i stranke) od delegata sindikalnih organizacija poslodavaca i radnika, odnosno korporacija, koje su

na njima osnovane. To znači, da politička volja nove komore ne izlazi samo iz zastupstva državne eksekutive i fašističke stranke, nego pretežno iz zastupstva sindikalne i korporativne socijalno-privredne izgradnje države ili praktično od zastupnika staleških organizacija po zvanju. Članovi gube članstvo u komori automatski čim prestaje njihova služba uz koju se ono veže. Radi toga se komora neprestano obnavlja.

Fašistička stranačka organizacija, koja je provedena piramidalno, i korporacije, koje obuhvaćaju čitav privredni život naroda, predstavljaju prema tome osnovni stup nove talijanske komore fašističke Italije. Ova nova organizacija nastoji po mogućnosti ukloniti razlike između države i društva, jer država uključuje odsad u sebi sve elemente društvenog života. Pored toga zabacuje fašizam (jednako kao i njemački nacionalni socijalizam) odjeljenje privrede od politike tako, da privredu uključuje u politiku, a privrednu proizvodnju pod političko državno vodstvo.

U političkom smislu oduzet je novoj talijanskoj komori monopol zakonodavne funkcije, koja je karakterizirala parlamentarno-demokratski sistem. Usprkos toga zastupa fašistička doktrina shvaćanje, da državna izgradnja fašističke države, kako je sad provedena, ne predstavlja diktaturu, jer ne koncentrira svu državnu vlast u jednom jedinom državnom organu, nego poziva usporedno opstojeće organe kao saradnike vlade, koja se nalazi na vrhu piramide organičke fašističke državne zgrade.

Eugen Sladović

BONACA U VALI

... Mjesečina se rascvala:
po kamenoj obali malene vale,
po nizu dalekih otoka
i po mom čelu
blijede su latice pale.
Časkom se prosu po blistavim kapljama
do dalekih otoka i do mog srca
ko neki tajni srh, ko čežnja neka:
za obijesnim pljuskanjem po širokom žalu,
za prkosnim lupanjem o raspukle hridi,
za mahnitom jurnjavom lagane pjene,
za hukom, za borbom,
za divljim naletom bure ...
... pa opet tiho treperi
po mekoj pučini i po mom srcu
ljeskanje rascvale noći ...

Rajko Valerijev

SJEĆANJE

Ivić se sjeća.

Proljeće u šarenilu svitanja i kristalnom prelijevanju kiše na mladom lišću. I ljeto sa svojim hladovima i travom na uvratinama. Šume se zakite baršunom i svilom, dok se kukuruzi spremaju da obrkate i puste bradu. A s prisoja se spušta u ravnicu miris pšenice: zrije i jedra... zrije i jedra... pjevaju popci na lanjskom ognjištu pod hrastom, i grahorika cvate. Popac, staro zvrndalo, i vječna skitnica sunce, što se prosipa u mlazovima. Mlijeko se u zrnu usiri, i njiva se probudi s valovitom zlatnom kosom: jesen će je pokopati golu i ošišanu.

Ivić se sjeća...

Jedan čupav oblačak, odvojen od svih ostalih. Lebdi i drhturi, približuje se zemlji... To je jedna glava, jedna draga mala glava, o kojoj si ti nekad počesto sanjao i grlio je po cijele ljetne noći, koje se toliko puta prespavaju otvorenih očiju. Pa kad ono u večer pogledaš u beskraj nedokučivih tamno-mliječnih daljina, najprije ništa ne vidiš, a onda se zagledaš još upornije, i najedamput izroni nešto iz bezdna, zatitra jedna namiguša i upilji se odozgor, a kraj nje odmah druga... Taman ko oči, ko nečije oči poznate i drage i željkovane, što no najprije malo zaškilje, a onda se prospu, zasmiju, zacakle... popio bi ih! Jel'de, Ivićú!

E, pa davno to bi... davno, i previše daleko, Bože moj, previše! Tako, eto: čovjek se sjeti pojedinosti, pa mu se opet čini nevjerojatno drukčije. Mijenja se svijet kao proljeće što dadne nove izglede zemlji. Teško prepoznaš sam sebe.

Živjelo se još u zajednicama: nijesu njive bile izrezuckane plotovima kao danas, nego, zajuriš pogledom s jednoga kraja, pa kad dođeš na drugi! Drva su bila složena samo na jednoj kumuri. Gorjela je samo jedna vatra, i u jednom se kotlu kuhalo. He, kumane, pa je avlija bila puna djece, a za poslovima po nekoliko brkatih ljudi. Sobe zakočene od bešika i dubaka, a uz zidove oko ognjišta nanizane sinije velike i male, isprane pijeskom na bunaru i žute ko vosak. Sir se nije mjerio na komadiće, nego kačicama, i u nekoliko činija mreškao se kajmak prošaran masnim kapljicama, debo kao kora. Ja, pa uvečer kao pir, svake večeri Božje. Stariji motaju cigare crnog duhana i otpuhuju: čeka se s nestrpljenjem dok se izvale vruće prove iz krušne peći i raskomadaju u mlijeko. Po jedan čanak na svaku siniju. Djeci napose, jer kod njih je i sve drugo napose: guraju se, i otimaju kašike jedno drugome. Da se što prije ugrabi koji gutljaj — pri svijetlu vatre iz kuće opažaju se zaostale mrvice na bradi. I ne brinu se, da ih obrišu rukavom. Iza večere se progovori koja o sutrašnjem danu, i još štogod, a onda se postepeno stišava. Po sobama hrkanje i prevrtanje u snu. Piskut dojenčadi. Mir. Dotle se iz šume za kućom šulja lisica, obilazi na sve strane oko duda, i na mahove pobožno pogleda u njegovu krošnju: kako su se lijepo smjestile kokoši na granama! Dok se odnekle povrati šarov, stara bećarina, i ne digne uzbunu. Odazovu se svi drugovi iz sela. A onda dolaze vile, penju se na čardak i tkaju... do zore tkaju. Nitko nije vidio njihove zlatne kose i tijelo od pjene. Samo je pokojni Stotina najmenik imao snage doći do pred vrata da osluhne... da makar jedamput čuje šta li to vile govore... Jako srce je bio.

Nego, ono poslije večere. Znalo se za red i strogost. Takav je bio Ivićev otac Joko, starješina u svemu. Takav mu je bio i glas kad je određivao, kud će tko sutra na posao. Jedino, Iviću se znalo njegovo. Njemu i Peji stricu Marka brkatog: jedan krmke, drugi goveda pa u njive. Tako je otkako pamte. Odrasli su po šumama i njivama, tu se i zamomčiše. Na jesen ako bogda, pa se žene... Onda će na njihovo mjesto doći drugi, a oni za plug i za ostale muške poslove. I vrijeme je već jedamput. Kao da on ovih zadnjih godina nije mislio na to. I sanjao. Budan sanjao, ee! Kako no, kako, Iviću? Ono iza večere, kad se stric Marko izvali na leđa, a ona njegova piljež oko njega, pa jedno igra po njemu, drugo ga vuče za brkove i vrišti, treće... Kako no? A u tebi se, Iviću, nešto prevrće i okreće, i ti nehotice namještaš mjesto kraj sebe, kao da bi i tebi imalo doći koje čupavo... Da te ujede za ruku i škaklji po vratu, pa da onda s onom bezumnom cikom pomiješa: da-da, da-da, dada, Dada! A odnekle se ukaže jedna glavica, kakovu samo ti možeš zamisliti. Pa oči, što no najprije malo zaškilje, a onda se prospu, zasmiju, zacakle... popio bi ih! Kako no, Iviću?

Govorio je i majci, onako iz daleka. Trebali bi to i to. Re'ćemo, fermen. Nov, crveni fermen, prošaran zejom i gajtanima. Da se ima u čemu izaći među svijet. Sitnica je to, ali ipak: drukčije to izgleda kad ti budeš kod mise u običnom gunjiću, sasvim drukčije. Svraćaš pažnju na sebe, govori svijet: vidi, a gazdinski sin... Starac se i previše drži onog svoga: biva, šta se tu ima netko kititi? Nijesam se kitio ni ja, ni moj djed, pa se ipak zasitio i beg i gospodin, i opet su ambari bili puni. Svake godine. I onda: nema nikom, pa ni tebi. Kvit! Tako on zaintači, uvijek ono svoje. E, ali kad se čovjek, re'ćemo, zagleda, pa bi htio malo i progovorit s kim, vrijeme je...

Pejo je uopće vjetrenjast čovjek i voli ujesti na svakom mjestu. Ugursuz, eto, a nema zlobe ni truna. I onda, zna kvrcnuti u žicu baš ondje gdje najbolje zuji... Sve polako u razgovoru, kad se čovjek, re'ćemo, igra kamenčića. Biva, Ivić danas naročito slabo igra, pa ili ne misli ni na što, ili možda misli na nekoga...

— Ne mislim, vala, na što ti ciljaš, nego tako... U kući, hvala Bogu, ima svega, a na nas lijepo kao da se i ne obaziru. Nije to samo da pojedeš i popiješ, valja i na drugo paziti. Eto, reć'ćemo, fermen. Kakva je to skupoća, jedan fermen, a ovako se stidim pokazati pred svijetom. Džaba ti sve, al' kad se danas na to gleda, pa hajde onda revi na stranu, ako možeš...

Pejo se savršeno slaže s tim mišljenjem, jer mu se oči smijulje, i kao da se povlače nekud nazad, da potpuno utonu, i da od njih ostane samo jedan trak, koji će se vječito smijuljiti...

— Taman ko da mi iz duše vadiš, ko da čitaš iz mene. Zar i ja ne sanjam o njemu, ko i ti, ee!? Onaj stari, ili je preveć škrt,titizina nekakva, ili nikako ne misli ko drugi svijet. Jedno jest. A i ti, biva... ko pametan, misliš na svašta; jesen je pred nosom...

— Ti opet zagrizaš ko i uvijek.

— Biva, nije istina da namiguješ na onu... A? I ja te nijesam vidio u nedjelju, a? Tucače, ni namignut ne znaš kako valja, već: žmir, žmir... Čudo što i kod vruće prove ne ostaneš gladan, čudo. A ja sam i sada nešto mislio, zapravo: mislim to već odavna. Vidiš onaj tavančić na salašu, pouzdan je prilično. Treba naći dvije-tri vreće, pa svako jutro zagrabiti po više žita i brašna nego obično. Znaš, nego što smo dosada uzimali... I to lijepo spremati u onim vrećama, nek čeka. Kad jedamput budu pune, onda začas pribaciti do Koste, pare u džep i fermeni su ko u ruci. Pa kad ih jedamput obučemo i zapitaju: otkud, zar je teško reći majci, i jednoj i drugoj: Izradila, pa eto. Na svojih deset nokata izradila, da i moje dijete bude kako Bog zapovijeda...

— Onda: po kile ti, po kile ja. Kilu ti, kilu ja. Pa kad se napuni...

— Tako. Pola ti, pola ja. I dijelit ćemo po pola. Pa ćemo i fermene obući, ako bogda. Nije to ni nepravedno, ni nepošteno, ni grijeh.

— Ma sad...

— Eto, zašto bi bilo nepošteno? Kuća će opet ostati puna, sve će ostati puno, ni zapazit se neće. A mi ćemo imati svoje. Pa kad ga obučeš nova novcata, da se župa za tobom okrene! Zašto bi to bilo nepošteno. Mi ne krademo; tko će reći da je to krađa? Ili mi jesmo iz one kuće ili nijesmo, a?

— Sve je to lijepo, ali ako tkogod nanjuši... šta će iza toga biti?

— Iza toga, iza toga — ne može to nitko nanjušiti. Tko ti ovamo dolazi, i tko će se popeti baš na onaj tavančić gore?

— Ali, ako ipak nesreća koga nanese... šta će iza toga biti?

— Iza toga, ona će nesreća reći starom, eto ti.

— A iza toga?

— Iza toga, stari će povileniti. To je ko dan.

— A iza toga?

— Iza toga — ti si ćalov kad to možeš pitati. Pokusat ćemo obojica po jednu vruću... i to je ko dan. Al' neće do toga doći!

Ivić je imao još nekoliko »iza toga« na ustima, ali ih prešuti. Sutra su već bile vreće na svom mjestu i u njih pohranjen prvi suvišak. Pejo je to učinio s mnogo pažnje i zadovoljstva, točno zadovoljstva: nepošteno nije, krađa nije...

— Čuj, Iviću, otiđider onamo u šumu, gdje no se nešto ko ziba... Biva, ti ko da vabiš krmke, tako se napravi. Sve mi se čini, da netko gleda i pomiče se na onom mjestu. Ko zna, mogla bi nesreća ne spavat...

Ivić ga uvjeri, da je to bio samo vjetar, ili možda fazan, koji je i previše daleko zalutao iz unutrašnjosti šume. I vreće se lijepo punile na tavanu. Svaki dan. Najprije su uredili jednu i dobro je zavezali kanafom pri vrhu. Onda drugu. Naskoro ih je trebalo pošteno prodati. Pa ako ne bude dosta, a nije, onda samo produži... Kad čovjek ne bi bio nesmotren i zaboravan ko ćola! I kud će baš starac da se nađe pred salašom, upravo kad je jednoga dana Pejo htio da sađe s tavana. Eto, kud će baš tako? I kud je baš taj čas Ivić morao da ode po vodu, a on da ostane sam. Joko se nije ni obazirao na to kad je ovaj skočio s tavana, i iz zapretane vatre izvadio žigu, te mu je stavio na lulu. Tek onda ga pogleda.

— Odbit ćeš ti, dijete, od sebe drob, ako budeš tako skakao.

— Ništa to, moj adžane, ništa. Nijesam jedamput. Velim, goveda su mi mirna, pa htjedoh malo zaspati gore...

To je da se unaprijed presiječe svako starčevo pitanje o tavanu. A ovaj položaj: ovako sam oči u oči nije mu nikako bio drag. One vreće još do sutra moraju bit u dućanu, to je prvo. Još do sutra; mogla bi nesreća ne spavat...

Stari je odbijao dimove: plavi, prozračni, nježno i elastično izvijeni, zapljuskivali su mu lice i zavlačili se u brkove, a onda se gubili u nevidljivim modrikastim prugama.

— Ja bio vam kod Barinih. Kose, pa se navratio, a onda usput i ovamo da ti kažem: sutra mi traže jednog poslenika, pa možeš baš i ti otići. Nek Ivić pripazi i goveda za jedan dan.

Podigao se i zaokružio pogledom: u šumi mrmori lišće, i vjetar se provlači između krošanja da dopuza čak do njega, i poigra se okrajkom crvenog šala na njegovoj glavi. Prijatan trzaj na licu, i odnekle duh sočne otave. Samo nek on ide zasada odavle,a vreće će još danas biti ondje, gdje i trebaju da budu. Samo nek on ide; mogla bi nesreća ne spavat... Da, ali se stari naglo povrati, kucajući se prstom po čelu: biva, stara matora pamet. Zna on da mu nešto fali, radi čega je zapravo i došao ovamo, jer se ono drugo moglo i večeras urediti. Večeras iza večere.

Bez riječi prihvati ljestvice, što su ležale prislonjene uz pleter, i uspravi ih ravno prema tavanu. Peji prosječe mozgom upravo onaj prvi dan, kad je spremao žito na tavan. Ono, kad se nešto u šumi zibalo... Onaj Ivićev vjetar... i fazan.... Vražji fazan. To mu nekako prvo dođe u glavu, premda je i on bio uvjeren, da tada uopće nije nitko mogao gledati. I zar bi stari dosada šutio?! Prije bi srušio pola kuće! Onaj ne šuti, nego tu je nešto drugo. Ali, trnci nekakvi prolaze i nogama i rukama i jezikom. Sve je kao ledeno i ukočeno...

— Ne idi, bolan odžane, puknut će to pod tobom... I pod je gore slab, adžane, zaboga... Evo ja ću se začas popeti...

Valjda je i sam opažao da muca. Sad mu dođe jedna misao: starom to nije nitko kazao, nije mogao nitko kazati. Nego, tako to biva: baš kad ti hoćeš, ono se omakne...

— Samo ti sjedi, dijete; i starac se još može micati. Samo ti sjedi. Znaš, traže mi Barini ovamo jedne grablje, pa mogu im ponijeti usput, jer sam još jesenas jedne zabacio gore. Na tavan, znaš. Uvijek to zatreba čovjeku, pa da ne mora klipariti do kuće.

Jest, vražje grablje, gore su! I to upravo iza punih vreća. Pameti njegove, ni pomislio nije, da bi ih trebalo skloniti nekamo na drugo mjesto. Sad je gotovo: grablje će svoje zagrabit... To je ko dan.

— A šta li je sad u ovim džakovima ovdje, a, sinak?

Čulo se lijepo kako stari kucka šakom, a odgovara mu dobro poznati zvek zatvorenog žita u vreći.

— U kojim to džakovima, adžane?

— Ev' u ovim, u ovim, šta se praviš budala?

— Znaš adžane... kako bi reko... Ja i Ivić... kako bi reko... trebali bi nam fermeni... pa tako...

— Biva, ti i Ivić, pa — sve na svoju ruku...

Uzeo je grablje, sašao i otišao bez riječi.

Ivić ga nije vidio, jer je staroga već bilo nestalo iza šume, kad se povratio.

— Gotovo je, Iviću! Taman će nam fermeni poletjeti na nos. Dolazio stari, sve našao kao da mu netko reče, a onda ode, napuhan kao ris. Samo što mu kreše iz očiju. Bit će popare, Iviću! Vražji fermeni, i tko ih izmisli...

Uvečer se dogodilo ono, što se moralo dogoditi. Stari je govorio o tom, kako se ne može ovako živjeti, ako neki misle krasti od onoga što drugi zarađuju. Ko je to vidio, čoče?! Biva, nek se svi raskidaju, a moj će Ivić puniti vreće i kupovati sebi fermene. Lijepo, bome. Nek drugima rastu i dalje zanoktice, i nek čiste zube s provom ko i dosada, a moj Ivić može još samo počet kupovati samunčiće, pa živjeti ko beg. Lijepo, bome. A hoće se momak i ženiti!

Ivić je neopazice umakao u sobu. Kroz otvoren prozor uvlačilo se kasno proljeće i mirisalo je po skoroj kiši. Bio je satrven, ozlojeđen. Osramoćen. On zna da je Peji sve ovo sasvim svejedno, i da se sada po svoj prilici negdje smije i sebi i njemu. Samo nek ne dobije po glavi. Ali on nije takav, Ivić ne može biti takav. I taj fermen! Nikad ga on ne bi pokušao na taj način dobaviti, da ne bi onog ugursuza. Sad se on negdje smijulji... Pa, Ivić vreće... Ivić samunčiće... Ivić beg... A hoće se momak i ženiti... A otac mu, i opet pred svima tako! Ni spomenuti Peje, sve Ivić, samo Ivić. Ženiti se hoće... Jedna čupava glava... pa oči... Nestade svega. Eto, Ivić je lopov i kradljivac, krade ono što svi pribavljaju. A kad hoće to, onda hoće i drugo; treba čuvati pred njim, zaključavati treba. Ivić je, eto, lopov i kradljivac... A otac mu! Pejo se sada negdje smije, i sigurno će o tome sutra pripovijedati kod Barinih. Da se i drugi smiju. Takav je on. A eto... A Ivić je lopov i kradljivac...

Negdje je oporo mirisalo po rakiji, po lanjskoj rakiji koja se čuva u najtamnijim kutevima udžera. Ona se uvečer donese u sobu, da se odmah izjutra ima stara s čime okrijepiti, kad nitko ne vidi. Začas: findžan, pa u grlo, i — nema više, Bog te pitao... Ako šta ostane u flaši, zar to ne treba i za druge dane, ima u Boga jutara! Mirisalo je po rakiji, i taj miris čudno se miješao s mirisom lipova cvata i prvih jabučnih zametaka. U njemu se gložile misli... Oporo miriše po rakiji. Napipao je na peći flašu i potegao odjednom... Stresao se i potegao još jednom, do dna. Bljesak očiju... Stajao je jedan časak kao omamljen, a onda se okrenuo naglo i svom snagom tresnuo flašu kroz prozor na ploče. U avliji je nastao žamor, a on je zatvorio prozor, i zavukao glavu pod jastuk...

Ujutro se probudio prije svih ostalih. On ne zna, kako bi kome mogao pogledati u oči. Težina u glavi. Ivić je... kradljivac. Pejo će danas biti kod Barinih. Nebo je čudno prošarano, možda će i kiša. Otišao je mamuran prije svanuća. Ni jela nije ponio sa sobom, ni torbe, ništa. Čekat će do večeras. Trava je bila još položena na mjestima, gdje je prije ležao s Pejom. Vreće su sigurno još uvijek gore, a on bi ovaj čas najvolio, da nema ni njih, ni salaša, ni ove njive, nikoga. Da mu nekako prođe dan, ode u šumu i odsječe nekoliko mladih brestića. Zatim odloži vatru i stade ih »pariti«. Nikada prije nije svraćao pažnje na to, da sirovo drvo na vatri cvrči, da mu postepeno kora crni, i ako je skineš, da ostane lijepa, glatka i masna površina... Danas ga je to zanimalo, bogzna zašto. Dohvati zatim stari kalup, koji je sam napravio. Namotat će na njega četiri štapa, i za nekoliko dana bit će sasvim gotovi: ispod kuke malo uleknuti,

s donjim debljim krajem, zamašiti i pravi ko svijeća. Jedan će sebi, drugi Peji, treći ujaku, četvrti... kome bilo! Sageo se i radio s puno pažnje. Netko mu naglo, iza leđa, postavi ruke na oči. Čvorave stare ruke s vonjem zemlje i znoja. On se otrese i uspravi. Pred njim je stajao otac. Starac, s upiljenim očima u njega. Nikad ga prije nije ovakovog vidio.

— To i meni motaš jedan, a, sinak? Neka, neka, evo donio sam ti štogod za jelo. Biva, lako se digne nos i napuše. Ko da je otac drvo, a, sinak? Nije drvo, nije, nego je otac i starješina, pa zna šta radi. Na svoje se smije i zavikati, a da sam na onog aira, odmah bi drugi graknuli: ne će na svog, ne boj se... Tako se to radi, sinak, a nije otac drvo. Kupit će on i deset fermena ako treba, samo nek to ide svojim redom i kako Bog zapovijeda. Pa kad otac još tebe okući i učini čovjekom... onda mu samo zaklopi oči. Samo još to, ako bogda.

Ivić opazi, da su oči očeve sjajne, i da nikad u njima nije vidio ovoliko dobrote. Saznade tada, da ljudi redovito imaju dva lica: jedno koje mora da se smije i plače, da psuje i moli, koje može da bude zasipano poljupcima, ali također pljuvano i gaženo po blatu — i drugo, sakriveno i nepoznato, koje samo kadkada svjetlucne svojom izvornom ljepotom i sjajem, da se onda opet sakrije u tiho skrovište, gdje ga ne trebaju drugi gledati. I sve mu najedamput postade drukčije. Nije Ivić... kradljivac. Nije, nije! Još malo, pa će se i on okućiti, ako bogda. Odnekle izniknu jedna glavica... pa nečije male i drage oči, što no najprije malo zaškilje, a onda se prospu, zasmiju, zacakle... I kao da nečija nevidljiva ustašca šapću: da-da, da-da. Dada!

— — — — Davno to bi... Dosta je njih dada odbranio i uzdigao, Bogu hvala!

Sjećanje...

Netko je tiho zatvorio oči u sjećanju.

Augustin Augustinović

TUŽNO NESTAJANJE

Beskrajnost tajna, neznana
i let u više sfere,
klonulost bolna, besana
i zanos atmosfere.

Počiva duša svemira
u moru plavih visina,
mi smo čestice nemira
i žudnje bijelih daljina.

Obrisi sunca prestaju
u tuzi gustih oblaka,
osmjesi s lica nestaju,
nestaje radost svaka.

Ivan Krolo

NAŠE POGREŠKE

Mi Hrvati često grdimo druge i optužujemo zbog svoga položaja u koji smo zapali; mnogo toga predbacujemo, spočitavamo, zamjeramo i nabrajamo, a često zaboravljamo na sebe.

Mi se ponosimo tisućgodišnjom kulturom, vjekovnom borbom za prava i slobodu, ponosimo se velikom otpornošću prema tuđim navalama, velikom ljubavlju prema svojoj domovini i slobodi, ali usprkos svih tih i drugih pozitivnih strana mi u sebi, u svojoj psihi i životu imamo dosta negativnih strana i dosta pogrešaka.

Moramo priznati, da smo u svojoj prošlosti, a osobito u devetnaestom i dvadesetom stoljeću počinili mnogo pogrešaka, da smo se često u odlučnim časovima pokazali nedoraslima i da smo u romantičkom i sentimentalnom raspoloženju maštali o mnogim tuđim stvarima, a zaboravljali na sebe. Zar treba nabrajati tolike godine, u kojima smo se pokazali u izvjesnoj mjeri nesposobnima?! Zar treba spominjati 1102., 1527., 1848., 1868. i t. d.?

Godina 1848., kada je u buri europskih revolucija prepošteni i u vjernost caru zaljubljeni Jelačić išao spasavati najpodliju državu prošlih vjekova — habsburgovaca Austriju mjesto da oslobodi Hrvatsku, dokazala je sa mnogim drugim važnim godinama da smo bili premalo realni i da smo se malo brinuli za sebe.

Rodoljublje Hrvata u devetnaestom i dvadesetom stoljeću izživljavalo se najviše u sviranju, tamburanju i pjevanju, u plesovima, veselicama i nazdravicama. Hrvatski je pokret u prvoj polovici devetnaestog stoljeća sa svojim velikim zaslugama za budućnost Hrvatske donio u hrvatsku politiku romantiku i maglovito maštanje o mnogim stvarima. Takova romantičarska politika, koja je vođena kod Hrvata, sigurno nije mogla donijeti velikih uspjeha, nego više poraza. Nakon mnogih pogrešaka dolazi u politički život Hrvatske nova struja, zadojena skrajnjom ljubavlju prema Hrvatskoj, struja koja sa sobom donosi realizam, dolazi starčevićanstvo. Otac hrvatskog nacionalizma dr. Ante Starčević sa pravaškim pokretom udara temelje pravoj i ispravnoj borbi.

Poznata je stvar da se mnogi narodi prenu iz snatrenja i spavanja tek nakon svojih teških dana, patnja i tuđinskog kopita.

U hrvatskoj povijesti je isto tako bilo.

Mi smo Hrvati već svašta doživjeli, svašta iskusili, pa ipak se još nismo okanili mnogih mana i pogrešaka.

Na jednoj hrvatskoj skupštini u Slavoniji rekao je jedan srpski političar među ostalim i ovo: »Pruži Hrvatu ruku i on će ti sve zaboraviti«. Zar je potrebno raspravljati o značenju te rečenice?!

Da, mnogi Hrvati sve zaboravljaju. Dosta je mnogima da se kakav grješnik pokajnički pokloni, pa mu Hrvati sve zaborave, zaborave da ih je taj iskorištavao i da je mnogo griješio. Miroljubivi i dobri Hrvati raširenih ruku primaju »izgubljene ovčice«. Ta koliko bi se tu još moglo pisati o toj našoj mani, da sve zaboravljamo i opraštamo.

Ima u nama još nešta što je često uzrok da nismo sposobni za realnije akcije. To nešto leži u nama, u našoj duši, izgrađivano kroz vjekove u teškim i krvavim časovima. To je ropsko čuvstvo, koje se u nama kroz vjekove kristaliziralo i tako pomalo dovelo izvjesni dio aktivnih i neaktivnih pripadnika naroda do neke inferiornosti i do toga da često puta ne znamo razlikovati dobro od zloga, nego u svojoj bludnji dalje ostajemo tvrdoglavi i tako škodimo narodnoj stvari. To ropsko čuvstvo, čuvstvo koje više puta prelazi u janjičarstvo, više puta toliko nadvlada u ljudima, da u velikim pogreškama vide izvrsne taktičke poteze, a u realnim i karakternim nastojanjima i u skrajnjoj ljubavi prema narodu vide izdajstvo i nepoštenje.

Duže kristaliziranje toga čuvstva bi nas dovelo do toga da bismo u svome radu nastupali kao Slovenci, za koje Lukas među ostalim kaže da ne posjeduju ni malo državnosti niti smisla za samostalni život (Lukas: Dr. Ante Starčević). Takovo čuvstvo, kad dođe do izražaja osobito u važnim i odlučnim vremenima, razvodni karakter narodne borbe i svede je na značaj običnog stranačkog natezanja, što samo znači kompromitiranje narodne borbe i narodnih težnja.

Mi inače imamo i izvanrednih osobina čvrstoće, borbenosti i junaštva, ali i ove pozitivne strane slabi još jedna naša velika pogreška — nemarnost za mnoge stvari. Često smo nemarni u najsitnijim stvarima, koje na oko nisu važne, ali isto tako i u velikim i važnim stvarima. Od najsitnijih čina, od neznatnih kulturnih predavanja, proslava i sličnog, pa do velikih i odlučnih djela nosimo tu svoju bolest, koja je za nas i te kako pogubna. Zar nije, na primjer, znak naše nemarnosti to, što kod gotovo svih zakazanih priredaba i svečanosti one uvijek započinju pol sata (što je još rijetko) ili jedan sat kasnije? Ako vidimo, na primjer, na nekom plakatu da ta i ta priredba počinje u 8 sati na večer, većina od nas u toj svojoj nemarnosti misli: »pa doći ću u pol 9 ili 9, sigurno se ne će prije sakupiti«, tvrdo uvjereni, da će i drugi isto tako uraditi. Pa koliko bi se tu još moglo nabrojiti stvari, u kojima smo jako nemarni... Zar treba, na primjer, naglasiti da u slojevima hrvatske inteligencije ima još mnogo ljudi, koji u današnjem vremenu nisu uvidjeli važnost štampe. Poznat je odgovor takovih nemarnjaka, da danas ima i previše tih novina. Nitko nije kriv, ako takovi inteligenti svaki list koji nekoliko puta u tjednu spomene ime Hrvat i pridjev

hrvatski, smatraju za hrvatske novine. O nemaru Hrvata za knjige ne treba suviše govoriti. Već su mnogi rekli: »Našeg čovjeka trebaš najprije naučiti čitati, zatim trebaš kupiti knjigu i sâm mu čitati, jer ovo dvoje zadnje on ne će tako lako učiniti.«

Veliki dio hrvatske inteligencije je rodoljub samo na riječima. Mnogi i mnogi Hrvati obećavaju svašta, no kad treba što dati, onda ne daju, nego se izgovaraju najsmješnijim izgovorima. Hrvati su prilično nemarni u davanju i materijalnom pomaganju (misli se naravski na one, koji to mogu). Baš s tim u vezi je i pitanje naklade hrvatskih knjiga. Hrvatska knjiga nailazi na nerazumijevanje i teško se prodaje. Naklada joj je jako slaba. Svakako je najzaslužnija uloga Matice Hrvatske, koja nosi rekord u broju izdanja, nakon svoje stoljetne prošlosti sa svojih sadašnjih 18 godišnjih izdanja, i po malo prodire u šire slojeve sa čistom hrvatskom knjigom. Ipak je to malo. Ako pogledamo na pr. na Slovake, vidimo da Matica Slovačka ima oko 35.000 članova, a književno Društvo sv. Vojtjeha 100.000 članova. Kakova razlika u broju članova kod naše Matice i Sv. Jeronima, premda nas ima dvaput više od Slovaka.

U samoj našoj književnosti u današnjim vremenima, koja su historijska za nas, osjeća se nedostatak izrazito nacionalnog duha. Ne traži se ni od kojeg hrvatskog pisca da piše propagandističke romane i novele, ali se traži od njega da u okviru umjetnosti dade što više nacionalnog duha. Naši književnici često pod izgovorom da hoće biti samo umjetnici ispuštaju gotovo svaki pojam i ideju, koja bi njihovu djelu mogla dati nacionalniji karakter. Oni se radije više puta izgube u socijalnom hohštapliranju ili opisivanju nečega, što je tobože moderno, dok izostavljaju naše motive, kojih ima jako mnogo, smatrajući ih suviše romantičkim i nerealnim. A koliko ima kod nas realnih doživljaja, događaja i motiva!...

Kod velikog dijela nekih slojeva našega naroda, a i kod širih slojeva ne opaža se nešto što je nama vrlo potrebno — disciplina.

Nesmisao za disciplinu opaža se kod nas u svim slojevima. U tom svom nemaru često se izgovaramo upravo naivno, pripovijedajući kako Slaveni nisu navikli na disciplinu, kako su oni uvijek bili slobodarci i nisu se nikom htjeli pokoravati. Takovo je izgovaranje u današnjm vremenima upravo smiješno.

U toj svojoj smiješnosti često slušamo druge i pravimo na svoju ruku razne nesmotrene kombinacije. Više puta ne damo ni vrlo talentiranim pojedincima da dolaze na površinu, ne damo ni najsposobnijima da se ma gdje iskažu i nešta naprave i, kod svakog njihova čina u svojoj nesmisli za disciplinu, govorimo za takove pojedince »da se prave važnima.« Posljedica toga je da na površinu dolaze ljudi slabih sposobnosti,

koji nisu u stanju riješiti ijedan važniji zadatak, nego svoj rad često nečasno svršuju i tako samo smetaju toku narodne povijesti. Dolazi tada i do kaosa, gdje se svaki hoće proglašavati vođom, svako hoće izdavati naloge, a nitko ne će da izvršuje naloge.

Uz lažnu ljubav prema selu i seljaku, koju vidimo kod mnogih pravih pravcatih buržuja i uz ostale vrste lažnog rodoljublja imamo mi Hrvati jednu veliku pogrešku, koja je raširena i u širim narodnim slojevima. Poznamo je vrlo dobro, a sigurno više puta i ne mislimo da je pogreška, jer nam je već tako svojstvena i jer je često držimo sastavnim dijelom naše narodne duše. Tu pogrešku — vinsko rodoljublje, smatramo nekim lijepim znakom, gledamo u njoj pojavu neke slavenske plemenitosti i lijepu stranu našeg mentaliteta, dok baš ona dokazuje našu neozbiljnost.

Vinsko rodoljublje je naročito rašireno u malograđanskim krugovima, a vrlo često i u »visokim« redovima. Javlja se u onim krugovima, koji u svome »rodoljublju« ne žele mnogo riskirati i izgubiti, nego ga izabiru kao najmanje pogibeljni način.

Hrvati uvijek piju; kod svake zgode i prigode, kod svakog čina Hrvati piju i opijaju se, i pri tome upotrebljavaju obligatne fraze svoga rodoljublja.

Kod svakog čina drže se zdravice, nazdravlja se domovini, ovome i onome, pjevaju se rodoljubne pjesme, uzdiše se nad starom slavom i pada u boležljivi sentimentalizam, koji samo umanjuje vrijednost narodne ideje.

Vinsko i nazdravičarsko hrvatstvo viđalo se osobito za prošlih diktatura; uz vino se pravili fantastični planovi, maštalo, plakalo, tugovalo, a nikada nije istinski radilo.

Takova vrst rodoljublja bila je poznata u svim zadnjim decenijama hrvatske povijesti i činila je vrlo jeftin način političke borbe, koju su mogli prihvaćati i najlojalniji građani austrijskog cara.

Danas pak moramo biti svijesni, da je nazdravičarsko hrvatovanje bez svake prave vrijednosti i da ga se treba okaniti. Moramo biti svijesni da je lagano i jeftino rodoljublje samo karakteristika mekušaca, nesposobnih ljudi i kukavica.

Danas, kada se od svakog pojedinca traži da žrtvuje i dade od sebe maksimum svojih sposobnosti za dobro općenite narodne stvari, kada se od svakog traži da sve svoje čine, zahtjeve, želje i interese pokori jednom cilju nužno je popravljati pogreške, koje naročito karakteriziraju zadnje decenije naše povijesti.

Jure Prpić, stud.

L I S T A K

Književni prikazi

SUVREMENA LIRIKA

Lirika hrvatskih sveučilištaraca. Izdanje sveučilišnog Pododbora Matice Hrvatske. Knjiga 2. Božena Begović: O životu, Ivanka Laszovski: Pjesme, Rajmund Kupareo: Pjesme i psalmi, Vinko Nikolić: Svijetli putovi, Ivo Balentović: Krvavi ples.

Sudeći po najnovijim izdanjima hrvatska lirika bujno cvate. Nedavno je Matica Hrvatska izdala dvanaest zbiraka poznatijih pjesnika, a poslije toga izišlo je možda još i više knjiga, pa se moramo začuditi nad tolikom obilnošću i ujedno zapitati, koliko je unutra trajnih elemenata ili barem zdravih klica, iz kojih će se razviti zdraviji i puniji plodovi. Teško je pisati o pojedincima kao pjesničkim ličnostima, jer još nemaju razvijene fizionomije, a koliko se može razabrati, suvremena lirika ima nekoliko atributa, koji se mogu otprilike podjednako pridati većini pjesnika. Zbog toga je uputnije promotriti zajedničke komponente i tek pripadom istaknuti lična izdvajanja. Lirsko zbivainje i stvaranje kod nas poprima neke značajke, koje je potrebno istaknuti. Ponajprije se osjeća dosta dobro jezično savršenstvo, i ako se na tu stranu pazi, lirski izraz suvremene generacije kao da je zasićen profinjenošću i traženjem dobre izreke. Nema više naporne borbe i usiljenog kalupljenja nego sve teče samo od sebe. Po tome bi čovjek zaključio, da je lirika poprimila savršene konture i definitivan oblik, ako je to uopće moguće, no mora se zagledati na drugu stranu i vidjeti u današnjem lrskom stvaranju osjetljive manjke. Izraz je istina dobar i dotjeran, ali je izraženi materijal oskudan i mršav. Već nekoliko godina lirika je prenatrpana ugođajima bez jače refleksivne ili druge boje životne potrebe. Bilo je vrijeme pejsaža, ideološkog razračunavanja, a danas osjećamo samo štimung-ugođaj u tisuće varijacija. Naravno da je i lirski izraz postao relativno savršen, ali se približuje opasnoj granici konvencionalnosti i kalupa, kakav vidimo, recimo, kod trubadurske poezije. To je činjenica, koja se ne da zanijekati, jer to vidimo dobro, kad pogledamo na misaoni inventar današnje lirske produkcije. Istom tada vidimo prilično siromaštvo i misli i izraza. Druga je činjenica iz ove kao izrasla, naime problem književne struje, škole, periode itd. U književnosti pa i u lirici ima razdoblja stvorenih od jakih pojedinaca, koji stvaraju čitavu školu nasljedovača. »Jaki pojedinci stvarali su doista iz života i iz srca, lirika im je bila nova i svježa, jer je iscijeđena iz životnog iskustva, ali epigoni više ne stvaraju na temelju života nego na osnovu već stvorenog i datog inventara. Već je Taine upozorio na činjenicu, da se i dobar književnik stvorivši jednom kalup u starosti samo ponavlja i daje po ustaljenom načinu bez životne svježine, a to posebno vrijedi za njegove nasljedovače, koji zapravo i ne daju ništa svoje nego preuzimlju i misli i izraz od drugoga. Rade po tuđim uzorima i često se nikada ne osove na vlastite noge, nego trajno ostanu u sjeni drugoga. Pod čijim je utjecajem današnja lirika, sporedno je istraživati, ali današnja izražajna monotonost pokazuje, da postoji doista naslanjanje na neku školu ili književno ime te trpi na svježini i originalnosti.

1. L i r i k a h r v a t s k i h s v e u č i l i š t a r a c a. Marko Čović magistralnim uvodom poslao je u svijet doživljaje najmlađih imena današnje lirike. Kao prvi

pokus ove vrste kod sveučilištaraca uspio je i preko očekivanja, jer iz knjige vidimo, da omladina živi dubokim duhovnim životom, i ako ćemo biti iskreni, nikada omladina na sveučilištu nije bila aktivnija nego do sada. Knjiga lirike daje dobar uvd u to. Skupio je mnogo mena, od kojih će mnogi nestati, ali u knjizi ima doista vrijednih pjesama, koje jamče, da će dati i boljih. Tu su imena najmlađih, koji se još traže, ne nalaze uvijek svoju riječ, uspješno se opiru pročitanoj lektiri i na koncu nađu iskrenu riječ za vlastiti doživljaj. Ima ih unutra, koji su već poznati (Štambuk, Mežnarić, Jakševac i dr.) a ima i veoma mladih, koji istom pupaju. Ne znamo na koji način, ali je istina, da su mladi često zastupani veoma dobrim pjesmama, a za neka je imena šteta, što nijesu zastupana s više pjesama. Urednik je to mogao učiniti, premda je imao razloga, da poznatijim ustupi više prostora. Ugodno iznenađenje je u zbirci Finčićeva pjesma »Bijelo bogatstvo«, koja je vjerojatno s obzirom na godine mladosti najbolja. Magda Škaričić sakrila se iza nekoliko interesantnih stihova i šteta da ih nema više. Problematka zbirke nije široka, ali je značajna za današnju omladinsku generaciju. Kao da su presahnuli vrući života u omladini pa uzdiše i teško snosi svoju sudbinu. Pakost vremena zgrbila im je leđa previše rano i veoma rijetko osjećamo zdraviji dah i muškiju riječ mladosti. Nijesu oni krivi. Razlozi melankolije i boli poznati su svakome i omladinu treba razumjeti, jer bol još ne znači očaj nego u mnogo slučajeva inetnzivan život i junačko opiranje. Lirika omladine ima nekoliko pjesama, koje mogu izdržati i više mjerilo, pa ako od ove zbirke izdvojimo tek desetak pjesama dobrih, ona je uspjela i njihov rad nije uzaludan. Međutim ima i više dobrih pjesama i to od raznih imena (Andrijašević, Vutuc, Malčić, Kljajo, Žunić i dr.). Bilo bi prerano tražiti apsolutnu vrijednost pojedinaca, možemo tek pronalaziti poneka uspjela mjesta. Vrijeme će samo napraviti potrebnu selekciju, samo da ih vrijeme bez njihove krivnje ne spriječi u daljem razvitku.

2. Pjesme o životu Božene Begović kao druga knjiga društva hrvatskih književnica imaju zasebno mjesto u današnjoj lirici. Ime autorice već je davno poznato javnosti najviše po komediji »Lampioni«. Po dosadašnjem radu kao da je naklonjena drami lakoga daha ali evo zbirke pjesama, koja se odvaja od dosadašnjega rada pa nas upućuje na mogućnost da i drukčije sudimo o njenom talentu. Tanka zbirka pjesama o životu ima značajan naslov, koji pobuđuje i radoznalost čitaca. Samim naslovom izdvaja se od većine današnjih lirika, jer uistinu daje svoj intimni stihovani život, koji se u mnogo čemu razlikuje od većine drugih. Reklo se više puta da se pjesnici dijele na muške i ženske po osnovnim životnim nastrojenjima i karakteru stvaranja, ali lirika bi većinom spadala u ženski rod, no lirika Božene Begović ima sve oznake muškosti, ozbiljnosti i smjelog gledanja u pitanju života jednom riječi duševnost autorice nije presvučena nekim djevojačkim velom nego iskrsava u svoj jačini, nagosti pa iznesene misli doista svjedoče o dubokoj životnoj borbi i gledanju po svim pitanjima, koja danas mogu susresti čovjeka. Osnovni dojam pjesama jest težina vremena i života, koja često prelazi u misaonost i refleksiju (O životu, Pitanja, Samoća). Pjesnikinja sudeći po pjesmama gledala je dosta ozbiljno na život i u njem sretala samo crne boje. To ju je nagnalo na razmišljanje, a sukob sa svijetom podao je njezinoj riječi olovnu težinu pa i kada bi mogla zaodjenuti misli lakšim izrazom, nastoji da izraženo uistinu steče prvi izraz teškog životnog iskustva, kako se doista odigrava u njenoj duši. Nema unutra raznježenog lirizma i sladunjavog tepanja, i kad bi bila u prilici, da i tako zapjeva, misao joj ne da, nego stih pretvara u aforizam na oko opor i tvrd a u stvari prikladan i adekvatan. Begovićka više misli nego osjeća. To je osnovno obilježje njene poezije i njena izražaja, koji u više slučajeva postaje ukočen i odmjeren, akademski ali otmen i pjesnički.

I plamen svijeće tinja, pa ugasne.
Tek što je vatra, sjaj, toplina
Čas zatim eto — ništa... (O smrti).

Osjećaj ponosa prolazi čitavom zbirkom i kao samotna usamljenica autorica ne će da miješa svoj život tuđim. Ne treba joj naslanjanja, ona je ličnost za se i to je valjda najviše čudo današnje misaone žene:

Kad tvoje oko zablista, zaplače i moje,
Kad se smiješe tvoje usne, smijem se i ja.
A ipak su tvoje misli potpuno tvoje,
i naša su srca ostala dva. (Čudo).

Osjećaj odvojenosti i povučenosti dolazi do izražaja naročito u pjesmi »Noću«, koja je veoma jaka kontrastom osjećaja na početku i na kraju. Početak je mekan i majčinski.

Na jastucima bijelim tvoja glava
što govori to lice koje spava?

ali ta nježnost pomalo iščezava, blijedi i pretvara se u ponos i prkos:

Sama sam. Svatko je sam na kraju.
Zadnje se tajne bića ne znaju

Teško je reći, u kojem će obliku nastaviti svoj rad: u pjesmi ili drami, jer će mnogo zavisiti od razvoja duševnog, ali ove pjesme premda teške i tmurne, bez ženske mekoće i podatljive riječi, doista su iskrene i kad se potpuno usavrši njen misaoni krug, bit će još životnije i dojmljivije.

3. Pjesme Ivanke Laszovski (knjiga treća Društva hrv. književnica) nemaju crnine, ali nijesu ni prpošne nego kao zavjesa, na kojoj se odražava najmanji dah vjetra. Laszovski zazire od pravog izraza dotično ne će da nas osvaja bujicom riječi nego češće tek natukne misao, zaobli osjećaj i prepusti sugestiji, da ona dalje radi u duši čitača. To je veoma dobar način pjesničkog djelovanja na okolinu, jer bi njen izraz mogao inače postati grub i naturalističan. Približila se nekim motivima, koji bi s malo neopreznosti mogli postati prilično otrcani, a ovako je ostala na visini pjesničke diskrecije. Takove su pjesme: Život samotnika, Idem kroz život, Pjesma, Život. Pjesnikinja je zamjernim oprezom dala samo dobre sugestije, koje svi razumijemo. Ne treba biti gatalica, da se odgoneta njen osnovni životni dah. Čitava zbirka ima u tom smjeru dosta uputa. Uopće njene pjesme nijesu preširoke tematikom: to su ili pejsaži ili lični doživljaji, čežnje i snatrenja. Ove su druge mnogo bolje i životnije i u njima se mora tražiti njen lični život, koji je nadahnuo nekoliko iskrenih pjesama. Ključ u njenu duševnost pružen je u pjesmi »Put u samoću«. Otišla je u samoću i odatle promatra svoje neispunjene želje. Sudeći po nekim pjesmama bilo je tih čežnja mnogo, jakih i potresnih, ali joj je riječ zapela u grlu, kad ih je htjela saopćiti.

Jučer si još bio blijesak mog radosnog oka,
topli drhtaj ispružene ruke
i neizgovorena riječ, koja je polako
natrag u dušu zašla. (Bez odgovora).

Bogat prošli život daje joj mogućnosti za iskrene akcente, pa tako su doživljaji i čežnje bili jaki, pomalo su izblijedili te ih samo iz daleka saopćuje s nepritajenom boli, da sve nije okusila i doživjela. Negda je u neprilici, da nađe topao izraz, stoga ima i biranih izričaja, ali je tako bolji dojam postigla, nego da je dala sirovu riječ, koja bi profanirala njene uspomene. Slobodni stih pjesme teče prirodno i ritam poprima tok njenih negdašnjih želja. Pjesnikinja živi od prošlosti i žali, da nije sve iskusila.

4. Rajmund Kupareo: Pjesme i psalmi. Pjesnički svijet Kuparea ima sakralnu tišinu i čitava zbirka odiše mladićkim zanosom u doticaju s Bogom. Zapravo i nema pjesme bez religioznih prizvuka, ali s umjetničkog gledišta ima među ciklusima osjetljivih razlika. Dugi metar i patetika izraza prvoga ciklusa, iako nijesu duboko lični, ipak su umjetnički najbolji. Ima unutra i ponavljanja drugih

pjesnika, ali ima i njegovih izraza. To se isto može reći za ostale. Zbirka je tematski raznolika premda je sva religiozna, ali u nekim pjesmama nije posegnuo za novim osjećajima, kojih mora imati, samo ih nije izrazio. Kao cjelina zbirka bi bolja bila, da nijesu unišle neke pjesme, a to posebno vrijedi za ciklus »liturgijske meditacije«. Kao da u njima nema zanosa i kad je već dobro započeo, ne ustavlja na vrijeme pisanje. Tako je mogao u pjesmi Božić ispustiti kraj, jer prelazi u prozu pa i u pjesmi »Zvono za mrtve« svršetak ne harmonira s početnom intonacijom. Često puta ne pazi na pravi izraz (»gomila pustih njiva«) pa ne dobivamo dojam o dovoljno pročišćenom osjećaju pri stvaranju.

Kupareo je mnogo naučio od naših religioznih, te otvoreni i zanosni način pristupanja k temi podsjeća na Poljaka, ali još nije izraz obojen ličnim tonom. Ima zanosa, ali često ne dopušta staloženje i adekvatan izraz pa pjesmu nosi više usiljenim ushitom nego lirskim raspoloženjem. Pjesnik se po svemu tome nalazi u stadiju vrijenja i prekuhavanja i sigurno će naći s vremenom svoj ritam i riječ, kako je to uspjelo pokazao u pjesmama prvoga ciklusa.

5. V. Nikolić: Svijetli putovi. Nikolić je već poznato ime u mlađoj pjesničkoj generaciji. Istakao se pjesmama i motivima iz svoga kraja. Mora se priznati, da je dao pravih pjesama u tom području pa i ova zbirka nosi pečat njegova djetinjstva i mjesta, gdje je ugledao svijet. Međutim postoji opasnost, da se ne ponovi na više mjesta, jer i u ovoj zbirci ima tonova veoma sličnih prijašnjima. Naročito to vrijedi za pjesme epistularnog karaktera, koji oblik Nikolić s posebnom ljubavlju njeguje. Uspjelo mu je nekoliko doista iskrenih pjesama, ali nekada daje varijaciju na istu ariju. Premda se pjesnik vratio ponovno svome kraju i dao polovinu dijalekatskih pjesama u zbirku, ipak ima u njima svježine i jakosti (Stari kanpanjel), pa mu rodni kraj može još ostati vrelo za inspiraciju. Pjesnik se teško otkida od majčina krila rodnog kraja. On živi zaokupljen tim uspomenama i danas, pa će možda biti potrebno napomenuti, da zađe u svoj sadašnji život. Nikoliću ne fali izraz, počeo se njim i poigravati, toliko njim vlada (Osunčani grozdovi), ali upadno kopira Nazorovu glasovnu igru riječi. Nikoliću će trebati malo više tišine i povučenosti, da nam uzmogne u budućnosti dati pjesama manje rječitih, a više doživljenih i sugestivnih.

I. Balentović: Krvavi ples. Pogovor na kraju zbirke u mnogo čemu objašnjava postanak stihova. Kod njega se obistinila ona klasična izreka... facit indignatio versus. Pjesme su nastale u času protesta i srdžbe na okolinu i ljude. Razočaranje pjesnika nad dobrom voljom čovjeka diktiralo mu je sirove riječi, drastične asocijacije i na koncu nepočešljane stihove. Pjesnik je napravio očito velik skok prema prijašnjim pjesmama, u kojima se odražavao mir rođene grude i njive. Istina mnoge pjesme vezane su i sada za zemlju, ali riječ postala vulkanska i neobuzdana; diktirao ju je bijes i očaj. Povratio se izražajno u poslijeratno doba ekspresionizma ili pak i otresao tog načina (Planino moja), ali zbirka kao cjelina podsjeća više na obračun nego na potrebu lirskog saopćavanja unutarnjosti.

A. R. Buerov.

LOUIS HÉMON: MARIJA CHAPDELAINE

(Izd. ARA. Sarajevo, 1936.)

Sudbina je ovoga romana, da je prekasno zapažen. Francuz Louis Hémon iz Kanade objelodanio ga je u feuilletonu 1913., taman u godini svoje smrti i tamo je ostao nezapažen i zaboravljen sve dok nije 1921. štampan kao knjiga. Tada su Francuzi zapanjeni otkrili ne samo jedno dražesno romanesкno djelo na svome jeziku, nego jednu svoju sredinu, svoj komadić narodne duše prenesen uz velika jezera hladne Kanade. U zadnje vrijeme raste u Francuskoj sve veći zanos za Louisa Hémona, jer im je Marija Chapdelaine otkrila francusku Kanadu i kao ništa dosada povezala te dvije zemlje preko oceana u jedinstvo duhovne kvalitete.

Slučaj »Marije Chapdelaine« je najbolji dokaz za vjekovnu misiju dobra umjetničkoga djela. Sva je njegova veličina i plemenitost u tajni, kojom ono spasava za vječnost duše naroda, dušu sredine, dušu grada, sela ili čovjeka, o kojemu se radi.

Kod nas je ovo djelo izlazilo u podlistku »Katoličkoga Tjednika« u Sarajevu, a onda je otisnuto kao knjiga, te je bez ikakova glasa i književne obavijesti otišlo skoro u zaborav, mislim u književnom svijetu i u javnoj kritici, jer se možda shvatilo, da se radi o pobožnoj lektiri osrednje vrijednosti.

Bilo kako bilo, kad je ovoj zlatnoj knjizi već suđeno, da zablješti u zakašnjenju, posvetimo joj pažnju sada, kada smo to propustili pred tri godine.

Roman obrađuje francuske seljake, koji kao kolonisti dolaze u divlje kanadske šume da »stvaraju zemlju«. Louis Hémon je u izraz »stvarati zemlju« unio svu apoteozu rada, osvajanja, napora i borbe čovjekove. »Ako ima išta«, reče majka Chapdelaine, »što bi me moglo utješiti, da ostanem tako daleko u šumi, jest to, što vidim svoje ljude, kako stvaraju lijepi komad zemlje... Lijepi komad zemlje, koji je pun debala, panjeva i korijenja, a za četrnaest dana ugledaš ga čista kao dlan i spremna za plug. Sigurna sam, da na svijetu ne bi moglo biti ništa ljepše i ugodnije od toga«. Radost rada, poezija stvaranja provijava čitavu knjigu.

U »Mariji Chapdelaine« je organski i prirodno niknuo još jedan fini problem nacionalne duhovne sljubljenosti ovih seljaka, koji su istodobno pioniri i sjedioci, što su došli iz Francuske i na »novom tlu nastavili svoj ideal reda i neprestanoga mira«, makar ih često uznemiruje prostranstvo divljeg kraja budeći u njima zaboravljeni atavizam lutanja i pustolovina. Ta nacionalna sljubljenost dolazi do izražaja u njihovu imenu. Oni se zovu Kanađani. »Bila bi čitav svoj vijek nesretna među svijetom, koji govori samo engleski«, objašnjava se majka Chapdelaine. Kada francuski Kanađani govore o sebi, kažu samo »Kanađani«, a za sve ostale narodnosti, koje su iza njih napučile zemlju sve do Pacifika, zadržali su, kad o njima govore, njihove iskonske nazive: Englezi, Irci, Poljaci, Rusi, i ne dopuštaju ni jednog časa, da bi im sinovi, makar tu bili rođeni, mogli pretendirati također na ime »Kanađani«. To je naziv, koji su oni zadržali za sebe posve prirodno i bez želje, da koga vrijeđaju, nego jedino zbog svojega junačkog prvenstva.

Srce tih Kanađana je francusko, cjelovito doneseno iz stare, tradicionalne Francuske i od te kolektivne duše se ne će moći otkinuti ljubav Marije Chapdelaine. »U pameti joj iskrsnuše sva imena njezina kraja, ona, koje je slušala svaki dan, kao i ona, koja je čula samo jednom: tisuću imena, što su ih pobožni seljaci, došavši iz Francuske, dali jezerima, rijekama, selima novoga kraja, što su ga postepeno otkrivali i napućivali... Jezero à l'Eau-Claire... la Famine... Saint Coeur-de-Marie... Sainte-Rose-du-Dégal... Saint-André-de-L'Epouvante...

Kako je lijepo slušati, dok se izgovaraju ta imena, kad se govori o udaljenim rođacima ili prijateljima, ili opet o dalekim putovanjima! Kako je to ugodno i bratski, kako to svaki put daje toplo osjećanje srodstva, kako to svakoga, kada ponavlja ta imena, potiče na misao: »U čitavu ovom kraju, mi smo na svom,.. na svom!«

Inače red i neprestani mir vladaju u Hémonovu djelu. To je roman avanture bez avanturâ, poetična slika sasvim izoliranih bića jedne patrijarhalno plemenite obitelji, koja »stvara zemlju« u divljoj osami, koja je šest mjeseci pokrivena snijegom. Marija je utjelovljeni lik metafizičke misije žene. Poezija njezine ljubavi, žrtve i ženstva tvori najdublji čar ovoga romana, koji je u cjelini umjetnička evolucija šutljivih energija jednoga staroga, velikoga, kršćanskoga naroda, koji živi sa svom strogošću i moralnom osjetljivošću svoga duha čak na granici civilizirana svijeta i u pustoši drugoga kontinenta.

Djelo je solidno i čistim jezikom preveo Slavko Šarić.

D. Ž.

Dr. JOSIP ANDRIĆ: NAJLJEPŠI MEĐU OTOCIMA

(Naklada »Dobre Štampe« — Slav. Požega)

Dr. Josip Andrić uživa već glas odlična putopisca. Sa izrazitim književnim talentom i jakom humorističkom kulturom bilježi on već skoro desetak godina dojmove i opise svojih brojnih putovanja po Italiji, Bavarskoj, Švicarskoj, Francuskoj, Engleskoj, Irskoj, Slovačkoj, Češkoj, Poljskoj i Palestini.

Prvi mu je veliki putopis o Svetoj Zemlji izdalo Društvo sv. Jeronima (1931.), a tri godine iza toga izlazi vanredno interesantan putopis »Na zelenom otoku«, u kojem opisuje putovanje u Irsku i Englesku.

Ovo je Andrićev treći veliki putopis, u kojem doživljava i opisuje Siciliju.

Pisac posjeduje sve odlike valjana putopisca: duhovitost, inteligentno prodiranje u prošlost, živo i dramatično pričanje, nenametljivo i fino objašnjavanje historijsko-umjetničkih pozadina pojedinih mjesta, vješto uplitanje ličnih reminiscencija iz vlastitoga života, iz lektire, iz suvremenoga života, a nadasve rado povezuje daleke i nepoznate krajeve s domovinom, bilo preko umjetničkih tragova naših ljudi, bilo preko slučajnih stjecaja prilika, u kojima susreće naš jezik i našega čovjeka.

Ova Andrićeva »lutanja po Siciliji« pružaju velik užitak inteligentnom čitatelju. Tu je sva historija, sva umjetnost, sva mitološko-legendarna čarobnost, sav kolorit i ljepota ovoga slavnoga otoka. Lagani literarno-kulturni repetitorij svega i svačega, krcat enciklopedijskih primjedaba i opaski. Čovjek upravo uživa otkrivajući u svakom poglavlju nova saznanja, jer je dr. Andrić kao putnik i kao putopisac upravo opsjednut nekom strašću sveznanja, radoznalosti, neumorna traganja za svim tajnama viđenih stvari. On putuje prema Messini, i čitalac iz njegovih brojnih asocijacija saznaje koješta o Schillerovoj i Fibichovoj »Messinskoj nevjesti« i o potresu iz 1908. U Sirakuzi autor pripovijeda o sv. Luciji, o Selmi Lagerlöf, koju je skandinavska popularnost sv. Lucije domamila u rodni grad te svetice, o Grcima i Alfeju i Aretuzi, o Voltaireovoj drami, koja obrađuje Teukrede i Ameneidu, o jeruzalemskom kralju Fridrihu II., o rimskim robovima i njihovu kralju Eunusu i t. d.

Naročito mu je uspio Palermo, jer je tamo našao udatu jednu Zagrepčanku, koja je postala siguran i inteligentan vodič. U palermskoj se katedrali događa na pr. ovakova scena:

»Stali smo u srednju od triju lađa, pa nam naša palermska zemljakinja reče: »Katedrala je posvećena Uznesenju Blažene Djevice Marije.«

»Kao i naša zagrebačka«, dodam poluglasno, da su to najbliži oko mene mogli čuti.

»Zar nije zagrebačka posvećena sv Stjepanu, kralju ugarskom?« upita me jedna između naših starijih zagrebačkih gospođa, koja je stajala nedaleko od mene.

»Nije«, odvratim. »Još prije kojih petnaest godina stari mi je Kršnjavi, koji je nekad radi svoje politike slovio kao madžaron rekao ovo: »Vidite, naša je katedrala bila od starine posvećena Uznesenju Marijinu, ali madžarski je utjecaj uspio, da joj mjesto toga nametne za titulara madžarskog sveca kralja Stjepana. To ne bi smjelo tako ostati, jer je to isto takav madžarski falzifikat, kakvima je obilovala sva madžarska politika...«. Od časa kad mi je to Kršnjavi rekao, nisam više vjerovao, da je on ikada bio pravi madžaron...«.

Posebno poglavlje je posvećeno Franji Vranjaninu, koji je kao Francesco Laurana svoja djela stvarao po Dalmaciji, Italiji, Siciliji i južnoj Francuskoj, a najznačajnija su mu djela baš u Siciliji, u Palermu.

Već se u početku čitanja opaža, da je Josip Andrić čisti humanista, stoga ga interes više zanosi u mitologiju, arheologiju, historiju i umjetnost, nego u suvremeni život, premda ni taj ne zapušta sasvim.

Tek se ne mogu složiti sa preoštrim sudom o Savonaroli, mislim da je pače neispravno slavnoga dominikovca ubrojiti sa Voltaireom i Fridrikom II. među »historijske cinike«.

Mjestimično se osjeća suvišna težnja za duhovitošću. Stoga je »Arhimedov šaraf« mogao sasvim lijepo izostati, a i ona »ljutina« autorova, koja se previše često javlja i gdje treba i gdje ne treba.

Da je knjizi priložena uz onih dvadesetak uspjelih ilustracija i jedna geografsko-topografska karta, bilo bi pojačano shvaćanje pojedinih dijelova kao i putopisni užitak.

D. Ž.

G. K. CHESTERTON: OTAC ZAPADNE KULTURE

(Naklada Istina, Zagreb 1939.)

Vrlo originalni, zbiti ali iscrpivi portrait sv. Tome. Portrait, u tim riječima krije se ocjena i pohvala ove knjižice duhovitog pisca, koji nije ni ovaj puta — pače obratno! — štedio svojim duhovitim pointama. Tako već sama stvar i počinje, i to jednom regbi vrlo profanom, pa opet tako naravnom, bolje reći odlično plasiranom pointom, pointom, koja pali, kad nam uspoređujući Franju Asiškoga i Tomu Akvinca, dakle mršavoga i debeloga, odmah u početku dozivlje u pamet: »Na pozadini plavog južnog neba pojavile se dvije spodobe u redovničkim mantijama. Debeli i mršavi, veliki i mali, Don Quihot i Sancho Panza, Pat i Patachon« (str. 8.) Tako nam lijepo, ljudski blizu, slika kontrast Tome i onog Franje, kome je već prije posvetio jednu knjigu, i gdje nam je tog Franju predočio kao poetu i Božjeg žonglera, žonglera, koji stoji na glavi i onda dakako sve stvari vidi, kako vise u zraku, i kao Božji žongler vidi, da one sve vise i ovise — o Bogu, o jednoj vlasi Božjeg milosrđa... Franjo se sam zvao »Božji žongler«. I on je Chestertona naučio sve pravo gledati, pravo i poetično! U novom djelu o sv. Tomi Chesterton nam tumači, zašto se sada laća portraita sv. Tome. Merkantilizam ere Viktorijine tražio je, da se iznese pred ljudsku tupu pamet lik asiškog siromaška, ali ovo naše doba, odlično karakterizovano s dvije crte (tek skica za jednu dublju filozofsku slikariju!), ovo doba »bolesnog bezumlja« (str. 12.) traži, da mu se pred oči dovede slika oca naše kulture, koja spaja s vjerom i razum, pače koja svoju vjeru utvrđuje razumom i s razumom počinje, premda zatim i razum nadmašuje, da mu se dovede pred oči slika Tome »učitelja logike«, koje danas nema ni za lijek (str. 12.). Plastično Chesterton iznosi poglavite crte iz života sv. Tome počevši od onog progona braće, kad Toma triumfira napokon i zasjede na svoju filozofsku stolicu, da se s nje ne miče: jer naš debeljko za nju je stvoren i tijelom i duhom, za tu stolicu, filozofsku stolicu, koja je »prijestolje mudrosti« (str. 46.).

Sv. Toma protiv platonizma i bizantizma daje i tijelu u filozofiji i životu mjesto, koje ga ide po razumu i kršć. vjeri: njegovo umovanje kreće se oko dvaju polova, t. j. realističkog aristotelizma i kršćanske dogme o Utjelovljenju. Za sv. Tomu je svijet djelo Umjetnika, ne iluzija kao za azijsku (indijsku filozofiju) i moderne njemačke sofiste (str. 130.). Zato treba da se vratimo logici i realističkom, zapadno-evropskom, gledanju svijeta. To hoće Chesterton. Luthera, koji je mrzio grčku filozofiju i uopće razum (str. 138.) te namjesto razuma postavio »sugestiju« ličnoga (str. 140.), koji je spalio Sumu i »započeo novu eru« (ibid.), koji dakle započinje eru nihilizma razuma i volje, dakle eru sadašnjice, zove naš pisac »prvim barbarizmom« (str. 139.). Tako pisac svim tim duhovitim izlaganjima, pointama, latinskim nijansiranjem i distingviranjem (možda za neke zastarjelim, ali neophodno potrebnim i svuda fatalnim, ako se propusti) vodi čitatelja do uvjerenja, da je doista otac naše kulture Toma, da je on predstavlja, i da kao što on jest »otac zapadne kulture«, ta zapadna kultura treba da se na njegova načela i vrati.

Vrlo simpatične misli, misli, koje su jedina medicina naših dana: portrait Tome u par crta, snažnih i bitnih — to eto sadržaje novo djelo Chestertonovo prevedeno na hrvatski. Pravo ima Francuz Ernest Seillère, kad svu modernu krizu datira od proskripcije razuma. Svuda se glorificira osjećaj, nagon i slično, sve, što je mutno, maglovito, iracionalno, a to sve onda ima razorne posljedice. Za Seillèra je ovo glorificiranje osjećaja, koje počinje od Rousseau-a, naturizam, u praksi isto što i imperijalizam. Samo razum vidi, sudi, kadar je, da izbjegava sukobe, a sile iracionalnoga elementa u čovjeku vode u krvave sudare i katastrofe. U evropskoj ludoj kući čini se da ne bi škodilo opet malo razuma! Na to nas poziva, da naime opet udomimo u našoj sirotici Evropi i razum, knjiga Chestertonova o sv. Tomi. **Dr. D. Č.**

ILJF I PETROV: JEDNOKATNA AMERIKA

(Binoza: Svjetski pisci, Zagreb 1939.)

Ova knjiga ruskih pisaca (»Ednoetažnaja Amerika«) je vrlo zabavna, jer iznosi, hoće da iznese budalaštine, protuslovnosti i nemogućnosti američke civilizacije. Ali ona hoće da bude i propaganda novog komunističkog svijeta, u čemu je promašena, jer posve izvanjski, bez organske i dublje veze i logike naturava svoje fantazije i laži iz novog Sovjetskog Edena. Pisci putuju od Atlantika na Tihi Ocean i natrag, onda idu na Jug. U okvir putovanja sa skeptičkim i vrlo zabavnim i šaljivim Amerikancem mister Adams-om naši pisci upliću sve svoje doživljavanje i prosuđivanje Amerike i njene civilizacije. Oni putuju i malenim gradovima (= jednokatna Amerika), opisuju tamošnje apotekebarove, gdje se može i ručati, a svi im ti gradovi daju monotoni dojam »običnih željezničkih stanica«. Pisci se rugaju američkoj reklami, koja mjesto Amerikanca — misli; zabavljaju nas opisujući neki ekonomski moderni Schlaraffenland »električnu kućicu mistera Rupli«; rugaju se na pr. Fordu i njegovu ideologiziranju, niskom duševnom nivo-u Amerikanca i gangsterstvu. »Sva slava pripada bokserima, gangsterima i filmskim zvijezdama« (str. 428.), vele oni za Ameriku, i ako se sve ne uzme ozbiljno, ipak dvojim, da li bi ih Sveta Mati Demokracija dala kanonizirati na temelju tako duhovitog izrugivanja, a kad se vidi, da tu ima i ranjavih strana... (Što se toga tiče, ni ja nisam iluzionista, ali pisci baš nekako Ameriku ne štede...). Tu je onda za kontrast doveden i obojeni čovjek: Indijanac i crnac. Tad pisci zapadaju u stare teorije, koje su u francuskoj literaturi poznate već od Fenelona i Rousseau-a, teorije o »dobrom divljaku« (le bon sauvage), kao da je tobože »divljak« jedno biće, sraslo s prirodom, i zato dobro, moralno, bezgriješno regbi, jer ne pozna naše pokvarenosti. Oni posjećuju Indijance. »Kod njih (t. j. kod Indijanaca Navajo) nema uopće zločina« (str. 259.). U šaljivoj knjizi mogli bismo uz današnje naše znanje ovo smatrati samo šalom, ali pisci to hoće da tvrde ozbiljno! Za Crnce oni isto imaju samo simpatije. Rasizam je opaka nauka, ali zato ipak crnci ne će biti anđeli, kao što ni bijelci đavoli. Izgleda, da je za pisce i Amerika pod autoritativnim režimom. Jer tu je autoritet — novac (vidi: Morgan pred sudom senatske komisije). »A kad u Americi govori novac, on uvijek govori autoritativno« (str. 424./5.).

Djelo naših ruskih Dioskura je zabavno, vrlo zabavno, oni su dobri literati, ali kako se ono kaže: »Ein guter Mensch, ein schlechter Musikant«, oni baš nisu pozobali svu mudrost, pa zato i nisu dobri mislioci, i ako su dobri literati. Teorije o ćudorednoj nepokvarenosti i dobroti primitivaca približuju ih XVIII. stoljeću, a osuda demokracije kao i komunističke ideje XX. stoljeću.

Naši pisci hoće da i mali svijet ocrtaju, pa bismo zato mogli reći, da ova zabavna i šaljiva knjiga crta »veličinu i bijedu« Amerike, gledane iz jurećeg auta.

Dr. D. Č.

Kazalište

HELLA VOULIJOKI: ŽENA NA NISKAVUORIJU

Drama u četiri čina

Tek što nas je Gavella trgnuo iz otužne stagnacije sa »Zimskom pričom«, odjednom se kao nekim čudom pojavila na našoj sceni ova izvrsna drama čak sa snježnih poljana daleke Finske, da nas barem pod konac sezone okrijepi i utješi, i nas i naš dramski ensambl, koji je već postao neobičan sa našim neizbježivim »neobičnim ljudima« i praznorječiv sa nedokučivim tajnama nekih »Albatrosa« i zastarjelih ratnih tema. Je li to svježi umjetnički dah novoga ravnatelja drame g. Grkovića. Bez dvojbe! Jer samo pronicav i kulturan duh može otkriti biserje čak u zemlji, u kojoj se istom pred pedesetak godina počelo dramski stvarati i o čijim se umjetnicima u nas nije ni znalo.

Ime Helle Vuolijoki je za nas kulturno obogaćenje i drago otkriće ne samo jedne daleke umjetničke ličnosti nego i jedne pojave, vidimo naime, da nije u modernoj Evropi ugasnula sasvim iskra dramskoga stvaranja, toga jedinstvenoga ispita savjesti i suočenje čovjeka sa samim sobom u duhovnom smislu riječi.

»Žene na Niskavuoriju« nose u sebi duboku problematiku žene u odnosu prema mužu, koji ima u krvi luciferski aspekt traženja »slobode« i kidanja sa prazninom krutoga početka u njegovoj vlastitoj obitelji, koja je i sama sputana tradicijama i materijalijama na Niskavuoriju. Dakle ona poznata napetost između krute nužde ustaljenoga poretka s jedne strane i element ljubavi i težnje k slobodi s druge strane. Poznata naime napetost, koju su Ibsen i Strindberg obrađivali u svojim djelima strašću umjetnika i naučenjaka istodobno.

Poput Ibsenove Nore, hoće i Vuolijokin muž Arne da uzveliča pobunu bića, koje se najednom osjetilo da mu običaji, dužnosti i tisuću bračnih okova sa ženom Marthom i djecom uništavaju ličnost, čim se pojavila u selu nova učiteljica Ilona. On se vlada od prvoga časa i prema majci, i prema ženi, i prema društvenom moralu na Niskavuoriju kao neki magijom ljubavi obuzeti vitez, koji bi htio imati pravo na novu ljubav i novu slobodu sa Ilonom. On operira sa individualističkom optužbom protiv braka, jer mu se čini, da u novoj ljubavi spasava svoju ličnost i da vrši neku uzvišenu, herojsku dužnost prema sebi.

Osim toga Ilona je također u snažnom poletu ličnosti iz te ljubavi izronila kao neki bijeli leptir, obasjan unutrašnjom težnjom prema slobodi duha. Ona se ne plaši žrtava, ona ne preza pred katastrofom Arneove porodice, ne uzmiče pred moralnim sudom čitavoga sela. Uzdigavši se na visoko i plemenito stajalište u materijalnom ostvarenju svoga djela ona ne traži seksualnu nego moralnu slobodu svoje ljubavi.

A tu leži ibsenovska klica opasnosti, da se vrtlog strasti pomiješa sa ponorima srca i da se sroza sva čovječanska ljestvica vrijednosti.

Ibsen, Strindberg, Ellen Keyova i sva ta sjevernjačka filozofija i literatura, koja je strastveno pokušavala izmiriti ničeansko protestantski individualizam i humani socijalizam, propovijeda užitak života u snazi, u ljepoti, u ljubavi, čak u dobroti, koji je život samome sebi svrha.

Helle Vuolijoki je također izrasla u toj atmosferi, ali ona odmah od početka postavlja veliku figuru majke Ane, koja vrlo dobro vidi opasnost od te čarobne slobode, koja tobože »preporađa« ljude i gigantski se upušta u borbu sa sinom Arneom i sa tajanstvenom došljakinjom Ilonom. Bori se za obitelj, ali za tradiciju i čast porodice. U njoj nema ni truna romantičkoga elementa, sva je suha i tvrda u svojoj običnosti, lišena svake patetike i moralisanja. Ali nju baš ta njezina veća »obična« i nutarnja sloboda nuka k plemenitijim vrijednostima života nego što su opojnost i momentani zanosi. A to daje njezinu biću nešto neobično dragocjeno i

lijepo, obasjano nekom svjetlošću, koja nije više zemaljska, nešto tako uzvišeno, čisto, spasavajuće.

U njoj su utjelovljene sve žene na Niskavuoriju, heroji života i spasiteljice bitnih vrijednosti života, kojima se ludo i ponižavajuće nedostojno poigravaju njihovi muževi opsjednuti atavizmom opisane individualističke bolesti duha.

U drami ima još jedna važna uloga, a to je Martha, žena u svome pravom elementu centripetalnoga shvaćanja života i spasavanja realnoga tla pod nogama, kojoj njezina misija žene i majke ne dopušta centrifugalne zalete u maglovito carstvo traženja ličnosti u oslobođenju od dužnosti.

Majku Anu je kreirala gđa Mihičić, Ilonu gđa Vika Podgorska, a Marthu gđa Bela Krleža.

Gđa Mihičić je dala možda jedan od najvećih svojih likova uopće. To nije više gluma, ni artizam nego najzreliji životni realizam uokviren scenom, do srži prožet genijem savršena uživljavanja u dušu dramske herojine. To nije više gđa Mihičić nego majka Ana, Mihičićkina majka Ana, koja je imala svoju dušu i organski, puni izraz same sebe tako savršen i velik, da u sebi i za sebe, bez ikakova obzira na zamisao same autorice, predstavlja veličanstven umjetnički organizam. Jednako velika u svome salonu, gdje nalijevajući čaj sluti tragediju svoga sina, ali uzdržljivo i mudro povlači konce čitave igre, kao i u vatri sukoba i sramote u Iloninoj sobi, gdje Martha pravi scene. Ovako uzvišena realizma zagrebačka pozornica nije imala u svojoj historiji. Gđa Mihičić je fenomen realističkoga teatra. Njezina majka Ana će ostati nezaboravna figura jednoga našega umjetničkoga triumfa.

Ilona Vike Podgorske nije prosječan tip ljubovce. U njoj titra duhovni plamen istinske tragedije, prirođena inteligencija velike ljubavi i polet. A sve su to bitni elementi ove naše velike umjetnice, stoga je duet majke Ane i Ilone u nekoliko prizora bio dragocjena sreća naše drame.

Nažalost uloga Marthe nije bila u odabranim rukama, tako da uzvišena bol siromašne žene, koja doživljava drugu ljubav svoga muža i oca svoje djece nije poprimila profinjen tragični karakter nego se pretvorila u uzrujano zapomaganje bez dublje rezonance.

G. Afrić je bio Arne. Također u svome elementu bespomoćne, ali energične muškosti, g. Afrić je u nijansiranom crescendu svoje fabule stvarao atmosferu strahovite napetosti u svakoj slici. Bio je neki tamni prijeteći oblak, koji se ruši nemilosrdno na tišinu Niskavuorija i utiskuje u duše duboke doživljaje.

U velikom ansamblu je vanredno dobro igrao Simolu g. Maričić, dok se župnik g. Mirjeva pretvorio sav u neku šećerastu afekciju.

Redatelj Ka Mesarić, koji je preveo komad, dao nam je jednu od najboljih svojih predstava. **D. Ž.**

MILAN OGRIZOVIĆ: SLAVA NJIMA

(Dramska ilustracija Bukovčeve zavjese).

Prigodom svečane predstave, koju je kazališno članstvo i zagrebačka filharmonija pod pokroviteljstvom dra Vlatka Mačka održala dne 19. lipnja, izvedena je u režiji dra Branka Gavelle ova simpatična i originalna dramska ilustracija poznate i popularne Bukovčeve zavjese.

Zamoljen od dra Andrića, da napiše neki proslov prigodom desetgodišnjice otvorenja nove kazališne zgrade, Ogrizović je na brzu ruku, rutinom kazališnoga čovjeka, napisao ovu prigodnicu. Bez veće umjetničke vrijednosti ipak je »Slava njima« toliko originalna, patriotski topla, iskrena i zahvalna scenska slika, da smo svi zahvalni dru Gavelli, što je sa vanrednim talentom za sretne grupacije i za poseban nutarnji elan, oživio ovu stvar i čini se definitivno je spasio od zaboravi.

U formi predstavljanja Gunduliću govore svi ilirski prvaci, a njihov govor i muzička pratnja uz to krasna je poetsko-historijska evokacija značajnih dana hrvatskoga preporoda.

Kako se mi danas nalazimo u fazi novoga preporoda, to nam ilirske popijevke i često puta naivne riječi naših »Iliraca« padaju svježe na srce i opet se ponovno doimlju, a Ogrizović je imao hrvatskoga srca, da njegova riječ eto i danas, pa makar u formi prigodnice osvaja i zanosi.

Inače je čitava ova proslava imala karakter »preporoda« hrvatskoga kazališta iz 1939. i to je možda najveći uspjeh novoga ravnatelja drame g. Mate Grkovića, čiji se nastup već vidno osjetio na repertoiru. Vivat! **D. Ž.**

Socijalni pokreti

PREDNOSTI KOJE RADNICIMA DAJE RADNIČKO ZAKONODAVSTVO U SOVJETSKOJ RUSIJI

Reforma za kojom teži marksistička nauka prvenstveno je usmjerena na poboljšanje životnih prilika radništva, koje se po toj nauci izrabljuje u kapitalističkom gospodarskom sistemu, poradi same njegove strukture. Zato se je marksizam svom žestinom oborio na ovaj sistem, tražeći njegovu potpunu preobrazbu u kolektivistički gospodarski sistem, u kojem će radnici, odnosno radnička zajednica biti gospodarem svih proizvodnih sredstava. Na taj način uređeni gospodarski sistem dat će sve prihode proizvodnje onima, koji daju svoj rad.

Kako cijelom proizvodnjom upravlja država, koja je isključivo proleterska i radnička, trebalo bi očekivati, da će to radništvo putem svoje države doći do onakovog socijalnog zakonodavstva, koje će mu dati veće i bolje pogodnosti, nego što ih radnicima daje socijalno zakonodavstvo u kapitalističkim državama. Sovjetska Rusija je bez sumnje jedna država, u kojoj je proveden kolektivistički gospodarski sistem u svrhu odstranjivanja izrabljivanja radničkih masa, kako se ono provodi u kapitalističkom sistemu. Međutim ovaj se cilj nije postigao, barem što se tiče položaja radnika.

Položaj radnika, općenito uzevši, mnogo je teži već poradi toga, što su sva poduzeća u vlasništvu države, pa ako radnik jedamput izgubi posao, onda ga vrlo teško ponovno dobiva, pogotovu ako je u jednom poduzeću bio otpušten zbog kazne, a treba znati, da su za samo najmanje zakašnjenje određene velike kazne. Tako je predviđena kazna, osim ukora i ukora sa opomenom o otpustu, i postavljanje na niži i slabije plaćeni položaj i konačno otpust. U tom smislu izdano je vrlo mnogo odredaba, te je upravo neobično kako se događa, da su radnici u tako velikoj mjeri nedisciplinirani u radu za isključivo svoje dobro, a ne kapitaliste!

Radnicima se onemogućuje da pređu iz jednoga poduzeća u drugo time, da im se stanovita prava zajamčuju služenjem u istom poduzeću.

U radničke knjižice, koje moraju imati svi radnici mora biti naveden razlog otpusta iz službe, pa je razumljivo da to ima odlučno značenje kod primanja u drugo poduzeće. A kako su ova poduzeća pod jednom upravom, nije teško pogoditi, kako dugo moraju mnogi radnici tražiti novo uposlenje.

Iznijet ćemo neke značajnije odredbe o pogodnostima radnika, koje im daje sovjetsko radničko zakonodavstvo, koje bi, uzevši u obzir što je gore rečeno, moralo biti najnaprednije. (Podaci su uzeti iz »Socijalnog Arhiva« god. 1939. br. 3—4. Al. Vegner: Najnovije mjere radničkog zakonodavstva u Rusiji str. 112 i sl.).

Pravo na rentu za slučaj iznemoglosti stiče radnik nakon određenog karenčnog roka, koji se određuje prema godinama starosti kako slijedi:

Trajanje zaposlenja koje daje pravo na rentu:

	za muškarce	za ženske	za radove pod zemljom
20—22 god.	3 god.	2 god.	2 god.
22—25 „	4 „	3 „	3 „
25—30 „	6 „	4 „	4 „
30—35 „	8 „	5 „	5 „
35—40 „	10 „	7 „	6 „
40—45 „	12 „	9 „	7 „
45—50 „	14 „	11 „	8 „
50—55 „	16 „	13 „	10 „
55—60 „	18 „	14 „	12 „
preko 60 „	20 „	15 „	14 „

Rente iznose: Za radnike, koji su radili pod zemljom ili u poslovima štetnim po zdravlje, ako nemaju obiteljskih članova sposobnih za rad 50 rubalja; ako imaju jednog za rad nesposobnog obiteljskog člana 60 rubalja; za dva i više članova 75 rubalja. Za radnike, koji su radili u strojarskoj, topioničkoj, rudarskoj, električnoj kemijskoj industriji, industriji nafte, te vodnom i željezničkom saobraćaju: 40 odnosno 50, odnosno 60 rubalja, već prema gore označenom obiteljskom stanju.

Za radnike u ostalim granama industrije: 25 rubalja, bez obzira na obiteljsko stanje. Obitelji, koje su izgubile hranioca, a imaju jednog za rad nesposobnog obiteljskog člana dobivaju 30 rubalja, a ako imaju dva ili više ovakovih članova, dobivaju 40 rubalja.

Ove se rente povećavaju, ako je radnik bio zaposlen neko određeno vrijeme u istom poduzeću. Ovo povećanje iznosi 10—25% za vrijeme od 3 do 15 godina, već prema tome u kojoj je vrsti poduzeća radnik bio zaposlen.

Prema govoru Staljina na XVIII. kongresu kom. stranke u ožujku ove godine prosječna mjesečna zarada industrijskog radnika iznosila je 1938 godine 287 rubalja i 25 kop.

Uzmu li se pri tome još u obzir cijene živežnih namirnica, koje su vrlo visoke, tako primjerice kg crnog kruha stoji 0,85—1 rublja, govedsko meso 12 rubalja kg, onda je posve jasno, da su ove rente, koje radnici dobivaju vrlo malene, čak neznatne.

Ove se rente povećavaju, ako je radnik bio zaposlen neko određeno vrijeme prema tome u kojoj je svrsi poduzeća radnik bio zaposlen.

Pravo na hranarinu stiče radnik tek nakon 6 mjeseci neprekidnog rada, ako je otpušten iz posla radi prekršaja radne discipline ili ako je po vlastitoj želji napustio rad.

Kod nas po zak. o osiguranju radnika hranarina ne zavisi od trajanja zaposlenja. Pravo na hranarinu pripada radniku odmah kad je stupio u posao, po kojem je obvezan na osiguranje, makar da nije prijava na osiguranje izvršena. Hranarina iznosi dvije trećine osigurane nadnice koja se ravna po nadničkim razredima. Isplaćuje se za radnu nesposobnost, koja traje duže od tri dana. U Sovjetskoj Rusiji iznos hranarine zavisi od trajanja zaposlenja u poduzeću i to:

preko 6 god. 100% odraslima
od 3 do 6 god. 80% odraslima.
od 2 do 3. god. 60% odraslima
do 2 god. 50% odraslima

Nepunoljetnim radnicima iznosi ona od dvije godine do preko 6 godina uposlenja 80%, a do dvije godine uposlenja 60$_0$/. Radnicima uposlenim pod zemljom iznosi hranarina od dvije godine pa do preko 6 godina uposlenja 100%, a do dvije godine 60^0/$_0$. Oni radnici koji nisu začlanjeni u radničkim sindikatima dobivaju polovicu gore označenih iznosa.

Od rada se oslobađaju trudne žene 35 dana prije poroda, za koje im se vrijeme
daju pogodnosti ženama, a poslije porođaja daju se pogodnosti ženama samo kroz
28 dana, i to nakon sedam mjeseci uposlenja za oba slučaja.
Po našem zakonu o osiguranju radnika daju se u slučaju poroda ženama po-
godnosti 6 nedjelja prije i 6 nedjelja poslije poroda, i to nakon šest mjeseci upo-
slenja. Osim toga ima žena za ovo vrijeme poslije poroda po zakonu o radnjama
pravo na punu plaću od svog poslodavca.
Pravo na plaćeni dopust pripada radnicima istom poslije 11 mjeseci neprekid-
nog rada. Prijelaz iz jednog poduzeća u drugo smatra se kao prekid. Kod nas po za-
konu o radnjama nije predviđen dopust za radnike osim u zakonu o zaštiti radnika
za radnike zaposlene nedjeljom i to za onoliki broj dana, koliko su tokom prošle
godine bili uposleni nedjeljom.
Pravo na upućivanje u oporavilišta pripada radnicima, ako su u istom podu-
zeću radili najmanje dvije godine. Ova pogodnost nije bila predviđena radnicima
sve do dekreta od 28. XII. 1938 god., koji je ovu pogodnost uveo.
Kod nas po zakonu o osiguranju radnika pripada radnicima pravo bolničkog
liječenja odmah, dok se promjena boravka i sanatorijsko liječenje po liječničkoj
preporuci daje u granicama financijskih mogućnosti.
Iz ovog pregleda vidi se, da unatoč svoj vlasti, koju »radnici« imaju u Sovjet-
skoj Rusiji njihov socijalni položaj s obzirom na radničko zakonodavstvo u mnogom
zaostaje za manje naprednim državama, a šta bi tek rekli, kad bi ga usporedili sa
drugim naprednijim radničkim zakonodavstvom. Uzmemo li još k tome u obzir, da
radnici u Sovjetskoj Rusiji nemaju mogućnosti, da se za poboljšanje svojih soci-
jalnih prilika bore sa onakovim sredstvima kao njihovi drugovi u ostalim drža-
vama, onda njihov položaj ni u tome pogledu nije nimalo zavidan prema položaju
radnika u kapitalističkim zemljama.
Kolektivizacija odnosno podržavljenje svih poduzeća umjesto velikih uspjeha
i blagostanja za radnike dovela je do tako velike birokratske ukočenosti, da upravo
nastaje najvažniji problem svekolikog sovjetskog gospodarstva, kako da se riješi
ovog velikog balasta, od kojeg trpi i privatno poduzeće, ako se u nj uvriježi, a ka-
moli to ne će osjećati zapravo jedno ogromno pduzeće — država.
Primjer Sovjetske Rusije pokazuje, da za uspjehe radnika na podizanju nji-
hova socijalnog položaja nije dovoljno da se provede kolektivizacija i da je tim
samim radnicima zajamčena ljepša i bolja budućnost, kako to marksisti govore
neupućenim radničkim masama.

Dr. P.

TEŽAK POLOŽAJ RADNIŠTVA

Ove godine navršava se deset godina otkako je nastala velika svjetska eko-
nomska kriza, koja je uzrokovala velike gubitke u svim granama privrede i ve-
liku bijedu među radništvom. Njezine posljedice još uvijek traju. Tek djelomično
se opaža, kao da je nastupilo samo neko malo olakšanje, ali je i ono vrlo relativno.
Neuposlenost se je naime nešto smanjila, a porast radničkih nadnica nije gotovo
ništa ili je tek vrlo malo krenuo naprijed.
Tako je kod nas gubitak na radničkim nadnicama za vrijeme od 1930. godine,
pa do 1937 uključivo, dakle za 7 godina, iznosio 6,911,914.665. Prosječno godišnje
skoro jednu milijardu dinara. Prema statističkim podacima Središnjeg ureda za
osiguranje radnika broj na osiguranje prijavljenih iznosio je 1930 godine 631.194.
Ovaj broj opadao je postepeno sve do 1934. godine, kada se počinje opet dizati tako,
da je broj uposlenih 1937 iznosio 68.011 ili za 48% više nego 1930. godine.
Isto tako postepeno opadaju i osigurane nadnice, ali njihov pad ide sve do
konca 1935 god. Tek 1936 god. neznatno se počinju dizati. 1930 god. iznosila je osi-
gurana nadnica 26,56 din. 1935 din 21,65, 1936 god. 21,68 din i 1937 god. 22,71 din.
Prema tome je bila osigurana nadnica još uvijek za 14,49% manja od one iz 1930
Realna nadnica za Zagreb iznosila je u ožujku 1934. din 23, 24., a 1938 u ožujku
din 21,93, t. j. za 5,63% manje.

S druge strane, opet, troškovi života radnika neprestano su rasli. Tako su se troškovi života za radnika pojedinca u Zagrebu, izraženi u apsolutnim brojevima uzevši u pregled isto to razdoblje kao i za realnu nadnicu, povisili od ožujka 1934. od 100 na 110,11 u ožujku 1938, a za radnika sa obitelji na 11,78. Iako se povećava uposlenost, pale nadnice se vrlo teško dižu, što je znak, da je ponuda radne snage još uvijek velika. Uzmemo li u obzir, da troškovi života rastu poradi poskupljenja živežnih namirnica, dobrim dijelom i radi izvoza, položaj je i uposlenog radništva vrlo težak. Nastaje pitanje, odakle ovaj priliv radništva? Priliv radništva u industriju dolazi sve više iz redova seoskog pučanstva, koje je isto tako pogođeno krizom, te ne može na svom, u većini, malom posjedu prehraniti svoju brojnu obitelj. Pojedinci su prisiljeni, da odilaze, barem povremeno, na rad izvan sela u industriju. Broj ovakovih radnika povećava se, pa oni s jedne strane postaju ozbiljna konkurencija stalnom industrijskom radništvu, a s druge strane sve se više odalečuju od sela i seoskog života, što također nije bez posljedica, kako za njih same, tako i za selo. Ovom pitanju trebalo bi također posvetiti pažnju.

U velikom dijelu industrije postoji pravo izrabljivanje radništva, te su im nadnice vrlo niske. Posebno to vrijedi za šumsku industriju, u kojoj su nadnice vrlo malene, a ovu industriju vodi poglavito strani kapital, koji našu domaću radnu snagu nemilice eksploatira, iskorišćujući u obilnoj mjeri sve nedostatke radničkog zaštitnog zakonodavstva.

Dr. P.

Kroz revije i listove

Dr. JOSIP HAMM: POSTANAK GLAGOLJSKOG PISMA

»Nastavni Vjesnik« u br. 1.—5. 1938. donosni vrlo interesantnu paleografsku studiju, koja iz temelja mijenja dosadašnja mišljenja o postanku glagoljice

»Ja sam za svoja poređenja mogao upotrijebiti svega nekoliko dobrih faksimila, jer naše knjižnice nažalost ne obiluju gotskim djelima (ni faksimilima, a kamo li rukopisima). Ali i na osnovi ono nekoliko faksimila mogao sam poslije duljeg studija ustanoviti, da je glagoljica grafički kud i kamo bliža gotskom nego li grčkom ili bilo kojemu drugom pismu, koje je na Balkanu moglo biti poznato prije desetoga stoljeća. Detaljni studij oblika, duktusa i fonetske vrijednosti pojedinih glagoljskih i gotskih slova još me je više uvjerio, da glagoljici treba tražiti uzor u pismu, koje je sredinom četvrtoga stoljeća sastavljeno za arijanske Gote. Istom kad sam ovako, na osnovi paleografskog i gramatičkog istraživanja, došao do prvih jasnih rezultata, obratio sam ponovno svu svoju pažnju povijesti, da malo detaljnije ispitam historijsku pozadinu jedne eventualne goto-slavenske zajednice na Balkanu, koja mi se nekako sama od sebe nametala kao logična posljedica rezultata, do kojih sam došao na osnovi paleografske analize glagoljskoga pisma, I, kao što će se odmah vidjeti, nisam se u svojim predmnijevanjima prevario.«

»Uzmemo li k tome u obzir, da je glagoljica mogla biti nekoliko stoljeća starija od najstarijih pisanih ili klesanih spomenika, i da je svakako bila starija od sv. Braće, onda se i cijela ta teorija rasplinjuje u ništa, kao što su se u prošlosti rasplinule i tolike druge hipoteze o postanku glagoljskog alfabeta.«

»Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Vinogradska c. br. 60b. Predstavnik redakcionog odbora I. Oršanić, Nova Ves 40. Predstavnik uprave Stipe Mosner, Zagreb, Mošinskoga ul. 10. Uprava »Hrvatske Smotre« nalazi se u Zagrebu, Nova Ves 40.

Tisak „Tipografije" d. d., Zagreb. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta 47.